

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİNİN TÜR
ÖZELLİKLERİ**

Mustafa Durmuş

Doktora Tezi

Ankara, 2007

**OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŐAIR TEZKİRELERİNİN
TÜR ÖZELLİKLERİ**

Mustafa Durmuş

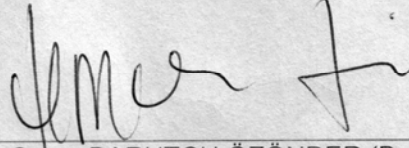
**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı**

Doktora Tezi

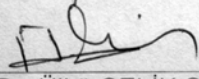
Ankara, 2007

KABUL VE ONAY

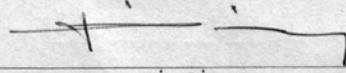
Mustafa Durmuş tarafından hazırlanan "Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri" başlıklı bu çalışma, 18.12.2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Sema BARUTCU ÖZÖNDER (Başkan)

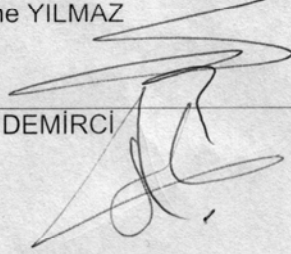

Prof. Dr. Ülkü ÇELİK ŞAVK (Danışman)

Prof. Dr. Cem DİLÇİN

Prof. Dr. Emine YILMAZ

Doç. Dr. Jale DEMİRCİ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan Çakın

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18.12.2007

Mustafa Durmuş

Hayat Arkadaşıma ve biricik Selimhan'ımıza,

ÖZET

DURMUŞ, Mustafa. *Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Üslup Özellikleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

“Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri (OSTŞT)’nin Üslup Özellikleri” adını taşıyan bu tezin amacı, 16. ile 20. yüzyıl arasında yazılmış OSTŞT’nin tür özellikleri olabilecek ortaklıkları belirlemektir.

Söz konusu tezkirelerde sunulan bilginin edebiyat sosyolojisi, edebiyat eleştirisi alanlarıyla ilgili yönlerine dair önemli ölçüde kitap ve makale yayımlanmıştır. Tezkirelerin dil ve üslup özellikleri üzerine ise ilgili birkaç yayın dışında çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu noktada, tezde konunun pek çalışılmamış yönlerine yoğunlaşılmaktadır.

Tezde yöntem olarak, örnekleri büyük ölçüde 16. yüzyıldaki klasik sayılabilecek eserlerle verilmiş, türün genel özelliklerini gösteren ve dolayısıyla yazarı aşan unsurlar ele alınmıştır. Tekrara, tekdüzeliğe sebep olmamak amacıyla, yüzyıllara göre bir anlatım bu gerekçeyle tercih edilmemiştir.

OSTŞT, Arap kültürü çerçevesinde oluşturulmuş ve ardından da Fars kültürü ile de zenginleştirilmiş bir üslup üzerine bina edilmiştir. Farklı kültürlerden beslenen ama ortak özellikler üzerine bina edilmiş olan bu nesrin üslubuna dair tarihsel gelişim çizgisi de göstermiştir ki, kuralları çok büyük ölçüde belirli olan ve dolayısıyla yazarının kişisel üslubundan belki daha önce, tür üslubunu öne çıkaran bir anlatım söz konusudur. OSTŞT’de yazarların kişisel üslupları da, türün büyük ölçüde belirli olan kalıplarından yararlanma ölçüleriyle şekillenmektedir. OSTŞT yazarı, bu imparatorluk dilini kullanırken, sanat yapma ölçütü olmak üzere dilin sesbilgisel, biçimbilgisel, sözlüksel, sözdizimsel ve anlamsal pek çok unsurunu dengeli olarak tercih etmekte, böylelikle de bütüncül bir estetik dil kullanımı ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tezkire, biyografi, Osmanlı sahası Türkçe şair tezkireleri, Osmanlı Türkçesi, üslup, üslup bilimi, anlatım bilimi

ABSTRACT

DURMUŞ, Mustafa. *The Characteristics of the Style of the Turkish Poets' Tezkires in the Ottoman Era*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2008.

The main objective of this thesis titled “ The Characteristics of the Style of the Turkish Poets' Tezkires in the Ottoman Era (TPTOE)” is to determine the common points of The Characteristics of Style of the TPTOE that could be termed common characteristics.

A lot of books and articles have been published up till now dealing with the fields of literary criticism and literary sociology on the content of the aforementioned tezkires. However, except for a few publications, no study has been conducted on the language and style of these tezkires. For that reason, the focus of this study has been on the less studied aspects of the topic.

As a method throughout the thesis, elements that could be called as classics in the 16th century which have the main characteristics of the field of study independent from their authors have been studied. A narrative according to the centuries has not been opted for in order to avoid repetitions and monotony.

TPTOE is built upon the origins of the framework of the Arabic culture and enriched by the Persian culture. As the historical development of this genre of writing has proved, nourished by a variety of different cultures but still built upon common characteristics, the method of narration is mainly influenced by the characteristics of the genre more than the characteristics of the poet himself. As a matter of fact, TPTOE are shaped by the amount of their use of the main characteristics of this genre. The poet, whilst using this empire's language, as the criterion of creating art he prefers most elements of the phonological, morphological, lexical, syntactical and semantical aspects of the language in a balance so as to represent a holistic aesthetic use of language.

Key Words: Tezkere, biography, Turkish poets' tezkires in the Ottoman era, Ottoman Turkish, style, stylistics

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	xi
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ	1
1. BİYOGRAFİ ve TÜRLERİ, TEZKİRE ve TEZKİRE TÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ	1
1.1. Biyografi	1
1.2. Biyografi - Tarih İlişkisi	4
1.3. Tezkire	7
1.4. İslam Dünyasında Tezkire Geleneğinin Oluşumu	8
1.5. Osmanlı Tezkire Geleneğinin Oluşumu	10
2. BİYOGRAFİK BİLGİ VE DEĞERLENDİRMELER BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ	19
2.1. Madde Başlıkları ve Şairin Kimliği	19
2.2. Sosyal, Kültürel, Ekonomik Durum ve İlişkiler	21
2.3. Kişilik Yapısı ve Fiziksel Durum	21
2.4. Edebi Kişilik Bakımından Şair	22
2.5. Eser	23
3. YÖNTEM	24
3.1. Genel	24
3.2. Üslup ve Üslup İncelemesi	28
I. BÖLÜM: SESBİLGİSEL ve BİÇİMBİLGİSEL ÜSLUP ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ	32
I.1. SECİ	36
I.1.1. Yinelenen Unsurlar Bakımından Seci Türleri	39
I. 1.1.1. Mutarraf Seci	40
I. 1.1.2. Mütevazi Seci	44
I. 1.1.3. Murassa Seci	45

I. 1.1.4. Müvâzene Seci	46
I.1.2. Sözdizimi İçerisindeki Yeri Bakımından Seci Türleri	48
I.1.2.1. Seci-i Mutlak	48
I.1.2.2. Seci-i Mukayyed	48
I.1.2.3. Seci-i Mefruk	49
I.1.3. Secili Yapıların Kullanımında Ortaya Çıkan Özellikler	50
I.2. İLTİZAM	56
I.3. ALİTERASYON	57
I.3.1. Aliterasyonlu Yapıların Dizisel Eksendeki Yerleri	61
I.4. ASONANS	64
I.5. İŞTİKAK	67
 II. BÖLÜM: SÖZLÜKSEL ÜSLUP ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ	 73
II.1. KELİME TÜRLERİ	75
II.1.1. Genel	75
II.1.2. Adlar	81
II.1.3. Sıfatlar	90
II.1.4. Eylemler	95
II.1.5. Zarflar	99
II.1.6. Edatlar	101
II.2. KELİMELERDE SANATLI YAPI: SÖZLÜKSEL YAPILARIN ANLAMSAL İLİŞKİLERİNDEN YARARLANMA	 106
 III. BÖLÜM: SÖZDİZİMSEL ÜSLUP ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ	 114
III.1. CÜMLE SINIFLANDIRMALARI	117
III.1.1. İletişim Görevlerine Göre Cümle Türleri	117
III.1.2. Yüklemin Çeşidine Göre Cümle Türleri	122
III.1.3. Yapılarına Göre Cümle Türleri	128
III.2. SEÇMELİ CÜMLE ÖĞELERİNİN YERLERİ	133
III.3. CÜMLELERİN BAĞLANMASI	140

III.3.1. Cümlelerin Uzatılması	147
III.3.2. 've' ile	147
III.3.3. 'ki' ile	150
III.4. CÜMLECİK TÜRLERİ	159
III.5. ÖBEKLER	161
III.5.1. Özne Öbeği	161
III.5.2. Yüklem Öbeği	163
III.5.3. Özne ve Yüklem Öbeklerinde Üslup Özelliği	
Olarak Öne Çıkan Tamlamalar	164
III.5.3.1. İsim Tamlaması	164
III.5.3.1.1. Farsça Tamlama Kuralına Göre	
Yapılan İsim Tamlamaları	165
III.5.3.1.1.1. Tamlayanı Farsça, Tamlananı	
Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar	165
III.5.3.1.1.2. Tamlananı Farsça, Tamlayanı	
Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar	165
III.5.3.1.1.3. Farsça Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	165
III.5.3.1.1.4. Arapça Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	166
III.5.3.1.1.5. Türkçe Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	174
III.5.3.1.2. Arapça Tamlama Kuralına Göre	
Yapılan İsim Tamlamaları	166
III.5.3.1.3. Türkçe Tamlama Kuralına Göre	
Yapılan İsim Tamlamaları	166
III.5.3.1.3.1. Türkçe Kelimelerle	
Oluşturulan Tamlamalar	167
III.5.3.1.3.2. Farsça Kelimelerle	
Oluşturulan Tamlamalar	168
III.5.3.1.3.3. Arapça Kelimelerle	
Oluşturulan Tamlamalar	168

III.5.3.1.3.4. Arapça ve Farsça	
Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar	168
III.5.3.1.3.5. Türkçe Kelimelerin Arapça	
veya Farsça Kelimelerle Birlikte Kullanılışı	168
III.5.3.2. Sıfat Tamlaması	169
III.5.3.2.1. Farsça Tamlama Kuralına Göre Yapılan	
Tamlamalar	169
III.5.3.2.1.1. Tamlayanı Farsça, Tamlananı	
Arapça Kelimelerle Oluşturulan tamlamalar	169
III.5.3.2.1.2. Tamlananı Farsça, Tamlayanı	
Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar	170
III.5.3.2.1.3. Farsça Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	170
III.5.3.2.1.4. Arapça Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	170
III.5.3.2.1.5. Türkçe Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	170
III.5.3.2.2. Arapça Tamlama Kuralına Göre Yapılan	
Tamlamalar	170
III.5.3.2.3. Türkçe Tamlama Kuralına Göre Yapılan	
Tamlamalar	171
III.5.3.2.3.1. Türkçe Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	171
III.5.3.2.3.2. Farsça Kelimelerle	
Oluşturulan Tamlamalar	172
III.5.3.2.3.3. Arapça Kelimelerle Oluşturulan	
Tamlamalar	172
III.6. SÖZDİZİMSEL YİNELEMELER	173
SONUÇ	177
KAYNAKÇA	181
EKLER (ŞAİR TEZKİRELERİNDEN ÖRNEKLER)	188
ÖZGEÇMİŞ	209

KISALTMALAR

AÇ:	Âşık Çelebi Tezkiresi (Meşâirü's-Şu'arâ)
B:	Bahâristân
BT:	Belîğ Tezkiresi
ED:	Esrâr Dede Tezkiresi
EŞA:	Esâmî-i Şu'arâ-yı Amid
FT:	Fatîn Tezkiresi
KA:	Künhu'l-Ahbâr (Âli Tezkiresi)
KT:	Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi
LT:	Latîfî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ Tabsıratü'n-Nüzemâ)
MN:	Mecâlisü'n-Mefâîs (Nevâyî Tezkiresi)
OSTŞT:	Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri
RaT:	Râmiz Tezkiresi
RT:	Riyâzî Tezkiresi
SaT:	Safâyî Tezkiresi
SATŞ:	Son Asır Türk Şâirleri (İbnü'l-Emîn Tezkiresi)
ST:	Sehî Tezkiresi (Heşt Behişt)
TŞ:	Kitâbu Tabakâtî's-Şu'arâ
TŞA:	Tezkire-i Şu'arâ-yı Amid (Ali Emîrî Tezkiresi)

ÖNSÖZ

Din birliği üzerine kurulan önemli uygarlıklar, bünyelerine aldıkları kültürleri potalarında eriterek standart şekle büründürürler. Bu manada dünyanın en eski edebi türlerinden biri olan biyografi, İslâm uygarlığında çok önemli bir çalışma alanı olarak büyük bir gelişme göstermiş; önce Arap edebiyatında şekil, içerik ve üslup yönünden standart bir görünüm kazanmış, buradan da Fars ve sonra da Türk edebiyatına temel özelliklerini koruyarak hatta daha da zenginleşerek geçmiştir.

Yazarların sesbilgisel, biçimbilgisel, sözlüksel ve sözdizimsel tercihleri bakımından tezkire türünün dili ve anlatım özellikleri, bir gelenek çerçevesinde oluşmuş ve biçimlenmiştir. Geleneğin biçimlendirdiği ve kullanım çeşitliliğini belirlediği bu türde yazarların kişisel üslupları, söz konusu belirli kalıplardan istifadeleri ile oluşmaktadır. Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri (OSTŞT)'nde yazarların kişisel tercihlerini biçimlendiren ikinci unsur, döneme bağlı olarak görülen çeşitli eğilimlerdir. Nitekim, bu eğilimler hakkında konuyla ilgili çalışmalar, belirli dönemlere göre ortak özellikler gösteren eserlerden bahsetmektedir. Bu düşünceye göre, 16. yy tezkirelerinde, geleneksel kalıplar ortaya konulmuş ve söz konusu tezkirelerin, kendi dönemlerinin yanı sıra daha eski dönemlerin şairlerini de konu etmeleri sebebiyle biyografik bilgi metin içerisinde çokça yer almıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde, bu yüzyılda kaleme alınan tezkirelerde çoğunlukla kendi döneminde yaşayan ve yazan şairler anlatıldığından ve burada söylenenler çoğu zaman bilinenin tekrarı sayılacağından biyografik bilgiler kısalmış, şiir örnekleri daha çok yer almış; bu dönem tezkireleri, konuyla ilgili yakın dönem çalışmaları tarafından antoloji tipi tezkireler olarak nitelendirilmiştir. 18. yy tezkirelerinde, şairler hakkında sunulan biyografik bilgiler yeniden artırılmış ve bu durum, yine konuyla ilgili yakın dönem çalışmaları tarafından klasik döneme bir çeşit yöneliş şeklinde ifade edilmiştir. Söz konusu ölçütler doğrultusunda, 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyılın başlarındaki son örnekler, klasik eğilimin devamı kabul edilmiştir.

Tezkire türünün oluşumu ve gelişimine bakıldığında 16. yüzyılın, Osmanlı sahasındaki ilk örneklerin ortaya çıktığı dönem olduğu görülür. Bu yüzyıl, Lâtîfî (d.1491-ö.1582), Âşık Çelebi (d.1520-ö.1572), Âlî (d.1541-ö.1600), Kınalızâde (d.1546-ö.1604) gibi yazarların eserleri ile birlikte şekil, içerik ve üslup bakımından türün normlarının teşekkül ettiği bir dönem olmuştur. Sonraki yüzyıllarda antoloji tipi olanlar hariç tutulacak olursa İbnülemin'in (d.1870-ö.1957) *Son Asır Türk Şairleri*'ne kadar bu üslup birliğinin küçük farklarla devam ettiğine tanık oluruz.

17. yüzyılda Riyâzî (d.1572-ö.1644) ile ilk işaretlerini ve örneklerini gördüğümüz, şairlerin manzum eserlerine ağırlık veren tezkirelerde kısa, fazla çeşitlilik göstermeyen biyografik bilgiler sunulmaktadır. Söz konusu kısa biyografik bilgiler, şairin kimliğine (adına, mahlasına veya lâkabına), yetiştiği yere, ait olduğu aileye (soy veya akrabalığa) veya sosyal gruba, mesleğine ve ölüm tarihine dair ayrıntıdan uzak çok temel bazı bilgilerdir. Bu bilgiler, 16. yüzyılda oluşan ve klasik kabul edilebilecek dil özelliklerinden önemli ölçüde uzak bir üslup ile ortaya konulmaktadır. Nitekim, türün klasik örneklerinde görülen, biçimsel ve anlamsal olarak yoğun anlatım özelliklerine sahip biyografi bölümleri, Belîğ'deki ölüm ifadelerini ayıracak olursak, yukarıda biyografik bilgiye dair sıraladığımız hususların dışındaki bölümlerdir. Özellikle şair ve şiir değerlendirmeleri, yoğun sanatsal özelliklere sahip cümle ve kelime gruplarıyla ortaya konulmaktadır ve bu durum 16. yüzyılın tezkireleri için geçerli olduğu gibi, türün sonraki örnekleri için de söz konusudur. Dolayısıyla, bu açıdan, tezkirelerin üslubu ile ilgili en temel ve ayırıcı ölçüt genel olarak biyografik bilginin uzunluğudur.

Buradan hareketle tezin inceleme bölümünde, türün üslup kategorileri ele alınırken, 'antolojik' özellikte, yani kısa biyografik bilgi içeren tezkireler ile 'biyografik' özellikte, yani uzun biyografik bilgi içeren tezkirelere atıflarda bulunmaktadır. Bu bakımdan, çalışmada yararlanılan, gerekli yerlerde atıflar

yapılan örnekler, özellikle normların teşekkül ettiği 16. yüzyıl tezkireleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Edebi türlerin belirgin bir üslup özelliği taşıyıp taşımadığı sorusundan yola çıkılan bu çalışmada, incelenecek tür olarak Osmanlı sahasında yazılmış Türkçe şair biyografileri ele alınmaktadır. Tezkirelerde sunulan bilginin edebiyat sosyolojisi, edebiyat eleştirisi alanlarıyla ilgili yönlerine dair çok sayıda kitap ve makale yayımlanmıştır. Bu konu, bir üslup çalışması içerisinde mutlaka bulunması gerektiğinden, ama konuyla ilgili çok sayıda yayın bulunduğundan, tekrara düşmemek için bir müstakil bölüm olarak değil, Giriş'te yeterli ölçüde verilmiştir. Tezkirelerin dil ve üslup özellikleri üzerine ise birkaç yayın dışında kayda değer bir çalışma gerçekleşmemiştir. Bu tez, ortaya koyduğu bilgi ve tespitlerin büyük bir bölümünü ilk kez söylemekle kalmamakta, konuyla ilgili dil ve edebiyat tespitlerini bir arada ve bütünlük oluşturacak biçimde sunan ilk yayın özelliği de taşımaktadır.

Bütün bu açıklamalar doğrultusunda, hem alanın çok ele alınmamış olması hem de tezkirelerin tür üslubu açısından son derece dikkate değer malzeme sunuyor olması göz önünde tutularak doktora çalışmasının başlığı “Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri” olarak belirlenmiştir.

Yöntem açısından, tezkire türünün üslubuna dair bu çalışmada, her bir dilbilgisel kategorinin ve biçime veya anlama dayalı sanatsal yapının yüzyıllara göre gelişimini belirtmek bir tekdüzelik yaratacaktır. Örneğin, tezkire türünün ve klasik Osmanlı nesrinin en önemli üslup özelliklerinden biri olan secinin her bir türünün; yahut aliterasyonlu yapı kullanımlarının yüzyıllara göre gelişiminden bahsetmek bu noktada aynı veya benzer hükümlerin tekrarına yol açacaktır. Türün uzun biyografik bilgi sunan örnekleri, çoğunlukla aynı zamanda sanatlı yapıları da içermektedir. Bu sebeple, özellikle sesbilgisel ve biçimbilgisel sanat yapma araçları ile sözlüksel yapı kullanımları ele alınırken her başlık için yüzyıllara göre mevcut durumu tekrar etmemek yöntem açısından uygun görülmüştür. Bunun yanı sıra, çalışmada yeri geldikçe, dil kullanımındaki

tercihleri etkileyen ve yüzyıllara veya eserlere göre dikkate değer özellikler gösteren türe dair hususlar belirtilmiştir.

Tez, tür ile ilgili temel bilgileri ortaya koyan “Giriş” ile birlikte üç bölümden oluşmaktadır.

Türün üslubunu biçimlendiren dil kullanımları, sahip oldukları dilbilgisel özelliklere göre ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. “Sesbilgisel ve Biçimbilgisel Üslup Özellikleri Bakımından Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri” başlıklı birinci bölümde tezkire yazarlarının *seslik* ve *biçimlik* dil özelliklerine dayalı tercihler birlikte ele alınmaktadır. Bu bölümde, yukarıda da belirtildiği gibi, tezkire türünün ve klasik Osmanlı nesrinin en önemli üslup özelliklerinden biri olan *seci*, seslerin yinelemeye dayalı kullanımından dolayı *seslik*, sözcüklerin özellikle Arapçaya göre çekimlenmiş hallerinin yinelenmesine dayalı kullanımından dolayı da *biçimlik* kategorisinde yer almaktadır.

“Sözlüksel Üslup Özellikleri Bakımından Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri” başlıklı ikinci bölümde, sözlüksel yapılar, özellikle sözcük türlerine göre ele alınmaktadır. Bölümde bu sözlüksel yapıların türün geleneğe bağlılığı açısından göstermiş olduğu dikkate değer kullanımlar ortaya konulmaktadır.

“Sözdizimsel Üslup Özellikleri Bakımından Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri” başlıklı üçüncü ve son bölümde, tezkire metnlerinin cümle türlerine göre göstermiş olduğu dilbilgisel özellikler ele alınmaktadır. Burada, özellikle cümle veya kelime gruplarının sonlarında *seci* gibi ahenk unsurlarını kullanma çabasının ürünü olan uzun sözdizimsel yapılar; bu yapıları birbirine bağlayan, çoğunlukla biçimsel ve işlevsel özellikleriyle Arapça ve Farsçadan kopyalanmış bağlama unsurlar ortaya konulmaktadır.

Örneklerin yazımında, tezkire metnlerinin yapılan metin neşirlerinden faydalanılmış; dolayısıyla, yazımda söz konusu çalışmaların orijinal biçimlerine sadık kalınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecindeki çok değerli katkıları için başta tez danışmanım Prof. Dr. Ülkü elik-şavk olmak üzere her biri alanında saygın bilim insanları olan Prof. Dr. Sema Barutcu-znder'e, Doç. Dr. Jale Demirci'ye, Prof. Dr. Cem Dilçin'e ve Prof. Dr. Emine Yılmaz'a minnettarım. Çalışmayı, çok değerli vakitlerini ayırarak, okuma nezaketinde bulunan ve katkılarını ortaya koyan hocalarım Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan'a, Doç Dr. Ayřenur Klahlıoğlu-İslam'a, Prof. Dr. Nurettin Demir'e, Doç. Dr. Süer Eker'e şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmanın tamamlanma sürecinde, moral desteği ile her zaman yanımda olan çok değerli mesai arkadaşlarıma, dostlarıma teşekkürlerimi sunmayı da bir borç addediyorum.

Alanında ilk örneklerden biri olan bu çalışmanın dil incelemelerine yeni açılımlar getirmesini umuyorum.

Mustafa DURMUş
Ankara 2007

GİRİŞ

1. BİYOGRAFİ ve TÜRLERİ, TEZKİRE ve TEZKİRE TÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Biyografi

Biyografi, en basit çerçevede, bir kişinin hayatını, yaptıklarını anlatma amacı taşıyan metinler olarak tanımlanabilir. Geniş anlamıyla ise, eski dönemlerin, bir kişinin kahramanlıklarına dayalı menkıbevî hayatının anlatıldığı destansı hikayeler olduğu gibi, ansiklopedik ve sistematik olarak kişilerin kısa veya uzun hayat hikayelerini sunan türün modern örneklerini de karşılamaktadır. ‘Hayat hikayesi’ biçiminde Türkçeye çevrilebilecek olan biyografi, köken olarak Yunancadır. Buna rağmen, “... Yunanlıların klasik devrinde bu terkipte bir kelimeye rastlamıyoruz. Avrupa’da biyografya kelimesi ilk olarak John Dryden tarafından 1683’te kullanılmıştır. 1721’de de Fransızcada görünmeğe başlamıştır.” (Türk Ansiklopedisi 1969: 22). Bir kişi hakkında sunulan uzun veya kısa, tarihî veya efsanevî, mitolojik her türlü bilginin biyografi kabul edildiği düşünüldüğünde biyografinin çok geniş bir alana ve çok fazla türe sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bu noktada, objektif tasvir, tahlil ve tefsir, tenkit, medih, müdafaa, mukayese, ihtisası veya devir ve zamanı içinde onu belirtme, v.b. şekillerde tasvir için tutulan yol ve kullanılan üslûp, kuru ‘vekayiname’ (İng. chronicle biography)den *romanlaştırılmış biyografya* (Fr. vie romancée)ya kadar çok çeşitlilik gösterebilir” (Türk Ansiklopedisi 1969: 22). Hatta, Araplarda yazılı tarih ilminin kaynakları olarak gösterilen Peygamberin hayatının çeşitli yönleri ile anlatıldığı siyer, magazi gibi metinlerin, biyografinin bu kültürdeki ilk biçimi olmakla kalmayıp aynı zamanda biyografinin türleri olduğu da kabul edilmelidir. Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı çalışmasında tek bir yazarın hayatını anlatan biyografyaların bizde pek olmadığını, bununla birlikte eski tarihlerin çoğunun, hakanlar ve padişahlar hakkında yazılan ‘vekayiname’lerin, birer biyografya niteliğini taşıdığını söylemektedir. Yalnız bir hanedanın soyundan gelenleri sıralayan ‘şecere’lerin de basit birer biyografya

olduğunu belirten yazar, hatta tarihte yer almış kişiler hakkında efsaneleştirilmiş destanî nitelikteki eski eserlerin de, bir bakıma biyografya hizmeti gördüğünü ifade etmektedir. (1973: 6-7). Ancak bu noktada, ‘tarihte yer almış kişilere değin efsaneleştirilmiş destanî nitelikteki eski eserler’in çağdaş biyografi örneklerinden oldukça uzak ve birer edebi eser kabul edilip edilmeyeceği önemli bir noktadır.

Bütün bu bilgilerden hareketle, biyografilerin bir kişiyi övme, yerme ya da savunma amacıyla kaleme alındığı ve tarafsız olamayacağı; bir kişinin resmi hayatında geçirdiği aşamaları, bulunduğu görevleri ve eserlerinin adlarını bildirdiği; bir yazarın asıl kişiliğini yaratan üstün niteliğini, yazarı kendi zamanı içinde, ailesi, çevresi, resmi hayatı, özel hayatı ve eserleriyle etraflıca belirttiği söylenebilir; biyografiler bu belirleyici özelliklerle okuyucu karşısına çıkmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte, çağdaş edebiyat tarihçisinin, yine edebiyat tarihçisi kabul edebileceğimiz biyografi yazarından farkı, onun, şairleri “unutulmaktan kurtarmak”, “eski zevkleri hikaye etmek” ya da “sadece bilgi vermek” yerine, eserini, “incelemek, araştırmak, derinlere inmek, insanlığın gidişini, tarihini yazdığı ulusun dünya anlayışını kavrayıcı bir genişlikle yansıtmak” düşünceleriyle ortaya koyduğunu söylemek mümkündür (Levend 1973: 3).

Türk-İslam kültüründe biyografi özelliği taşıyan çok sayıda yazılı tür bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu yazı türleri kısaca ele alınacaktır:

Arapça “ulu ağaç” anlamındaki ‘devha’, ‘tabakat’ ve tezkire gibi biyografik bilgileri içeren kitaplar için kullanılmıştır. Osmanlıda, Taşköprüzâde’nin *Şekâ’iku’n-nu’mâniyye* adlı çok çeşitli kesimlerden kişilerin biyografik bilgilerini içeren eseri, biyografi alanının önünü açmış ve bu esere gösterilen ilgi daha sonraki dönemlerde pek çok zeyli beraberinde getirmiştir. Bu alanda, daha önceleri çeşitli tarih kitaplarında, tezkirelerde ve özellikle de *Şekâ’iku’n-nu’mâniyye* ve zeyllerinde yer alan şeyhülislam biyografilerini müstakil bir eserde bir araya getiren ilk Türkçe eserin adı da *Devha-i Meşâyih-i Kibâr*’dır. Daha sonra iki kez zeyl edilen Müstakimzâde’nin bu eserinde Osmanlıdaki ilk

şeyhülislam olan Molla Fenârî'den Şeyhülislam Feyzullahefendizâde Mustafa Efendi'ye kadarki ilk 63 şeyhülislam biyografisi yer almaktadır (İslam Ansiklopedisi 1994/9: 229-230). Bu adla anılan diğer biyografik eserler grubu olarak, hattatların biyografilerini içeren 'devhâtü'l-küttâb'lar ile Peygamber soyundan gelen ve ilmiye sınıfından olan 'nakîbüleşraf'ların biyografilerini içeren 'devhatü'n-nükabâ'lar sayılabilir.

Arapça “ağaçlı bahçe, ağaçlık” anlamındaki hadîka, biyografik bilgileri içeren kitapların adlarında da kullanılmıştır. Osmanzâde Ahmed Tâib'in Osman Gazi'nin oğlu olduğu ileri sürülen Alâeddin Paşa'dan Râmi Mehmed Paşa'ya kadarki 83 sadrazamın biyografisini içeren ve türünün Türkçe ilk örneği olan *Hadîkatü'l-vüzerâ*'sı bu kitaplar arasındadır.

Arapça “gazâ kökünden türeyen magzanın çokluk hali; harp menkıbeleri” (Canım 2004/4: 264-265) anlamındaki 'magazi', başlangıçta, Peygamberin gazalarını anlatan ilk eser adlarında kullanılırken, daha sonraları hem Peygamberle ilgili söz konusu eserler için 'sîre' veya 'siyer' kullanılmaya başlanmış hem de başkalarının gazalarını anlatan eserlerde bu tür adlandırmalar görülmeye başlamıştır.

Arapça “menkabe, övünülecek vasıf” anlamındaki 'menâkıb' veya 'menakıbnâme' de, tezkirelerdeki gibi müstakil biyografiler içermemesine karşılık, hikayeler içerisinde kişilerin başından geçen olaylar hakkında bilgi vermesi yönüyle biyografilere yaklaşır.

Arapça 'sîre', 'sîret' sözcüğünün çokluk biçimi olan *siyer* peygamberin hayatını anlatan eserlere verilen addır. 'Sîre', “hayat şekli, hareket ve davranış” anlamındadır (Türk Ansiklopedisi 1980: 173). Bu eserler Peygamberin hayatı ile sınırlı biyografilerdir.

Arapça “katlar, sınıflar, dereceler” (Sami 1978: 404) anlamına gelen 'tabakat', Arap kültür tarihinde, “zamanla ilgili olarak, hassaten soy, nesil” (İslam

Ansiklopedisi 1974: 591) anlamında kullanılmıştır. Soylarını bir övgü aracı olarak gören Araplar, neseplerini ve neseplerine bağlılıklarını ‘tabakat’ kitapları ile ortaya koymuşlardır. Önceleri, soyların şecerelerini, hal tercümelerini veren ‘tabakat’lar, zamanla belirli sınıfların hal tercümelerini de vermeye başlamıştır. Bu tür örneklerde tabakalar halinde sıralama esasına dayalı tasnif zamanla terk edilmeye başlanmıştır:

... nesillere istinad eden tabakalar halinde sıralama, eserden kolayca istifadeye engel olduğu, bir şahsiyeti çabucak bulmağa müsaade etmediği cihetle, tasnif, sonraları daha kullanışlı bir hâle getirilmiştir: Eserler müsâvi devrelere (asırlara veya onluk yıllara) göre ayrıldı ve bu devrelerde tercihan alfabetik sıra tâkip edildi. Bu nev’in en eski numûnesini al Sulamî (ö. 1021)’nin Tabakât al-sûfiya’sı, İbn al-Mulakkin (ö. 1401-2) ve İbn Dukmâk (ö. 1406)’ın eserleri gibi asırlara göre, İbn Kâzî Şuhba (ö. 1447-8)’ninki gibi 20’şer yıllık devrelere ayrılmış olanlar zikredilebilir. Bu güçlük, daha sonraları tercih edilen ve tamâmiyle alfabetik tertibe, dolayısıyla tabaka’nın başlangıçta taşıdığı mefhumdan mutlak sûrette ayrılan bir usûle dayanan eserlerin teşkil ettiği bir zümre ile daha esaslı bir şekilde halledildi. Bu nev’in en eski eserleri muhtemelen ‘Osmân b. Sa’îd al-Dîn al-Dâni (ö. 1052-3)’nin kaybolmuş bulunan Târîh tabakât al-kurrâ’sı olmalıdır. (İslam Ansiklopedisi 1974: 591).

Aslı Arapça olan ‘vefeyat’, tanınmış kişilerin ölüm tarihlerini, kimi zaman atanma, görevden alınma gibi kısa biyografik bilgileri ile birlikte sunan eserlerdir. Bu eserler, çoğunlukla, belirli sosyal gruplara mensup kişilerin ve belirli bölgenin tanınmış olanlarının ölümlerini esas almaktadır.

1.2. Biyografi - Tarih İlişkisi

Biyografyacılık sanatı olan biyografi, genellikle tarihçiliğin bir şubesi sayılır. Esasen tarih ile biyografya, ancak yeni zamanlarda birbirinden ayırdedilmeye başlamıştır.

Bilindiği gibi tarih, kimi zaman günümüzden önce yaşayanların yüz yüze geldikleri olayları, kimi zaman da onların kahramanlıklarını anlatır. Olaylar kadar, o olaylarda etkili olmuş kişilerin hayat hikayeleri de mühimdir. Hadiseleri meydana getirenler insanlar olduğuna göre, onların hayat hikayelerini tespit etmek de biyografinin konusudur. Bu yüzden doğru ve batılı tarihçilerin büyük çoğunluğu, tarih içinde biyografiye büyük önem vermişlerdir (Adivar 1952: 2).

Türkçe ve daha önce de Farsça biyografilere kaynaklık eden Arap edebiyatındaki benzer eserlerin temelinde, Arapların, nesep bilgilerini övgü unsuru olacak biçimde metinleştirme gayretleri yatmaktadır. Bu metinler içerisinde soy üyelerine dair kronolojik olarak sıralanan bilgiler, birer tarih malzemesi olmakla birlikte, aynı zamanda sunuluşlarındaki estetik ve etkileyici üslup ile birlikte birer edebî ürün özelliği de göstermişlerdir.

Özellikle, Türk-İslam yazılı tarihinde Peygambere ve hayatına dair ayrıntılar, onun örnek şahsiyet olarak topluma sunulmasında araç gibi kullanıldığından biyografinin oluşumu ve gelişimi için çok önemlidir. Buna, başka kişilerin örnek şahsiyet olarak sunulma çabaları da eklenince, biyografi, ilgi gören ve geliştirilen bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu metinlerde, bütün bu bilgiler, birer müstakil biyografi olarak değil, hamasî veya belirli bir propaganda içeren tarih kitapları içerisinde satır aralarından çıkarılan bilgiler veya tarih kitapları içerisindeki bölümlerden biri olarak sunulur.

İslâmî biyografi geleneğinin türe ait ilk örnekleri Arap ve sonra da Fars edebiyatlarında ortaya konulmuştur. Ebû Hatîm es-Sicistânî (ö.864)'nin *Kitâbu'l-mu'ammerîn* ile Ebu'l-Ferec 'Alî b. L-Huseyn el'-İsfehânî (ö.966)'nin *Makâtîlu't-tâlibiyyîn* adlı eseri genel biyografi; Ebu't-Tayyib I-Lugâvî (ö.962)'nin *Merâtibu'n-nahviyyîn* ile Ebû Sâ'id es-Sirâfî (ö.979)'nin *Ahbâru'n-naviyyîn* adlı eseri dil ve gramer âlimlerinin biyografileri; en-Nemerî (ö.1071)'nin *el-İstî'âb* adlı eseri sahabî biyografileri; İbn Culcul Ebû Dâvûd Suleymân b. Hassân (ö.987)'nin

Tavakâtu'l-'etıbbâ' ve'l-hukemâ' adlı eseri felsefe ve tıp âlimlerinin biyografileri; Mus'ab ez-Zubeyrî (ö.851)'nin *Nesebu Kureyş* ile ez-Zubeyr b. Bekâr (ö.870)'nin *Cemheretu nesebi Kureyş ve 'ahbârihâ* adlı eseri de neseb (soy) biyografileri ile ilgili öncül eserlerdendir.¹ Muahmmmed el-Avfî (ö.1232)'nin *Lübâbü'l-elbâb*'ı türle ilgili İran edebiyatının öncül eserlerindendir.

Batı Türkçesi geleneğinde de biyografi önce umumi tarihlerin içinde yer alır. Bu anlamda ilk dönem tarihlerinin hemen hepsinde biyografiye rastlamak mümkündür. Bu çerçevede, menkıbe ve rivayetlerle süslenen ilk dönem tarihlerinden, *Âşık Paşazâde Tarihi*'nin 158. bab'ında Ertuğrul Gazi devrinden Fatih devrine kadarki 48 bilgin ve mutasavvıftan (Atsız 1985: 193-95); *Neşrî Tarihi*'nde Osman Gazi devrinden II. Bayezid devrine kadarki 56 bilgin ve mutasavvıftan (Köymen 1984: 218-224); Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârih*'inde Osman Gazi devrinden II. Bayezid devrinin sonuna kadarki 267 bilgin, hekim ve mutasavvıftan (Parmaksızoğlu 1978) ki bu biyografiler daha geniş bir biçimde ele alınmıştır; Nişancı Mehmed Paşanın *Hâdisât*'ında Osman Gazi devrinden Kanunî devrinin sonuna kadarki 370 bilgin, hekim, mutasavvıf, kazasker, defterdar, nişancıdan; Gelibolulu Mustafa Âlînin *Künhu'l-ahbâr*'ının Dördüncü Rûkn'ünde Osmanlıların ortaya çıkışından 1589 yılına kadarki 967 bilgin, hekim, mutasavvıf, nişancı, defterdar ve şairden bahsedilmektedir (İsen 1997: 8).

Umumi tarihler dışında Anadolu sahasında müstakil biyografi kitabı olarak kaleme alınan ilk örnek, Lamiî'nin *Nefahâtü'l-üns'ün* tercüme ve zeylini ihtiva eden *Fütûhu'l-mücâhidîn li Tervîhi Kulûbü'l-müşâhidîn* (y. 1520) adını taşıyan eseridir. Şairler tezkiresi olarak ilk örnek ise Sehî Bey tarafından kaleme alınmıştır. (İsen 1997: 1-28).

¹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Demirayak, Kenan-Sadi Çögenli (1995); Arap Edebiyatında Kaynaklar, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, s.179-236.; Robinson, James Stevart; "The Tezkere Genre in Islam", *Journal of Near Eastern Studies*, Vo. 22, Nu.1, s. 61.; İsen, Mustafa (1997); "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği", *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 3-4.

1.3. Tezkire

Kelime anlamı olarak “yad etmeye vesile olan şey” şeklinde tanımlanan tezkire sözcüğü, özellikle, belirli bir meslek dalında ün kazanmış, gelecek vadeden kişilerin biyografilerini sunan metinler olarak geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Söz konusu metinlere kişileri zikretme, anma aracı olarak kabul edildiklerinden dolayı *tezkire* adı verilmektedir.

Arap edebiyatında, bu şekilde şahıs biyografilerini karşılamak üzere ‘tabakat’, İran edebiyatında da ‘tezkire’ sözcüğü kullanılmıştır.

Tezkireler, Arap-Fars-Türk edebiyatlarında biçimsel ve üsluba dair özellikleri ana hatlarıyla benzer şekilde ortaya konulan eserlerdir. Bu eserlerin en temel özellikleri şunlardır:

- a. Biyografisi sunulan kişilerin, bu metinlerde yer alabilme hakları belirli bir yaşa gelmelerinin ardından söz konusu olduğu için doğum tarihleri belirtilmez.
- b. Biyografisi sunulan kişilerin ölüm tarihleri mümkün olduğu ölçüde belirtilir; hatta ölüm tarihlerine göre tasnif edilmiş tezkireler de vardır.
- c. Biyografisi sunulan kişilerin hayat hikayelerinde, nereli olduğu, hangi dönemde veya kimin döneminde yaşadığı, hangi eğitim ve görev süreçlerinden geçtiği, başından geçen önemli olaylar, önemli eserleri gibi öne çıkan noktalar belirtilir, şairler ele alınıyorsa şairlerinden örnekler verilir. (Rosenthal 1952: 101)

Tarih kitapları ve özellikle tezdeki araştırma metinleri olan ve biyografi listesi içeren eserler, kronolojik bir birikimi ihtiva ettiğinden, eserin tamamlandığı tarihten sonraki dönemleri, bu eserin kaldığı yerden sürdürmek koşuluyla ve bu eserle bütünlük oluşturacak biçimde devam ettirilebilir. Önceleri Arap, daha sonra da Fars yazılı edebiyatında gördüğümüz bu kronolojik geliştirme, devam ettirme anlayışı bir geleneğe dönüşmüştür. Osmanlıdaki Türkçe şair tezkireleri de, ilk örneklerin ortaya konduğu 16. yy.dan hemen sonra 17. yy.da söz konusu

gelenek çerçevesinde zeyl niteliği taşıyan ve bu gelenek adlandırmasını isminde de kullanan eserler vermiştir.

1.4. İslam Dünyasında Tezkire Geleneğinin Oluşumu

Öncelikle, Emevîler devrinde, Muaviye tarafından Yemenden Şam'a davet edilen iki Himyerî edip, Arap biyografisinin esaslarını kurmuş, bunlardan Abîd bin Sariye Yemen kırallarından ve Peygamberden bahseden *Kitab'ül-mülûk* ve *Ahbar' ül-maziye*'yi, Veheb bin Münebbih de sıra ile *Kitab'ül-magazi*, *Kitab'ül-fütuh* ve *Ahbar'ül-enbiya* adlı eserleri vermiştir.

Siyasi tarihin hanedanlığa ait yıllıklara dönüştürülmesinden sonra biyografi, bilgin ve muhaddislerin gözünde daha da önem kazandı. Onlar dünyevi, siyasi yapı yerine peygamberin vârisleri olan ulemânın hayatlarını anlatmayı gerçek tarihçilik olarak algıladılar (Hamilton 1991: 138). Bu niyetle daha çok bir grubun ya da bir sınıfın üyelerini bir araya getiren eserler yazılmaya başlandı. Ebu Nuaym-i İsfahânî (ö.1038)'nin *Hilyetü'l-evliyâ*'sı ve Hatib-i Bagdâdî (ö.1071)'nin tek bir bölgeyle ilgili hacimli eseri bunların ilk örnekleridir. Giderek bu çalışmalar, dil bilimcileri, şairleri, hekimleri ve diğer meslek mensuplarını da kapsamaya başlamıştır. Bu tarz meslek mensuplarıyla ilgili ilk eserler mutasavvıflar ile ilgili olarak kaleme alındı. Daha sonra görüleceği gibi Türk biyografi tarihinde de mutasavvıf biyografileri ilk örneklerdir (İsen 2002: 8).

Şairler ile ilgili olarak Arap edebiyatında bilinen ilk eser Muhammed b. Sallam Cumâhî (ö.865) tarafından ortaya konmuş olan *Tabakatü's-şuarâ*'dır. Bu alanda yazılan ikinci eser İbn Kuteybe'nin *Kitabü's-şîr* adlı eseridir. Şiir alanında bu eserleri Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö.967) *Kitabü'l-agânî*'si izlemiştir.

Arap edebiyatının şiir alanında ortaya koyduğu bu ilk çalışmaların ardından, El-Merzubânî (ö.990)'nin şairleri ilk kez alfabetik olarak sıraladığı *Mu'cemu's-*

şuarâ'sı yine önemli bir eser olarak karşımıza çıkar. Bu yöntem, gerek Arap edebiyatında gerekse bu edebiyatı söz konusu tür için hareket noktası kabul eden İran ve Türk edebiyatlarında sonradan ortaya konan eserlerin genelinde devam ettirilmiştir.

Ele alınan şairlerin tasnifi konusunda yöntem olarak daha sonra Saâlibî (ö.1038), *Yetimü'd-dehr* adlı eserinde şairleri ülkelerine göre tasnif etti.

Şahıs biyografilerinin ortaya konuluşu ile ilgili olarak, XII. yüzyılda ilk örneklerini veren bir başka tasnif yöntemi daha karşımıza çıkar. Tarih kitapları içerisinde biyografilerin yüzyıllara göre sıralandığı bu yöntemin şiir alanındaki ilk örneğini Birzâlî (ö.1339) vermiştir.

Ibn Hacer el-Askalânî (ö.1449), bir başka tasnif yöntemi olarak şairleri, ölüm tarihlerine göre sıralamıştır.

XIII. yüzyıldan itibaren Farsça biyografiler ağırlığını göstermeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak Muhammed el-Avfî (ö.1232), *Lübâbü'l-elbâb* ile Farsça ilk şair biyografilerini içeren eseri kaleme almıştır. Türk devletlerinin hakimiyetinde ve kimileri Türk devlet adamlarının hamiliğinde eser veren şairlerin de ele alındığı eser, bu yönüyle kültür tarihimiz açısından ayrıca önemlidir.

Osmanlı edebiyatında, biyografi ile ilgili ilk çalışmanın, *Nefehâtü'l-üns*'ün Farsçadan çevirisi olduğu daha önce belirtilmişti. Bu eserin müellifi olan ve Osmanlı edebiyatında daha başka önemli etkileri de bulunan Molla Câmi (ö.1493)'nin Baharistan adlı eserindeki 38 şairi içeren yedinci bölüm, şair biyografilerine dair bir diğer önemli çalışmadır.

Devletşah b. Ala'üd-devle (ö.1486)'nin *Devletşah Tezkiresi* olarak bilinen eseri, üzerinde özellikle durulması gereken bir yapıttır. Öncelikle, içerdiği şair sayısıyla çok önemli kabul edilen tezkire, biyografilerin ardından, ele alınan şairlerin

şairlerinden parçaları da sunmasıyla, türün Fars ve Türk edebiyatlarında sonradan ortaya konan bütün örneklerini yöntem olarak etkilemiştir.

Bu tür, Arap kültürünün biçimlendirdiği, Fars kültürünün geliştirdiği pek çok edebi tür gibi, İslam kültürünün bir ürünü olarak Türk edebiyatında yankı bulmuştur.

Türk edebiyatının şair biyografisi alanında ortaya koyduğu ilk örnek ise, Ali Şîr Nevayî (ö.1501)'nin *Mecâlisü'n-nefâis* (MN)'idir. Geçiş dönemi ve Türk-Fars kültür dairesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan eserde, bu durumun Farsça lehindeki bir göstergesi olarak, ele alınan 455 şairin büyük bölümünü Farsça yazanlar oluşturmaktadır. *Mecâlisü'n-nefâis*, Farsça yazan pek çok şaire dair bilgiler vermesi yönüyle Fars kültürü ve edebiyatı için, daha sonra Osmanlı sahasında yazılan türün diğer örneklerinin büyük bir kısmına tertip bakımından modellik etmesi yönüyle de kültür ve edebiyatımız için oldukça önemli bir eserdir.

1.5. Osmanlı Tezkire Geleneğinin Oluşumu

Osmanlıda Türkçe olarak kaleme alınan ilk şairler tezkiresi Sehî Bey'in 1538 yılında Edirne'de tamamladığı ve Kanunî Sultan Süleyman'a sunduğu eserdir.² Sehî, tezkiresine *Heşt Behişt* (Sekiz Cennet), tezkiresindeki 8 bölümün her birine de "tabaka (sınıf, grup)" adını vermiştir. Eserde düzenleniş bakımından ilk dikkati çeken, Nevayî'nin *Mecâlisü'n-nefâis* adlı eseri ile taşıdığı benzerliklerdir.

² Eser hakkında bilgi için bkz. Kut, Günay (1978); Heşt Bihişt: The Tezkire by Sehi Beg, An Analysis of the First Biographical Work on Ottoman Poets with a Critical Edition Based on MS. Süleymaniye Library, Ayasofya O. 3544. Cambridge, Mass: Harvard University, Babinger, Franz (1925); "Sehî Çelebi", Encyclopedie de l'İslâm, Leiden; Akün, Ömer Faruk; "Sehî Bey", İslâm Ansiklopedisi, MEB Yay., C X, s. 318-320, Ankara; İsen, Mustafa vd. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara; Kut, Günay (1998); "Heşt Bihişt." Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi c. XVII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 273-274; Kut, Günay (1984); "Heşt Bihişt'in Yeni Bir Nüshası ve Bir Düzeltme." Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları: In Memoriam Orhan Şaik Gökyay Armağanı II. VII. Cambridge, Mass: Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, s. 293-301.

1546 yılında tamamladığı *Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsıratü'n-nüzemâ* adlı eseriyle Latîfî, türün Osmanlıdaki ikinci örneğini ortaya koymuş ve eserini Kanuni'ye sunmuştur.³ Eser, türün yalnızca bu yüzyıldaki değil gelecek yüzyıllardaki örnekleri içerisinde de çok önemli bir yere sahiptir.

Ahdî, bu yüzyılın bir başka tezkire yazarı olarak *Gülşen-i Şuara*'yı kaleme almıştır.⁴ Eser, Bağdat ve çevresindeki şairlere dair önemli bir kaynaktır. Tezkire, Kanuni'nin şehzadesi II. Selim adına yazılmıştır.

Bu türün, gerek düzenleniş gerekse söz hazinesi bakımından üzerinde durulması lüzumlu olan bir diğer önemli eseri de Aşık Çelebi'nin *Meşâirü'ş-şuara*'sıdır.⁵ Eser, 1568 yılında tamamlanarak II. Selim'e sunulmuştur.

Kınalızâde Hasan Çelebi, 1586 yılında tamamladığı *Tezkiretü'ş-şuara* adlı eseriyle hem türün Osmanlıdaki en hacimli örneğini kaleme almış hem de yüzyıllar sonra bile istifade edilen ve kaynak vazifesi gören bir çalışma ortaya koymuştur.⁶ Eserin, sebab-i te'lif kaydından hareketle, Hoca Saadüddin'e sunulduğu söylenebilir.

Beyanî, 16. yy.'ın müstakil bir biyografi ortaya koyan son yazarıdır. Eseri olan *Tezkire-i Şuara*, Kınalızade'nin tezkiresinin bir nevi özetidir.⁷

³ Eser hakkında bilgi için bkz. Canım, Rıdvan (2000); *Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsıratü'n-nüzemâ*, AKM Yay., Ankara.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

⁴ bkz. Solmaz, Süleyman (1996); *Gülşen-i Şuara - İnceleme- Tenkitli Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.; İsen, Mustafa v.d (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

⁵ bkz. Owens, Meredith (1971); *Meşâirü'ş-şuara or Tezkire of Aşık Çelebi*, London.; Kılıç, Filiz (1994); *Meşâ'irü'ş-şuara-İnceleme-Tenkitli Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

⁶ bkz. Sungurhan-Eyduran, Aysun (1999); *Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuara-İnceleme-Tenkitli Metin*, Gazi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

⁷ bkz. Sungurhan-Eyduran, Aysun (1999); *Beyanî Tezkiresi, İnceleme-Tenkitli Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

Öncelikle bir bürokrat, tarihçi ve biyografici olan Âlî, bir tarih kitabı olan *Künhü'l-ahbar* adlı eserinin toplam 305 şairi ihtiva eden Biyografi kısmıyla, müstakil olmasa da, bu yy.'ın diğer tezkirelerinin yanında göz ardı edilmeyecek eser ortaya koymuştur.⁸

17. yy.'da ilk kez karşılaştığımız antoloji tipi tezkirelere bir geçiş özelliği taşıyan *Riyâzü's-şuara* adlı eseriyle Riyâzî, bu yüzyılın söz konusu türdeki ilk örneğini ortaya koymuştur. Eser, 1609 yılında tamamlanmış ve daha sonra yazılan pek çok tezkireye kaynaklık etmiş; hatta bu esere zeyiller yapılmıştır. Tezkire, I. Ahmed'e sunulmuştur.⁹

17. yy.'da ortaya konan ikinci tezkire Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eşâr* (ZE)'idir.¹⁰ Bu eserin, Osmanlı tezkire geleneği içerisindeki en önemli özelliği, antoloji tipi şair tezkiresi olarak bilinen eserlerin ilki olmasıdır. Tezkirenin gelenek içerisindeki orijinalliği, daha önce ortaya konan eserlerde şair hakkındaki bilgiler geniş bir biçimde sunulurken şiir örneklerine fazla yer verilmemesine karşılık, bu tezkirelerde daha az biyografik bilgi ile daha çok şiirin yer almasıdır.

Rıza'nın *Tezkire-i Şuara* adlı eseri yine bu yüzyılda kaleme alınmıştır.¹¹ Eser, Sultan İbrahim'e sunulmuştur.

Yümnî'nin *Tezkire-i Şuara'sı*, Fâizî'nin 1621 yılına kadarki dönemi içine alan tezkiresine zeyl olarak yazılmış, ancak, 1622 yılında yazarın ölümüyle yarım

⁸ bkz. İsen, Mustafa (1994); *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

⁹ bkz. Açıkgöz, Namık (1982); *Riyâzü's-şuara*, Riyâzî Mehmed Efendi (Metin-Dizin), Ankara Üniversitesi DTCF Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

¹⁰ bkz. Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eşârı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1; Kayabaşı, Bekir (1996);

¹¹ bkz. Kut, Günay (1964); "Rıza." *İslâm Ansiklopedisi*. c. IX. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, s. 727-728.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

kalmıştır.¹² Bu da demek oluyor ki, 1621-22 yılları arasında eser veren ve yazarın çağdaşı olan çok az sayıda şair, sadece 29 şair, ele alınmıştır.

17. yy.'da Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* adlı eserine zeyl olarak yazılan bir diğer eser de *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*'dır.¹³ Âsım, 1030 yılından ölümüne, yani 1675 yılına kadar geçen sürede yaşamış 123 şairi eserine konu etmiştir. Böylelikle, Yümnî'nin, Fâizî'nin 1621'de bıraktığı tarihi süreci, Âsım bu Zeyl ile 1662'ye kadar devam ettirmiştir. Tezkire, ayrıca, antoloji tipi tezkireler içerisinde en az biyografik bilgi veren ve en çok örnek gösteren çalışmadır (İsen 2002: 97).

Bu yüzyılın en önemli özelliği klasik tezkire üslubunun dışına çıkan örneklerle karşılaşılmasıdır. Buna bir başka örnek de Güftî'nin *Teşrifatü's-şuarası*'dır.¹⁴ Eser, manzum olarak kaleme alınmıştır.

18. yy.'a gelindiğinde ilk olarak Mustafa Mucîb'in *Tezkire-i Mucîb*'i ile karşılaşılır.¹⁵ 1710 yılında tamamlanan *Tezkire-i Mucîb*, Rıza'nın eserindeki şairler arasında bir seçim yapılarak Riyâzî'ye zeyl olarak yazılmıştır.

Safayî'nin, 1720 yılında tamamladığı *Nuhbetü'l-Asâr Min Fevâidi'l-eş'âr*'ı Rıza'nın tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır.¹⁶ Tezkirenin en önemli özelliklerinin, yazıldıktan sonra dönemin 18 değerli bilim ve sanat adamına gösterilip birer takriz yazdırılması ve bunların eserin içerisine konulması ile bazı bölümlerinde oldukça süslü ve sanatlı bir dil kullanılması olduğu söylenebilir. Eserde 476 şair

¹² bkz. Erdem, Sadık (1988); "Mehmed Salih Yümnî Tezkire-i Şuara-i Yümnî", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, LV (Ağustos), s. 85-112, İstanbul.; İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yay., Ankara 1;

¹³ bkz. İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

¹⁴ bkz. İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

¹⁵ bkz. Altun, Kudret (1997); *Tezkire-i Mucîb*, Ankara; Robinson, James Stewart (1976); "The Ottoman Biographies of Poets and Mustafa Mucib" Michigan Oriental Studies in Honor of George G. Cameron, ed. Louis L. Orlin, The University of Michigan, Ann Arbor. ; İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

¹⁶ bkz. Altuner, Nuran (1989); *Safayî ve Tezkiresi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.; Aynagöz, Pervin (1988); *Mustafa Safayî Efendi, Tezkire-i Safayî İnceleme-Metin-İndeks*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ; İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

biyografisi bulunmaktadır. Yazar, tezkireyi Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sunmuş ve bunun karşılığında Şikk-ı sâni defterdarlığına atanmıştır.

Sâlim, *Tezkire-i Şuara* adlı eserini 1722 yılında tamamlamıştır.¹⁷ Eserinde Sâlim, ele alacağı şairler için başlangıcı doğum yılı olan 1688 olarak belirlemiş ve 428 şair biyografisine yer vermiştir. Tezkirenin en önemli özelliği, yazarın, aynı dönemde kaleme alınan *Nuhbetü'l-Âsâr*'da yeterli düzeyde sanatlı bir dil kullanılmamasından yakınıp doğallıktan uzak ve oldukça sanatlı bir dil kullanmasıdır. Bu eser de Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuş ve bunun üzerine yazar, yeniden İstanbul kadılığına atanmıştır.

Belîğ, Fâizî'nin *Zübdetü'l-eşâr*'ına zeyl olarak bir tezkire yazmaya başlamış ve *Nuhbetü'l-âsar li Zeyl-i Zübdetü'l-eşâr* adlı eserini 1727'de tamamlamıştır.¹⁸ Daha önce belirtildiği gibi, Âsım, Fâizî'nin tezkiresini tarih olarak 1662 yılına kadar devam ettirmişti. Belîğ de bu eseriyle Fâizî'nin tezkiresini 1727 yılına kadar getirmiş olmaktadır.

Hüseyin Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*'sını 1784 yılında tamamlamış ve tezkiresinde 1720-1784 yılları arasında eser veren 375 şairin biyografisini sunmuştur. Tezkire, Sâlim'in eserine zeyl olarak yazılmıştır.

Silâhdarzâde Mehmed Emin'in *Tezkire-i Şuara* adlı eseri, Belîğ Tezkire'sine zeyl olarak yazılmıştır.¹⁹ 1751-1790 yılları arasında şiir yazan toplam 127 şair yer almaktadır. Antoloji tipindeki tezkirede, bilgilerin ve şiir örneklerinin sunuluşundaki tutarsızlık ve düzensizlik nedeniyle pek ilgi görmemiştir.

Kemiksizzâde Mustafa Safvet'in *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Fevâ'idü'l-Eşâr*'ı, Salim Tezkiresi'nin bir özetidir.²⁰ Salim Tezkiresi'ndeki 476 şairden seçilmiş 326'sının biyografisi ile eserin sonuna konulmuş olan Tezyilü'l-kitab bölümü, Tezkirenin

¹⁷ bkz. İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

¹⁸ bkz. Abdulkadiroğlu, Abdülkerim (1999); İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr Li-Zeyl-i Zübdetü'l-eşâr*, Ankara².; İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

¹⁹ bkz. İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

²⁰ bkz. İsen, a.g.e.

genel yapısını oluşturmaktadır. 1783 yılında tamamlanan eser, kendisinden sonra pek ilgi görmemiştir.

Esrar Dede, 1797 yılında tamamladığı *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye* adlı eseriyle, Osmanlı şair biyografileri içerisinde muhtevası bir meslek grubu ile sınırlı ilk tezkire örneğini vermiştir.²¹ Eser, Şeyh Galib'in, Mevlânâ'dan başlayarak şiir yazan bütün Mevlevî şairlerin topladığı seçilmiş şiirlerini, biyografik bilgilerle tamamlamak istemesi ve bu isteğini *Esrar Dede*'ye anlatması üzerine ortaya çıkmıştır. Tezkirede divan sahibi olan 212 Mevlevî şair yer almaktadır.

18. yy.'ın Osmanlıdaki son şair tezkiresi, Âkif'in *Mir'ât-ı Şi'r*'idir.²² Bu eser, *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye*'den sonra bir zümre ile sınırlı olan ikinci tezkiredir. Âkif, bu eserinde yaşadığı dönemde şiir yazan 24 Enderunlu şairin biyografisini sunmuştur. Bu şairler arasında kendisi de bulunmaktadır.

Türün 19. yy'daki ilk örneği, Şefkat Seyyid Abdulfettah'ın *Tezkiretü's-şuara* adlı eseridir.²³ Eserde 1730 ile 1814 yılları arasında şiir yazan 125 ismin biyografisi yer almaktadır. Tezkire, Enderunlu İbrahim Nâşid Bey'in *Müntehabat-ı Eş'âr* adlı eserindeki şiirlerin şairleri hakkında biyografik bilgilerin yazılmasının bir toplantıda Şefkat'ten istenmesiyle oluşturulmuştur.

Sahhaflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi'nin *Bağçe-i Safâ-endûz* adlı eseri 1722 yılından 1835 yılına kadar eser veren 209 şair biyografisini ve şiirlerinden örnekleri içermektedir.²⁴ Tezkire, Sâlim'in eserine zeyl olarak oluşturulmuştur.

Yüzyılın önemli bilim ve sanat adamlarından biri olan Ârif Hikmet Bey, *Tezkire-i Şuara* adlı eserinde 1592-1837 arasındaki 203 şair hakkında bilgi vermiştir.²⁵

²¹ bkz. Genç, İlhan (2000); *Esrar Dede, Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye*, Ankara.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

²² bkz. İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

²³ bkz. a.g.e.

²⁴ bkz. Oğraş, Rıza (2001); *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz'u*, Burdur.; İsen, Mustafa v.d. (2002); *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

Eserin önemli özelliklerinden biri, genellikle Anadolu ve Rumeli'deki şairleri anlatan Osmanlı tezkirelerin yanında Ahdî'den sonra bu bölgelerin dışındaki şairlere de yer veren ikinci tezkire olmasıdır.

İhtiva ettiği 672 şair biyografisi ile Osmanlı şair tezkireleri içerisinde en çok biyografiye sahip olduğunu bildiğimiz *Hâtîmetü'l-eş'âr*, 1853 yılında Fatî'n tarafından tamamlanmıştır.²⁶ Tezkire, 1721 yılına kadarki şairleri içeren Sâlim'in eserine zeyl olarak ortaya konmuştur.

Mehmed Tevfik'in *Mecmuatü't-Terâcim*'i 1860 yılında tamamlanmıştır. Bu eserde 542 şair biyografisine yer verilmiştir.²⁷ Kimi Arap ve Acem şairlerin de yer aldığı *Mecmuatü't-Terâcim*'den ilk kez Âgâh Sırrı Levend bahsetmiştir.²⁸

19. yy.'ın Osmanlıdaki son şair tezkiresi Mehmet Tevfik'in *Kafî-i Şuarâ*'sıdır.²⁹ Tezkirede Osmanlının kuruluşundan eserin tamamlandığı 1873 yılına kadar şiir yazmış 277 şaire yer verilmiştir. Ancak, eser D harfinin ortalarına kadar gelebilmiş, diğer kısımları basılamadan müsvedde halinde kaybolmuştur.³⁰

Yukarıdaki bilgilerin kaynaklık ettiği üzere, özellikle ilk örnekleri dikkate aldığımızda, Osmanlı sahasında ortaya çıkan tezkirelerin, Arap ve İran edebiyatında süregelen biyografi geleneğinin etkisi çerçevesinde ortaya konduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Türk-İslam medeniyet dairesinde oluşturulmuş olan diğer yazı türlerinin büyük bir çoğunluğunda görüldüğü gibi, Arapça ve Farsçanın Türkçe şair tezkireleri üzerindeki etkisinin araştırılması tezin bir başka ilgi alanını oluşturmaktadır. Tezkirelerin sadece şairler hakkında ansiklopedik bilgiler vermenin ötesinde çok çeşitli sanatlar ve *sec'iler*le süslenerek, bir edebi ürün haline gelmeleri, üsluba ait farklılıklar olarak

²⁵ bkz. İsen, Mustafa (1991); "Ârif Hikmet Tezkiresi", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. III, s. 367-368, İstanbul.; İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

²⁶ bkz. a.g.e.

²⁷ bkz. Zübeyiroğlu, Ruhsar (1989); *Mecmuatü't-terâcim*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.; İsen, Mustafa v.d. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1;

²⁸ Levend, Âgâh Sırrı (1973); *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

²⁹ bkz. İsen, Mustafa vd. (2002); Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara 1

³⁰ a.g.e. s. 156.

karşımıza çıkmaktadır. Tezde, söz konusu metinlerin söz varlığı ve diğer dil özellikleri ele alınmakta ve daha sonra da bu tür için ortak bir üslup incelemesi yapılmaktadır.

OSTŞT'de hem türün kesintisiz olarak devam eden gelenek çizgisini hem de yazarların eserlerinde sundukları bilgilerin kaynaklarını göstermesi bakımından önceki tezkirelere veya biyografik bilgi sunan benzer eserlere yapıldığını bildiğimiz atıflar önemlidir. Bu konuyla ilgili olarak aşağıda yer alan ve *Sehî Tezkiresi* ile *Riyâzî Tezkiresi*'nden alınmış iki bölüm, söz konusu gelenek ve kaynak ilişkisini gösteren örneklerdendir. Sehî'den alınan ilk bölümde türün Anadolu sahasındaki oluşumuna İslâmî nesir geleneğinin etkisini; Riyâzî'den alınan ikinci örnekte de bir tezkirecinin şiir ve şair bilgileri sunarken kendisinden önceki tezkireleri ne derece dikkate aldığını görmek mümkündür:

Hattâ Pârisî dilde şeyhü'l-islâm zübdetü'l-kirâm 'ışk kâşânesinüñ rind-i dürd-âşâmı Hâzret-i Mevlânâ 'Abdu'r-raḥmân Câmî ḡuddise sırruhunuñ *Bahâristân* adlu kitâbı ki aña *Heşt Ravza* dirler anuñ bir ravzası şu'arâ-yı müteḡaddimîn zikrinde olup ol ṭâ'ifeyi bir vech ile tertîb ve bir resm ile tehzîb idüpdür ki bunuñ bir ravzası ḡicâbından cennetüñ sekiz ravzası muḡtefî ve İrem bâğı gülzârı bu Bahâristânüñ gülistânından ḡafî olmuşdur. Ve Ḥorasân mîrzâdelerinden sa'âdet-penâh vilâyete bârgâh Emîr Devletşâh ki zîver-i dâniş ü fazîlet ile ârâste ve ḡulî-i faḡr u ḡanâ'at ile pîrâste olup tekâ'üd ihtiyâr idüp ḡalmış idi ol daḡı bu ṭâyifenüñ zübdesin ve bu fırḡanuñ güzîdesin cem' idüp *Tezkiretü's-şu'arâ* diyü ad virüp kitâb itmişdür. Ba'dehû Mîr 'Alî Şîr ki bu fennüñ mîşeyistânında bebr-i pelengefgen ve bu ṭarîḡuñ meydânında şeh-süvâr-ı cerb-suḡandur. Sultân Ḥüseyn Bayḡaranun *raḡmetu'llâhi 'aleyh* vezîr-i a'ḡamı ve muşâḡhib-i hem-demi iken kendüyi şu'arâ zümresine münḡariṭ kılup Nevâî taḡallüş itmişdür. Vezâret meşḡalesi arasında muşliḡ-i 'avâm u ḡavâşş ve umûr-ı ḡizmet-i pâdişâh-iḡtişâş içinde olurken kendü zamânında vâḡi' olan şu'arâ ve nefis-i nefîsi ile muşâḡhib düşüp cem'iyet iden zurefâyı cem' idüp kitâb yazmış ve bu cümleyi sekiz meclis idüp *Mecâlisü'n-nefâis* diyü ad virmiş. İnşâf bu ki her meclisi bir cennet

ve her beyti nigâr-hâne-i Çîni gibi pür-nağş-şüret kılup bir vech ile ârâyiş ve bir şüret ile işler itmişdür ki ‘aql-ı müdekkık-ı mü-şikâf anuñ taşavvurında hayrân ve hîred-i hürde-bîn kılı kırk yarmağda mâhir iken anuñ taḥayyülünde ser-gerdândur. Bu faḳîr ü ḥaḳîr-i şikeste-ḥâṭır kütüb-i mezḳûreyi mütedâvil ü mütetebbi‘ olup *Mecâlisü’n-nefâ’is* ile dil-i ğamgîn enîs ve *Bahâristân-ı* dilsitân ile dîde-i nemgîn mûnis olup her birinüñ müṭâla‘asından câna râḥat ve dil-i bîmâra şıḥḥat irüp ḥâṭır-ı fâṭıra ḥuṭûr u ḥalecân ve dil-i nâ-şâda mürûr u güzerân iderdi ki memleket-i Rûmda izḥâr u iştiḥâr bulan fuṣalâ vü şu‘arâ ‘azîzlerüñ adına daḫi bir risâle olsa ki mürûr-ı zamânla bunlaruñ ismi rûzgâr-ı ğaddâr ve çarḥ-ı sitemkâr eliyle zamâne defterlerinden ḥakk ve devrân cerîdelerinden münfekk olmayup nesyen mensiyyen ferâmûş olmasa diyü bu ma’nâ gönül levḥinde merkûz ve şaḥîfe-i dilde mermûz olup bî-ḥasbi’t-tâḳa anları yazup şebt-i evrâḳ itmek murâd-ı küllî olmuş. (ST, 5-6)

Yâ rab n’olaydı beyti Vasfî’nün dîvânında mestûrdur. Hasan Efendi, ‘Âşîka tâbî olub Tâc-zâde’ye yazmışdur. Garâbet bundadır ki Vasfî’ye de yazmışdur. (RT, 256)

İlk örnekte Sehi Bey, tezkiresini yazarken Mevlana Abdurrahman Câmi’nin Bahâristanından; Emir Devletşah’ın tezkiresinden ve Mir Ali Şir’in MN’inden etkilendiğini belirterek islami nesir geleneğinin Anadolu sahasındaki devamına işaret etmektedir. Riyazi de metninde Kınalızade Hasan Çelebi’nin tezkiresinde yer alan bir bilgidaki tutarsızlığı ortaya koyarken eserinin kaynakları hakkında fikir vermektedir.

19. yüzyıl tezkirecisi Es’ad Mehmed Efendi’den alınan aşağıdaki parçada da türün örnekleri artıp yaygınlaştıkça, bu eserlerden kaynak olarak yararlanma oranı da o derece artmakta; böylece bu türün gelenek çizgisi kesintisiz olarak devam etmektedir:

Tezkire-i Sâlim ve Safâ’î ve Fâtîn’den nakl edilen asârı ... (BS, 137)

2. BİYOGRAFİK BİLGİ VE DEĞERLENDİRMELER BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ

Tezkirelerde biyografik bilgi ve değerlendirmeler konusunda hazırlanmış çalışmalarda kullanılan ve neredeyse ortak kabul görmüş bir 'inceleme başlıkları' ve 'yöntemi' bulunmaktadır. John Stewart-Robinson, 1965 yılında kaleme aldığı *The Ottoman Biographies of Poets* (Osmanlı Şair Biyografileri) adını taşıyan çalışmasında, tezkirelerde biyografik bilginin ve şair değerlendirmelerinin sunulmasıyla ilgili küçük de olsa bir inceleme örneği ortaya koymuştur. Daha sonra Harun Tolasa, 1983 yılında hazırladığı *Sehî, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde Şair Tetkik ve Tenkidi* adlı doçentlik çalışmasında bu konuyla ilgili daha sonraki dönemde yapılan benzer çalışmalara da model teşkil eden bir inceleme örneği ortaya koymuştur.³¹ Bu ortak inceleme başlıkları ana hatlarıyla şöyle bir liste sunmaktadır:

2.1. Madde Başlıkları ve Şairin kimliği

OSTŞT'de, ele alınan şair tanınmış biri ise madde başında o kişinin genellikle mahlası kullanılmaktadır. Ancak sultanlar, şehzadeler, önemli devlet adamları, tanınmış din adamları gibi, bu yönleri şairliklerinin önüne geçebilecek kişilerin biyografilerinde madde başında genellikle mahlas değil gerçek adları veya lâkapları kullanılmaktadır. Bununla birlikte, madde başında gerçek adları veya lâkapları belirtilen şairlerin varsa mahlasları biyografik bilgi bölümünde sunulmaktadır. Aynı şekilde, madde başında mahlası belirtilen şairlerin biliniyorsa gerçek adları yine biyografik bilgi bölümünde ortaya konulmaktadır.

³¹ 16. yy'a ait üç tezkireden hareketle yapılan bu çalışmadan sonra 17. ve 18. yy'a ait ayrı monografik çalışmaların yanı sıra Nevâî'nin Anadolu sahasına edebi etkilerini ele alan bir başka incelemede de yine bu model esas alınmıştır. Filiz Kılıç, 17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler; Pervin Çapan, 18. yy Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi; Yusuf Çetindağ, Ali Şîr Nevâî'nin Batı Türkçesi Divan Edebiyatına Tesiri adlı çalışmalarında bu modeli kullanmışlardır.

Ancak, baştaki bu mahlasın şair hakkında bilgi veren kısım la çoğu zaman organik bir bağı yoktur. O daha çok, tezkirenin tümü içerisinde genel bir belirleme, bölüm veya madde başı ve bir tasnif fonksiyonu taşır. (Tolasa 2002: 1)

Tezkirelerde madde başlarının sunulmasındaki temel belirleyici unsur, *Meşâirü'ş-şuarâ* gibi bazı tezkireler dışındaki eserler için çoğunlukla alfabetik sıralamadır. Örneğin *Meşâirü'ş-şuarâ*, şair adlarını veya mahlaslarını *ebcede* göre vererek diğer örneklerden ayrılır.

Bunun yanı sıra, bilgi aktarımında, şairin kimliğine dair diğer ayrıntılar, onun biyografisinde belirtilmesi gereken mekân, zaman, soy, aile, doğum ve ölüm bilgileridir.

Tezkirelerde mekân ve zaman, şairin doğduğu, yetiştiğı, meslek veya eğitim gibi herhangi bir sebeple bulunduğu veya öldüğü yerin ve zamanının belirtilmesi ile ortaya çıkar. Burada zaman ifadesi olarak, kimi örneklerde, ay-yıla dayalı değil de, tanınmış kişilerin dönemlerine göre zaman belirleyicisi kullanma söz konusu olabilmektedir. Şiirle tarih düşürme, bir başka tarihlendirme aracı olarak bu eserlerde görülmektedir. Böyle örneklerde tezkireci, bazen kendisi herhangi bir olaya tarih düşürürken, bir başkasınca düşülen tarihleri de kullanabilir.

Ele alınan şairlerin soy ve aile bilgilerinin sunulmasında temel ölçüt, soydan veya aileden olan bahsedilecek kişinin kayda değer bir sosyal statüsünün bulunmasıdır. Eğer bahsedilmişse, aileden adı veya lâkabı belirtilen kişi çoğunlukla baba olmaktadır.

Bunların yanı sıra, şairin kimliği ile ilgili olarak belirtilen diğer önemli bilgiler doğum ve ölümle ilgilidir. Tezkirelerde şairlerin doğumlarına dair bilgiler çok az iken ölümleri ile ilgili pek çok ayrıntı biyografik bilgiler arasında yerini almaktadır. Gelenek, bunu, ele alınan kişilerin herhangi bir sebeple bahse değer bir şey ortaya koyarak ancak bu tür eserlerde yer alabilecekleri ile açıklar. Burada ayrıca, şairlerin ölümlerinin konu edildiğı bölümler, sunulan bilgilerin ve bilginin

sunuluş biçimlerinin çeşitliliği ve renkliliği ile en dikkat çekici bölümler arasındadır.

2.2. Sosyal, Kültürel, Ekonomik Durum ve İlişkiler

Şairlerin bu yönleriyle ilgili olarak öne çıkan biyografik bilgiler, onların eğitimleri, ilmî ve meslekî özelliklerine dayanmaktadır.

Tezkirelerde şairlerin aldıkları eğitime dair bilgiler, onların medrese gibi bir kurumda ve düzen içerisinde yetişmiş olmaları, bunun yerine veya bununla birlikte bir hocanın yanında 'ilme tâlib' olmaları veya düzenli bir eğitim almamış olmaları şeklinde sunulmaktadır. Şairlerin ilmî niteliklerinin de belirleyicisi olarak, özellikle resmi bir kurumsal yapı dışındaki pek çok çevrede devam eden eğitim sürecine dair aktörler ve olaylar tezkirelerde 'kayda değer' olmaları ölçüsünde kendisine çok önemli oranlarda yer bulabilmektedir. Bu bölümlerde sunulanlar bir taraftan Osmanlının çok yönlü eğitim yapısına diğer taraftan bilimsel çalışma alanlarının çeşitliliğine dair önemli ölçüde kaynaklık teşkil etmektedir.

Ele alınan şairlerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarının belirlenmesindeki önemli noktalardan biri de onların mesleki özellikleri ve çeşitli ilişkilere dayalı çevreleridir. Bu bilgiler hem şairin temel geçim şartlarını hem de sanatının iltifat görmesinin ölçütü sayılabilecek noktaları gösterdiği için tezkireci, şairlere dair yine bu konulardaki bilgilere biyografinin genel uzunluğu nispetinde kısa veya uzun genellikle yer verir.

2.3. Kişilik Yapısı ve Fiziksel Durum

Şiir yazmak zihinsel faaliyet süreci olduğu için şairlerin düşünce dünyalarının niteliği ve zekâları onlarla ilgili biyografik bilgi ve değerlendirmelerde çoğunlukla yer alır. Bu özellikleri ile şair, bir ölçüde şiir alanındaki yeterliği bakımından da değerlendirilir.

Şairlerin mizacı, zekâlarının dışında şiirlerini biçimlendiren başka psikolojik özelliklerini göstermesi bakımından yine tezkirelerde önemle ifade edilir. Elbette, mizaçları, ele alınan şairlerin şiirlerini ve şiir dünyasındaki yerlerini belirlemekle kalmamakta, onların sosyal ilişkiler içerisindeki durumlarına dair de yine önemli tespitler sunmaktadır. Burada şairlerin zekâ ve mizacı ile ilgili değerlendirme ve belirtmelerde kullanılan ifadeler, tezkirecilere göre belirli ölçülerde değişmekle birlikte, yine belirli ölçülerde tezkirelerde ortak olarak yer almaktadır. Ancak, “Birtakım, doğru olup olmadığı anlaşılamayan, belirsiz tabirler her yerde o kadar dikkatsizce kullanılıyor ve sık sık tekrarlanıyordu ki bunların ne dereceye kadar gerçeğe bağlı kaldıkları tartışmalıdır... ‘iyi huylu’, ‘hoş sohbet’ gibi tabirlerin çok dikkatsizce kullanılmaları, bizim onlara inanmamızı zorlaştırır.” (Stewart-Robinson 1965: 70). Bunun yanı sıra, zekâyâ ve mizaca dair özelliklerin ifadesinde kullanılan sözcükler, bir taraftan toplumun ve şiir çevrelerinin algılamalarını diğer taraftan da bu algılamaların ifade kalıplarını göstermesi bakımından çok önemlidir.

Tezkirelerde şairlerin yukarıda belirtilen zihinsel özelliklerinin yanı sıra, aynı ölçüde olmasa da fiziksel özelliklerinden bahsedildiği görülmektedir. Verilen biyografik bilgiler arasında şairin fiziksel görünümüne dair sunulanlar, bu özelliklerinin şiirlerine etkisi oranında ve daha azdır. Bu tarz bilgiler arasında yüz güzelliği, düzgün beden ve varsa bilinen sağlık sorunları yeri geldikçe belirtilir.

Şairin yaratılış özellikleri, şiirle olan ilişkisinde onun şiire başlama sebebi olarak da öne çıkmaktadır. Bütün bu yaratılış özelliklerinin sonucunda şair, “heves, meyil, sevda, arzu, rağbet vb.” (Tolasa 2002: 224) sözcüklerle ifade edilen bir durumda şiire başlar.

2.4. Edebi Kişilik Bakımından Şair

Tezkirecinin, şairin sanatına doğrudan veya dolaylı etkisi olan zekâ ve yaratılış özelliklerine çoğunlukla yer verdiği daha önce belirtilmişti. Bunun yanında, şairin

sanatçı yeteneklerine ve üslubuna dair edebî özellikleri de tezkirelerin biyografik bilgileri ve değerlendirmeleri arasında çok önemli bir yer tutar. Hatta, bu konuların ele alındığı bölümler, birer şiir eleştirmeni ve aynı zamanda şair olan tezkirecilerin, metin oluştururken dikkatlerini yoğunlaştırdıkları belli başlı bölümlerdendir denilebilir. Çünkü bu noktada yapılan tespit ve değerlendirmeler, şairin hayat hikayesine dair pek çok kişi tarafından bilinen somut bilgiler değil, bizzat tezkirecinin şaire biçtiği sanatçılık değeridir.

Tezkire yazarı, çok güçlü ve kesintisiz biçimde varlığını devam ettiren bir gelenek etkisinde pek çok tespit ve değerlendirme kalıbını kullanır. Bu kalıpların bir araya gelmesiyle oluşan bir edebî değerlendirme terminolojisi de oluşmuştur. Tezkireci, bu terminolojiye kendi üslubunca yeni terimler de kazandırabilir. Tezin Sözlüksel Bakımdan OSTŞT başlıklı bölümünde oluşan bu terminoloji ve geleneğin söz konusu terminoloji üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

2.5. Eser

Bir şairi, biyografisini yazmaya değer kılan, eseri veya eserleridir. Tezkireci, şairi, bazı durumlarda tek bazı durumlarda da birden fazla eserinden dolayı kitabına almaya değer görür.

Her durumda eser, biyografinin en temel parçalarından biridir. Biyografik bilgilerden her biri, herhangi bir sebeple sunulmayabilirken, şairin eserinden en küçük parça da olsa en az bir örnek mutlaka ilgili maddede yer alır. Antolojik tezkirelerde aslî unsur olarak öne çıkan bu kullanım, biyografik bilgiyi esas alan tezkirelerde biyografinin uzunluğu ölçüsünde yine görülür.

Unutulmamalıdır ki, hem şiir ve şair değerlendirmelerinde hem de verilen şiir örneklerindeki farklılıktan hareketle, tezkirecilerin şairlere olan yakınlıkları, şairlerle ilgili bilgilere ulaşma durumları hakkında fikir edinmek mümkündür. Bundan dolayıdır ki, tezkire yazarı, ele aldığı şairlerin eserlerinin sayısına, çeşitliliğine dair standart bilgiler sunmamaktadır.

Ayrıca, OSTŞT’de biyografik bilgi ve değerlendirmeler ile bu eserlerin dil ve üslup özellikleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. Üslup ve anlatım amacı arasındaki ilişki, bu noktada metnin içerisinde çeşitli üslup özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Tezkireler, ‘biyografik bilgi aktarımı’ ve ‘birer doğrudan veya dolaylı şiir eleştirisi’ içerdiklerinden, burada belirtilen ilk amaç doğrultusunda oluşturulmuş cümlelerde biçimsel ve anlamsal sanat örnekleri daha azdır. Özellikle şairin kimliğinin, sosyal statüsünün, mesleki ve ekonomik durumunun, eğitiminin, fiziksel durumunun ortaya konulduğu bölümlerde ‘bilgi aktarımı’ esastır. Diğer taraftan özellikle şairin sanatçı kişiliğinin, eserinin edebi niteliklerinin ve ‘mizâcî, ölümü’ gibi bazı özel durumların ifadesinde çağının eleştirmeni ve bir sanatçı olarak tezkireci, geleneğin ve kişisel birikiminin sunduğu ölçüde sanatlı yapıları tercih eder. Geleneğin, büyük ölçüde kurallarını belirlediği bu dilin ve üslubun, söz konusu tercihteki yeri de çok açıktır. Kendi döneminin şairlerini ele aldıklarından ve bu konuda söyleyeceklerinin bilineni tekrardan öteye geçmeyeceğini bildiklerinden 17. yüzyılın, biyografik bilgi ve değerlendirmeleri eserin yanında ikinci plâna iten genel eğilimi dışında tezkire geleneği bu noktada tutarlılık gösterir.

Anadolu sahasında Türkçe ile vücuda getirilen şair biyografilerinde türün üslubu olarak öne çıkan dil kullanımlarının bulunduğu düşüncesi, bu çalışmanın tezini oluşturmaktadır. Çalışmada söz konusu tez ortaya konulurken, bilginin sunumunda türün üslubu olarak karşımıza çıkan dilin ve üslup özelliklerinin kullanılış biçimleri ile bunun ardındaki sebepler belirtilecektir.

3. YÖNTEM

3. 1. Genel

Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılan metin çalışmaları, çoğunlukla metin neşri, gramer incelemesi ve dizin odaklıdır. Söz konusu çalışmalarda metnin üslup açısından değerlendirilmesi, daha çok dil incelemesi içerisindeki bir alt

başlıktan öteye geçmemektedir. Ancak, genel olarak “stilistik” şeklinde de ifade edilen bu çalışma disiplinine ait uygulamalı örnekler sayıca az olmakla birlikte mevcuttur. Söz konusu örnekler genellikle tek bir metin üzerinde yapılan ve yalnızca o metin ve yazarı ile ilgili hükümlere varabilen çalışmalardır. Dolayısıyla, bir yazar ve herhangi bir eseri ile sınırlı olmayan, bir edebi türün birçok yazar tarafından ortaya konmuş örnekleri üzerinde yapılabilecek bir tür üslubu çalışması başlı başına bir araştırma konusudur. Böyle bir çalışmanın en önemli özelliği de yazarı aşan ve bir türün bütün örnekleri için ortak olan üsluba ait özellikleri ortaya koymak olacaktır.

Üslup, sınırları geniş ve tanımlaması güç kavramlardandır. Bir dönemin sanat eserlerinde görülen ortak anlayışın yanı sıra bir sanatçının kendine özgü tarzı da üslup olarak adlandırılır. Edebi eser söz konusu olduğunda bir sanatçının, bir türün ya da bir dönemin söyleyiş özelliklerinin tümü üslubun içinde yer alır. Bu çalışma, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar devam eden tezkire geleneği ve bu geleneğe ait karakteristik örnekleri bu açıdan incelemeyi ve şair tezkirelerine dair bir tür üslubunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, bugüne kadar büyük bir bölümü neşredilmiş ya da yüksek lisans veya doktora tezi olarak transkripsiyonlu metni yapılmış şair tezkirelerinin üslubu hakkında genel bir kanaate varmak mümkün olacaktır.

Bu çalışmada, şair biyografilerinin üslup özelliklerini ortaya koyarken, bu türe kaynaklık eden Arapça ve Farsça örneklerin Anadolu sahasındaki Türkçe örnekler üzerindeki etkisi de tartışılarak, söz konusu türün ve üslubunun Anadolu sahasında meydana getirilen yazı diline katkıları belirlenmeye çalışılacaktır.

Tez, öncelikle, bütün bilim dallarında araştırma sürecinin ilk evresi olan betimlemeyi yapmakta; bunu yaparken de olgulara ve olgular arasındaki ilişkilere odaklanarak onlar üzerine tespitlerde bulunmaktadır. Bu evrede elde

edilen verilerden hareketle söz konusu olguların analizini yapmakta; türe ait ortak özellikleri ortaya çıkaran süreçleri değerlendirmektedir.

Tezkirelerdeki pek çok dil özelliği, türün bütün örneklerinde karşılaşılan benzerliklerle sunulmaktadır. Amaç türün üslup özelliklerini ortaya koymak olduğundan söz konusu benzerlikler üzerinde yoğunlaşmakta, türün içerisinde dikkate değer kişisel kullanımlara da, tür ve şahıs şeklinde bu iki üslup çalışma alanı arasındaki farklara işaret etmek üzere örnekler verilmektedir. Bundan dolayı, dil özelliklerini örneklendirmede yararlanılacak metinler için bir sınırlandırmada bulunmak doğru görülmüştür.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı çalışmasında, bugün “inşa” kelimesiyle özetlenen sanatların, iyi bir nesrin çıkış noktası olan ferdin yerini hünerin alması demek olduğunu, bu yüzden eski nesrimizde üsluptan bahsetmenin güç olduğunu söyler. Tanpınar’a göre Sinan Paşa istisna edilirse üslûp sahibi sayılabilecek yazar yok gibidir (1988: 32). Tanpınar’ın ifadelerinin de desteklediği gibi, OSTŞT’de kişisel üsluptan değil bir tür üslubundan söz etmek daha doğrudur. Kişisel üsluba dair farklılıklar yeni dilbilgisel ve sanatlı unsurlardan ziyade var olan unsurları kullanma biçimi ve yoğunluğu ile ilgilidir. E. Grunina’nın teorisine göre, “... bilinen kriterler çeşitli edebi türlere göre başka başka gruplaşmalar gösterir. Bu nedenle kendisine göre, eski dönemin özellikleri bütün dil dönemine geçerli homojen bir tablo gösterir düşüncesinden vazgeçilmelidir.” (Hazai 2000: 208). B. Flemming Eski Anadolu Türkçesine özgü özellikleri edebi türlere göre incelemek gerektiği prensibini benimseyerek bu yaklaşımı belirli bir noktada genişletmek olanağını da gösteriyor. (Hazai 2000: 209). Yazar, “Bu dil tipi acaba, bu dil özelliklerini gösteren edebi türlerin edebiyat modasından çıkmasıyla birlikte mi ortadan kayboluyor?” (Hazai 2000: 209) sorusunu da sormaktadır. Bütün bu açıklamalar da gösteriyor ki, Osmanlı Türkçesinin varlığını sürdürdüğü 15-19. yüzyıllar arasındaki dönemin dil özellikleri, bütün türler için bütünlük göstermemektedir. Bu anlamda türlere dair bilgiler arttıkça dönemlerin dil özellikleri hakkında çok daha geniş ve doğru bilgiler edinmek mümkündür.

OSTŞT'de metinlerin dilbilgisel, sözlüksel, tertip ve içerik ile ilgili özelliklerinin Osmanlı medeniyetinin ömrü sona erinceye kadar, belirtilen hususlarda büyük bir değişikliğe uğramadan varlığını devam ettirmesi, türe dayalı dil tarihi tespitlerini destekler nitelikte görülmektedir. Nitekim, 18. yüzyılın ikinci yarısı ve özellikle 19. yüzyıldan itibaren gazete, şiir, hikaye ve roman gibi türlerin dilinde ortaya çıkan sadeleşme arayışlarının tezkire türünde paralel bir etkili dönüşüm sürecini ortaya koymadığı görülmektedir. Fransızca etkisi taşıyan kısa, sanat endişesinden uzak nesir dilinin özellikle gazetelerde kullanılmaya başlandığı dönemlerde tezkire türü, geleneksel şiir ve onu besleyen geleneksel kültür anlayışı devam ettikçe varlığını sürdürmüştür.

Bu çalışmada, dilbilimsel verilere dayalı teorik bir temel ve bu teorik temelden hareketle de bir uygulama ortaya konulmaktadır. Söz konusu uygulamada metinlerin,

- a. belirli bir türe dayandığı,
- b. bu türün de yazıldığı kültür ile birlikte farklı kültürlerde benzer örneklerinin bulunduğu,
- c. Osmanlı Türkçesi potasında bir araya getirilerek Arapça ve Farsça unsurlarla da şekillendirilen bir dil ile yazıldığı; dolayısıyla belirli gelenek çizgilerinin özelliklerini taşıdığı,
- d. türün örneklerinin, bu gelenek çizgileri içerisinde özellikle belirli biçimsel yapılara dayandığı, belirli anlamsal ortak kalıplar taşıdığı,
- e. söz konusu gelenek çizgisinin ürünleri olmaları dolayısıyla bu türün örneklerine dair dilbilimsel incelemede kategoriler oluşturulurken, evrensel üslup inceleme metotlarının yanı sıra, yine bu türün dil özelliklerine göre kategoriler listesinin oluşturulmasındaki zorunluluğun göz ardı edilmemesi gerektiği dikkate alınmıştır.

3.2. Üslup ve Üslup İncelemesi

Üsluba dair yapılan pek çok tanım içerisinde Türkçe Sözlük, üslubu, “Bir sanatçıya, bir çağa veya bir ülkeye özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özelliği”, “Sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil” (1988: 1537) gibi açıklamalarla tanımlamaktadır.

“Riffaterre, bir edebiyat metninde alışılmış olandan sapan ve bu yüzden okuyucunun gözüne çarpan etkili birimleri ‘üslup elemanı’ sayıp bunları metnin fonksiyon taşıyıcıları olarak çözer” (Yıldız 1991: 17). Bu noktada, araştırmaya konu edilen tezkire metnlerinin dilinin klasik Osmanlı nesri içindeki yerinin tespiti meselesinde, söz konusu nesrin üslup özelliklerine ait standart biçimlerinin belirlenmiş olması, hem türün üslup özelliklerinin belirlenmesini kolaylaştıracak, hem de çalışmanın tasvirî olmayan yanını daha da güçlendirecektir.

Bu alanda üzerinde durulan bir diğer terim ‘üslup bilgisi’dir. Üslup bilgisi, dil ve edebiyat incelemelerinde iki temel görev çerçevesinde tanımlanmaktadır. Biri, herhangi bir üslup etrafında oluşturulacak dil kullanımlarının öğretimidir. Osmanlıdaki biçimiyle ‘belâgat’, Batıdaki biçimiyle ‘retorik’ bu konuyla ilgili çalışma disiplini olarak bilinmektedir. Diğeri ise bir üslubu, araştırma ve inceleme faaliyetine konu edilerek onu tanıma ve tanıtmaya gayretidir.

Genel olarak klasik Osmanlı nesrinin ‘iletişim amacına göre’ ortaya çıkan üslup çeşitleri, bu çalışma için büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla sunulan bir tasnif denemesinde söz konusu nesir şu üslup alanlarına ayrılmaktadır:

1. Folklorik üslup
2. İlmî üslup
3. Resmî üslup
4. Edebî üslup (İsen 2006a: 83)

Klasik Osmanlı nesri, bu şekilde bir tasnife göre ele alındığında teze konu olan şair tezkirelerinin edebî üslup içerisindeki ve diğer üslup türlerine göre yeri daha iyi anlaşılmaktadır. Bu noktada, geleneksel yaklaşımla ifade edilen ‘sade nesir’, ‘orta nesir’ ve ‘süslü nesir’ ayrımına göre türlerin, eserlerin veya sanatçıların nerede olduklarını anlamak bakımından bu ayrım önemlidir.

Bu yaklaşımın gereğinden hareketle, modern metinlerin de benzer bakış açısı ile ele alınabileceği ortaya konulmaktadır. Özünü, Moody’dan alıntılacağı aşağıdaki tasnifi bu yönde bir bilgi olarak sunmaktadır. Buna göre herhangi bir yazar, eserini şu açılardan birine göre oluşturur:

1. Kişisel
2. Bilgisel
3. Çağrışımçı
4. İnanırcı
5. Mantıksal
6. Sanatsal (Özünlü 2001: 20-21)

Michel, üslup ile ilgili bir tanımlamada etkili olabilecek üç önemli unsur bulunduğunu ifade etmektedir.

1. anlambilim ağırlıklı bakış

Burada, sözcüklerin ve dilbilgisel unsurların, yarattıkları iletişim etkisi önemlidir. Ancak, Leech-Short’un üslup inceleme yöntemleri ile ilgili sundukları modelde anlamsal unsurlar bir inceleme kategorisi olarak sunulmamaktadır. Aynı şekilde bu çalışmada da sözlüksel ve dilbilgisel unsurların, yapılan dilbilimsel incelemelerde bu yönleriyle ele alınmamalarından dolayı, bağımsız bir bölüm halinde anlambilim ağırlıklı bakış açısı söz konusu değildir.

2. biçim ağırlıklı bakış

Biçim ağırlıklı bakış başlığı altında, metinde somut ve sayısal veri olarak öne çıkan biçimsel dilbilgisi kullanımları üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada mevcut dilsel özelliklerin tespitinde ve incelenmesinde söz konusu bakış, özellikle üzerinde durulan bir yaklaşımdır.

3. psikolojik ağırlıklı bakış

Söz konusu yaklaşımda dilin bireysel kullanımı ve toplumsal bağımlılığı arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Bu çalışmada, türün örneklerini ortaya koyan bir grubun kullandığı veya yarattığı dilin, türde eser veren yazarlar için ne ölçüde bağımlılık sergilediği ve dilin toplumsal bağımlılığının, türde, hangi farklı psikolojik yaklaşımlar ortaya koyduğu önemlidir (Yıldız 1991: 8-11).

Yazarın üslubu incelenirken bu, anlama bağlı olarak ve anlama bağlı olmadan iki yönüyle ortaya konulabilmektedir. Onlara göre, yazarın “dünya görüşü” veya “bakış açısı” anlama bağlı olarak incelenmektedir. Diğer taraftan, “parmak izi”, bir başka ifadeyle yazarın, “dünya görüşü”ne bakılmaksızın diğer yazarlardan ayrılan üslup özellikleri incelenmektedir. Anlama bakılmaksızın yapılan bu incelemede, anlamdan bağımsız dil öğeleri, sayılmak suretiyle incelemeye dahil edilmektedir. Short, bu durumu, dünya görüşü hakkında her hangi bir bilgiye sahip olunmaksızın bir yüzücüyü diğerlerinden ayıran biçimsel özellikler olarak örneklendirmektedir (Short 1996: 327-30). Şüphesiz istatistik bu uygulamanın temel parçasıdır.

Metin üslubu için geçerli olan, metnin bütününde okur üzerinde etki yaratan dilsel unsurların incelenmesidir (Short 1996: 330-31).

Bütün bunların yanı sıra bir bölgenin, dönemin veya türün üslubu da söz konusudur. Bir yazarın veya metnin üslubuna dair yapılan incelemede ele alınan yazarın veya metnin, türün diğer örnekleri içerisindeki yeri ve farklılaşan

özellikleri üzerinde durulmaktadır. Buna karşılık bölge, dönem, tür üslubunda ise bireysel örnekler değil, grubun geneli veya tamamı için verilecek hükümler öne çıkmaktadır. Bir başka ifade ile yazar ve metin üslubundaki ayrılan özelliklere değil grup için ortaklaşan özelliklere odaklanılmaktadır.

Bu noktada, biçimsel unsurlar üzerinden yapılan sayısal tespitlerde nesnel sonuçlara ulaşıp ulaşılamayacağı önemlidir. Bir üslup incelemesinde biçimsel unsurlara dayalı sayısal sonuçlar, veri olarak kaydedilmektedir. Bu veriler, bir yandan inceleme kategorilerinin oluşturulması sürecine, diğer yandan üslup özelliklerinin tasviri olarak ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim, Leech-Short'un böyle bir incelemede nesnel sonuçlara ulaşılamayacağına dair sundukları karşıt görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler, biçimsel unsurlara dayalı tespitlerde incelenen malzemeye dair önemli bazı hususların gözden kaçabileceği ve bunların dil özelliklerinin tamamının listelendirilemeyeceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu karşıt görüşler, çözüm olarak araştırmacının, malzemenin niteliklerine uygun kategorilendirme yapmasını önermektedir (1981: 70-71).

Burada Osmanlı Klasik Edebiyatının bize özel imkanlar sunduğundan özellikle söz etmek gerekir. Çünkü günümüzdeki edebi türler göz önünde tutulduğunda, onlara yönelik bir üslup birlikteliğinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Oysa başta tezkireler olmak üzere, Osmanlı edebiyatındaki pek çok tür şekil, içerik ve üslup açısından bir bütünlük görüntüsü vermekte, dolayısıyla böyle bir çalışmaya özellikle imkan sağlamaktadır. Bu durumu klasik edebiyatın bize sunduğu önemli bir fırsat olarak algılamak gerekir.

Bu çalışmada, OSTŞT'nin özelliklerine göre oluşturulmuş bir üslup inceleme kategorisi listesi sunulmaktadır. Listenin oluşturulma sürecinde Leech-Short'un *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose* adlı çalışmaları, yine Short'un *Exploring the Language of Poems, Plays and Prose*'u ve Michel'in *Stilistische Textanalyse*'ından yararlanıldı. Ancak şüphesiz, Klasik Osmanlı nesrinin özellikleri dikkate alınarak başlıklar özgün hale getirildi.

I.BÖLÜM:

SESBİLGİSEL ve BİÇİMBİLGİSEL ÜSLUP ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ

Başlangıçta tarih biliminin içerisinde değerlendirilen biyografi yazıcılığı, zamanla bağımsız bir tür olarak kabul edilmeye başlamıştır. Türün gelişim sürecinde, belirli grupların biyografilerini ele alma uygulaması Arap kültüründe geleneğe dönüşmüştür. Bu gelenek Arap kültürünün ürünü olan pek çok unsurla birlikte önce Fars, ardından Türk kültürüne mâl olmuştur. Arap dünyasında sözdizimsel, sözlüksel, biçimbilgisel ve sesbilgisel unsurlarıyla sınırları şekillenen bu tür, hem Fars hem de Türk kültürüne, klasik biçimleri zaten oluşmuş olan haliyle yerleşmeye başlamıştır. Kuralları, yazarın dışında bir dünyanın ürünü olarak ortaya çıkarılmış bu türe ait örneklerden şair tezkirelerinde, sesbilgisel ve biçimbilgisel üslup kullanımı, tezkire yazarlarının bunlardan yararlanma tercihlerinin dışında ortak bir tablo sunmaktadır. Bu bölümde, söz konusu dil unsurlarını kullanmak isteyen yazarlar için büyük bir zenginlik sunan Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri (OSTŞT) türünün sesbilgisi ve biçimbilgisine dair temel üslup özellikleri ortaya konulmaktadır.

15. yüzyılda özellikle Fars kültürünün etki alanındaki Herat bölgesinde yazılan ilk Türkçe tezkire, hemen her yönüyle OSTŞT için örnek teşkil etmiştir. Başka dillere karşı mesafesini *Muhakemetü'l-Lügateyn*'i ile taçlandıran Nevâî, tezkire olarak yazdığı *Mecâlisü'n-Nefâis*'inde ise, Türk edebiyatının bu tür için üslup özelliklerini, tezde sıkça vurgulanan gelenek çerçevesinde, ana hatlarıyla çizmiştir. Eserin yazılma sebebi, ele alınan şairler ile ilgili bilginin çeşitleri ve sunum planı, sanatçı değerlendirme ifadeleri, bütün bunlarla birlikte, türün üslubu açısından en önemli noktalardan biri olarak dile dayanan biçimsel ahenk unsurları Nevâî'nin eseriyle bütün Türk edebiyatına taşınmıştır. Özellikle Selçuklu saray geleneğinin önemli ölçüde etkilediği Arap ve Fars dillerinin izleri, türün ilk örneğindeki benzer kullanımlarla OSTŞT'de pekişmiştir. Dolayısıyla,

Fars kültürünün etkisinde ortaya konulan bu eser, Osmanlı sahası nesrinde çok açık bir biçimde kabul görmüştür.

Bu bölümde, türün OSTŞT içindeki örnekleri sesbilgisel ve biçimbilgisel özellikleri ile ele alınmaktadır. Tez bir üslup çalışması olduğundan, Osmanlı Türkçesinin konuşma ve yazı dili olarak bütün sesbilgisel ve biçimbilgisel özellikleri değil, dilsel malzeme olarak türün üslubunu biçimlendiren yapılar ele alınmaktadır.

Kortantamer, Divan Edebiyatı gibi edebi birikimlerde dilin, şiiri yazarın yerine sanki kendi kendine oluşturuyor gibi olduğunu belirtir (1993: 276-77). Bir tezkire yazarı bu nesrin diline neler katabilir; dil buna ne ölçüde olanak sağlamaktadır? Tez, bu sorulara yeri geldikçe cevaplar bulmaya çalışmaktadır.

Bu nesrin en önemli özelliklerinden biri, biçim ve anlam arasındaki ilişkide biçimin ağır bastığına ya da böyle görüldüğüne inanılacak kadar sanat gösterisinin yapılmasıdır. Şüphesiz burada güzelliği kelimede arayan bir düşünce söz konusudur.

Aşağıda, bu nesrin sesbilgisel ve biçimbilgisel üslup özelliklerine dair bir sınıflandırma bulunmaktadır. “Edebî ürünlerin yapısal özelliklerine, benzeyen ve benzemeyen yönlerine göre kümelenendirme çalışmaları, Platon’dan günümüze kadar süregelen bir eylemdir.” (Yıldız 2002: 4) Şair tezkireleri, yazarları, eserlere konu olanları ve okuyucu hedef kitleleri itibarı ile nitelikli bir sanatçı kitlesinin ürünüdür. Bu ürünlerde üslubu belirleyen en temel unsur da dilin, nitelikli sanatçı kitlenin okuma zevkine uygun olarak yine sanatlı bir biçimde oluşturulmasıdır. Bu noktada iki hususa özellikle dikkat çekmekte yarar vardır. Bunlar, *ahenk* ve *yinelemedir*.

Ahenk, söze dayalı sanatlarda, seslerin ve hatta daha büyük dilsel yapıların sunumunda belirli kurallar çerçevesinde ortaya çıkarılan sese dayalı özel uyumlardır. Bu özel kullanımlarda sesler, kulağa hitap etmek üzere kullanılır.

Dolayısıyla seslerin kulağa hoş gelebilecek biçimde kullanılması gerekir. Buna aykırı kullanımlar, söze dayalı sanatlar için bir yetersizlik ölçütü olarak değerlendirilmektedir.

Bu ahengi sağlamak üzere kullanılan belirli dil tercihlerinin ifadesinde edebiyat bilimi, ritm, armoni, aliterasyon, asonans ve kafiye terimlerini öne çıkarmaktadır. Dünya edebiyatlarında nazmı oluşturan kişisel tercihler olarak kabul görmüş bu kullanımlar, klasik Osmanlı nesrinin ve tabii ki, OSTŞT'nin de birer parçası kabul edilmelidir. Nitekim, bu nesrin örneklerine bakıldığında, şiire has olan söz konusu unsurların hepsi bu nesir için geçerlidir; hatta, birbiri ardınca sıralanan bazı cümleler veya cümlecikler alt alta getirildiğinde aynı vezinde ve kafiye yazılmış manzume izlenimi de verebilmektedir.

“Konuşmada ahenk, hecelerin yapısına, kelimelerin cümle içindeki dizilişine ve sıralanan ses bölümlerinin birbirine uygun olmasına bağlıdır. Birbirine yakışmayan sesler, çok fazla kelime tekrarı kakofoni yaratan sesler, tamlamalarda ikiden çok tamlama ekinin(-in/-nın) birbiri ardına gelmesi ahengi bozar. Hayal ve benzetme unsurları göz için ne ifade ediyorsa, ahenk de kulak için aynı şeyi ifade eder.” (Yıldız 2002: 4). Bunun yanı sıra, ahengi sağlayacak olan en temel ölçüt yazarın ‘hiss’ ve ‘zevk’idir (Ahmet Cevdet Paşa 1999: 4).

Nazım ve nesirde ahengin ortaya konulması arasındaki en temel iki farktan ilki, özellikle şiirde az söze yoğun anlam ve biçimsel ahenk unsurları sıkıştırma düşüncesi; diğeri ise, yine şiirde kelimelerle oluşturulan yapıların göze ilk çarpan genel diziliş özelliğidir. OSTŞT’de nesir parçaları, nazmın anlamsal ve biçimsel yapılarını kullanma noktasında en ileri derecelerde örnekler sunabilmektedir. Sanat gösterisine dönüşen bu bölümlerdeki kelimelerin seçiminde tezkire yazarının dikkate aldığı en önemli dilsel unsur, hiç şüphesiz ki seslerdir. Gerek ünsüzlerin arasındaki ahengin adı olan *aliterasyon* ve ünlülerin arasındaki ahengin adı olan *asonans* gerekse de kelimelerdeki çeşitli çekim unsurlarıyla sağlanan *kafiye* ve *vezin* ahengi, hep seslere dayalı uyum araçlarıdır.

Kulak için yapılan ahenk arayışlarının yanı sıra yine kelimelere dayalı göz için ahenk arayışı da klasik Osmanlı şairi için olduğu gibi, aynı kültürün nesir yazarı için de geçerli olabilmektedir.

Edebiyat eserlerinde böylesine önemli bir yere sahip ahengin sağladığı pek çok fayda vardır:

1. İfadeye büyüleyici bir etki kazandırır.
2. Musikisi ön planda olan metinlerde, sesi fikre doğal bir şekilde bağlayarak, fikri, işitme kuvveti ile hissettirip, düşündürür.
3. Ahenk tabiatın ince ve şiddetli bütün nağmelerini ve seslerini, insan ruhunun en esrarlı duygularını tasvir eder. (Yıldız 2002: 7)

Yinleme, bir sesbirimin, biçimbirimin, sözcüğün veya sözcük grubunun ‘aynı’ veya ‘benzer’ olan, yani saydığımız dilbilgisel parçalardan herhangi birine göre ‘muadili’ olan bir başka unsurla ‘simetrik yapı’ oluşturacak biçimde yinelenmesini ifade etmektedir.

Yinleme, klasik Osmanlı nesrinin en temel özelliklerinden biridir. Bu nesir, amacına göre ayrımı yapılan nesir türleri içerisinde sanat gösterisi çerçevesinde ortaya konulan yazılar için söz konusudur. Nitekim, Osmanlı nesir yazarı, bu amaçla yazmaya karar verdiğinde yapacağı işin ressamın boyalarla renk kompozisyonları yaratması gibi, sesler ve kelimelerle belirli geleneksel biçimlerde veya yeni olan söz kompozisyonları yaratmak olduğunu bilmektedir.

Bu tür görüntüler çoğu kez ses yansıması ile görülmektedir; ancak bununla eşit değildir. Ses tekrarları çoğu zaman kelime tekrarına bağlıdır. Zira, aynı kelime ve kelime köklerinin tekrarı kendiliğinden fonetik tekrarı da içermektedir. Ses tekrarına şiirlerdeki kafiye de dahil etmek mümkündür. Georg Michel’e göre bu gibi tekrarlar ifadeye kesinlik ve etki kazandırır (2001: 64).

Sesbilgisel yapı taslaklarının en yaygın örnekleri, çoğunlukla, düzyazı kafiyesi olan *seci* ile aynı veya benzer seslerin tekrarına dayanan aliterasyon ve asonans vasıtasıyla ortaya konulmaktadır.

I.1. SECI

Seci, OSTŞT'nin nesir üslubu içerisinde en önemli ahenk unsurudur. Kelime anlamı olarak *seci*, “güvercin ve kumru gibi kuşların nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmeleridir. Bunlara ek olarak, kasdetme, bir yola gitme, dişi devenin bağırması, *secîli* konuşmak, madeni para veya mühür üzerindeki yazı” (İsen 2006b: 236) vb. şeklinde kullanılmaktadır. *Secinin* terim anlamı ise, “nesirde cümlelerin sonundaki kelimelerin son harflerinin veya tamlama oluşturan kelimelerle bağlaçlarla birbirine bağlı ibarelerin son harflerinin kafiye oluşturmasıdır” (İsen 2006b: 236-37). Hatta buna ‘nesrin kafiyesi’ de denilmektedir.

“*Secî*’li yazı yazmaya ‘tesci’”; *secî*’li sözlere ‘müsecca’”; *secî*’li yazan, sözü daima *secî*’li getiren kimseye ‘seccâ’e’ ve ‘sâci’ denir.” (Türk Ansiklopedisi 1969: 255)

Seci ile ilgili olarak bilinmesi gereken başka bazı temel terimler vardır. Bunlardan ilki *revî*’dir. *Revî*, nesirde cümlelerin sonundaki kelimelerin veya tamlama oluşturan kelimelerle bağlaçlarla birbirine bağlı ibarelerin kök ünsüz grubundaki son harfidir. Bu ünsüzlerin ahenk unsuru olarak uyumlu kullanımı *secinin* en temel şartıdır.

Dest-i su’âli ancak bâb-ı Allaha meftûh idi ve sebeb-i sedd-i ramaķı hâlin bilen
yârândan feyz olan fütûh idi. (AÇ, 354)

‘meftûh’ kelimesindeki ‘h’ ile ‘fütûh’ kelimesindeki ‘h’ sesleri ait oldukları kelimelerin kök ünsüzlerindendir ve sonda kullanılarak ahenk sağlamaktadır.

Bir diğ er terim, *fıkra*'dır. *Fıkra*, *revî harfleri* aracılığıyla ve yineleme yoluyla ahenk oluşturulmak istenen kelimelerin bağılı olduğı cümlelere veya kelime gruplarına denir. Bu sözdizimsel parçalara *karîne* de denmektedir.

Bostân-ı belâğatiñ tûtî-i şeker-beyânı ve gülistân-ı fesâhatiñ bûlbûl-i şîrîn-zebânı
Ağâ-zâde Muhammed Efendi'dir. (SaT, 72)

Hakkâ ki bu nazm-ı bî-misâlleri tamam hasb-i halleri vâki' olmışdur. (RT, 10)

Hâlâ dîvân-ı âlî kâtiblerinden 'ilm ü ma'rifet t̂aliblerinden şığar-ı sinden berü nazm
u neşrûñ râğıblarındandır. (AÇ, 400)

Yukarıdaki örneklerden ilkinde 'Bostân-ı belâğatiñ tûtî-i şeker-beyânı' ile 'gülistân-ı fesâhatiñ bûlbûl-i şîrîn-zebânı'; ikincisinde 'bu nazm-ı bî-misâlleri' ile 'hasb-i halleri' yapıları *fıkra* (*karîne*)'dır. Üçüncü örnekte *fıkra* sayısı artmaktadır. Bu son örnekte 'dîvân-ı âlî kâtiblerinden', 'ilm ü ma'rifet t̂aliblerinden', 'şığar-ı sinden' ve 'berü nazm u neşrûñ râğıblarından(dur)' yapıları *fıkra* olarak kullanılmaktadır. *Secinin* çeşitlendirilmesinde bu fıkralar önemli olabilmektedir.

Konuyla ilgili olarak sıkça geçen başka bir terim de *fasıla*'dır. *Fasıla*, fıkraların sonundaki *seci* oluşturan kelimelere veya kelime gruplarına denilmektedir. Aşağıdaki örnekte, 'ma'rûf' ile 'mevşûf' ayrıca 'hamîde' ile 'pesendîde', 'hayâ' ile 'vefâ' kelimeleri birer *fasıl*adır.

Envâ'-ı fezâyil ile ma'rûf ve eşnâf-ı haşayil ile mevşûf ahlâk-ı hamîde ve eţvâr-ı
pesendîde edeb ü hayâ ve hilm u vefâ ... (ST, 55)

Secide, fasılaların arasındaki sözdizimsel mesafe çok önemlidir. Klasik belâgat anlayışı, bu mesafe uzadıkça *seci* başarısının azalacağını, sözün güzelliğı açısından fasılalar arasındaki mesafenin kısa olması gerektiğini belirtir. Bu mesafenin kısalığı da öge ve kelime sayısının azlığı ile sağlanabilir.

Bunuñ ser-menzil-i nihâyet-i fezâ'iline nazarı irişmez tîredür ve 'aql-ı çâlâk ki âyîne-i kuvvet-i mütehayyilede şüret-güster ola fi'l-hâl anı mınaşsa-i bürûzda cilveger idüp gâh kemend-i hıbâl-i hayâl ile mâ-verâ-yı simâke çıkar ve gâh delv-i çâh-ı ta'ammuk u tefekkür ile mādūn-ı semeke iner. Anuñ ta'aqqul-ı me'ālî vü mefâhirinde nâ-çîz ü hîredür. (AÇ, 308)

'tîredür' ve 'hîredür' kelimeleri arasında oluşturulmak istenen *seci*, bu fasılalar arasındaki sözdizimsel mesafenin uzaklığı sebebiyle, okuyucu tarafından güçlükle algılanabilmekte; bu da *seci* ile oluşturulmak istenen etkinin azalmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca, *seci* aracılığıyla ahenk oluşturan kelimelerin anlamlarının aynen tekrar ediliyor olmaması gerekir.

Arap edebiyatının ürünü olan *seci*, bu edebiyatla birlikte daha sonra yerleştiği Fars ve Türk edebiyatlarında da kutsallık atfedilen bir üslup özelliği taşımıştır. Başlangıçta Arap dünyasında oluşan türün ilk ve mükemmel örneklerinin Kur'ân'da verildiği düşüncesi, daha sonraları Fars ve Türk dünyasında da devam ettirilmiştir. Bu dil kullanımının Kur'ân'daki yerinin anlaşılması açısından şu hüküm önemlidir: "Burada Sûrat al-Rahmân (LV), Sûrat al-Kamar (LIV) v.b. gibi birtakım sûreler baştan-başa *seci*'li olduğu gibi, içinde *seci* bulunmayan hiçbir sûre yoktur. Esâsen edebiyat nazariyecileri de misâllerin çoğunu Kur'ân'dan almışlardır." (Ateş 1966: 308)

Tezkire yazarı, nesir türüne özgü bu kafiyelendirmeye, kelime grupları, cümleler veya paragraflar arasında ahenk oluşturmak ister. Oluşturulmak istenen *ahenk* iki temel unsuru içermek zorundadır. Bunlardan ilki Arapça kelimelerde kök sesler, Türkçe kelimelerde çoğunlukla ekler olurken; ikincisi, söz konusu kelimelerin taşıdıkları anlamdır. Sonuçta ahenk, kelimelerdeki sesin ve anlamın özel uyumu ile sağlanmaktadır. Elbette ki, edebilik şartı olarak, hem seslerin hem de bu seslere ruh veren anlamın doğal bir biçimde sunulması gerekir.

Nesirde böyle iki yönlü ahengi ortaya çıkarabilmenin zorluğu karşısında zorlama bir dil kullanan yazarlar için bu, başarısızlık ölçütü kabul edilmektedir.

Bu nesirde, yazarının *secide* başarılı olabilmesi için dikkat etmesi gereken unsurları geleneksel yaklaşım şöyle özetler;

Kelimelerin iyi seçilmiş olması,
 Terkiplerin doğru (fasîh) olması,
 Mananın *sec'e* değil, *sec'in* manaya tâbî olması,
*Seci'*li iki bölümden birincide ifâde edilen mânanın ikincide tekrar edilmemesi. (Ateş 1966: 308)

Seci, aşağıda anlatılacak olan diğer sese veya vezne göre şekillendirilmiş ahenk unsurlarıyla dinamik nüansları, ortaya çıkan ses değerlerinin tonlama özellikleriyle de melodik nüansları yaratır.

I.1.1. Yinelenen Unsurlar Bakımından Seci Türleri

Geleneksel yaklaşım, *seci* türlerini ortaya koyarken iki temel noktayı esas almaktadır. Bunlardan ilki, yinelenen unsurların çeşitliliği dikkate alınarak belirlenir. Buna göre, özellikle, Sekkâkî (d.1160-ö.1229) ve Teftâzânî (d.1322-ö.1390 veya 1395) ile ortaya konulmuş olan tür ayrımı şöyledir:

1. Mutarraf Seci
2. Mütevâzi Seci
3. Murassa Seci

Ancak, Zeyneddin Ca'fer Zâhidî ve Prof. Dr. Celâleddin Humâî gibi bazı İran retorikçileri bu tasnife, '*seci*'-i mütevâzin' adı altında, dördüncü bir *seci* eklemişlerdir. (Diriöz 1980: 255)

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta vardır. Buna göre, *seci*'nin oluşturulabilmesi için gerekli dilbilgisel yapı özellikleri olarak hep Arapça olanlar

esas alınmıştır. Bir başka ifade ile *seci* ile ilgili teori, esas olarak Arapça üzerine kurulmuştur. Bu değerlendirmede Arapça her bir kategoriye uygun malzeme sunarken, Farsça ve daha sonraki dönemlerde Türkçe, *seci*yi Arapça orijinal biçimleriyle ve kendi yapılarına uygun olan dilbilgisel yapılarla kullanmıştır. İşte bu noktada, bu çalışma Türkçe şair tezkirelerini malzeme olarak aldığı için, Türkçenin yapısal özelliklerine uygun bir teori geliştirmek gerekmektedir. Aşağıda *seci* oluşturmaya alakalı olarak ortaya çıkan bu dilbilgisel farklılıklar, ilgili başlıklar altında ele alınmaktadır.

I.1.1.1. Mutarraf seci

Yineleme, yalnızca *fasılaların* sonundaki kelimelerde bulunan *revî* harflerine dayanıyorsa, buna *mutarraf seci* denilmektedir. Bu noktada önemli olan, farklı vezinlerdeki kelimelerin son harflerinin aynı olmasıdır. Bir başka ifade ile *fasıla* sonundaki kelimelerin farklı vezinde olması gerekir. *elmaş – iltimaş* örneğinde olduğu gibi.

Cümle veya kelime gruplarının son ses uyumuna dayalı, yapısal olarak, Türkçe sözcüklere de uygun *seci* çeşidi olan *mutarraf seci* kimi örneklerde Türkçe, kimi örneklerde de Arapça veya Farsça sözcüklerin sonunda karşımıza çıkmaktadır:

Monlâ Luţfî laţîfe idüp kaba şakalı elüme alsañ saña istincānuñ birkaç dürlüsin
bildürürdüm ve niçe bilmedüklerüñ öğredürdüm dir. (AÇ, 401)

Tab’-ı gevher-efşân-ı lücce-i ‘ilm ü ‘irfâna âşinâ ve dîde-i dil ü cânı kühlü’c-
cevâhir-i belâgat ü beyânla rûşenâ olub ... (RT, 270)

Doğru söz söylemekden çekinmez ve söylediği sözden dönmez idi. (TŞA, 183)

Örneklerden ilkinde Arapça, ikincisinde Farsça ve üçüncüsünde de Türkçe kelimelerle *seci* yapılmıştır. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi, yazarın, isterse

Arapça ve Farsça veya Türkçeyle bu dillerden birine ait kelimeler arasında seci yapabildiği görülmektedir.

... fuṣalā-yı cihān inṣāsına āṣūfte vü hayrān ve münṣī-i dīvān-ı sipihr-i felek-eyvān
imlāsına ṣūkūfte vü sergerdan olup ... (ST, 62)

Kendü cevān-ı āzāde ve ṭab'ı sāde ve ṣi'ri kūṣāde idi.. (AÇ, 235)

Yukarıda da belirtildiği gibi mutarraf *seci*, son ses uyumuna dayandığı için Türkçenin yapı özelliklerine uygun bir kullanıma olanak sağlamaktadır. Sondan eklemeli bir dil olan Türkçenin, aslında sadece bu özellikte bir *seci* oluşumuna uygun olduğu için, mutarraf örnekler bakımından Arapçadan fazla malzeme sunduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır.

Arapların dil ve edebiyat çalışmalarına dayanan yerli ve yabancı teori kitapları, *secinin* Arapça kelimelerin kök ünsüzlerinde ve vezinlerinde aranabileceği hükmünde birleşirler.³² Elbette burada hareket noktası Arapçanın dil özellikleridir. Arap dilinin ürünü ve nesir türüne has olan bu kafiyeleştirmenin ardından daha sonraları Fars ve Türk dillerinin yapısal özelliklerine uygun nesir kafiyelerinin varlığı söz konusu olmuştur. En azından, OSTŞT'de ortaya konulmuş olan ilgili örnekler, Türkçe tezkire yazarının bu dilbilgisel unsurları bilinçli bir biçimde ahenk unsuru olarak kullandığını göstermektedir.

... ma'āni-i cevāhir-i nıẓām ve elfāẓ-ı le'ālī-irtisāmını taḡaffül ü taḡayyül
eylemeye ve Ḥusrev-i Dehlevī ve Ḥ'āce Ḥāfız-ı Şīrāzī daḡi ḡazeliyyātınūn aṣlā
ḡayāline irmeye. (ST, 63)

Kadr ü riẓāset ile ta'ayyün bulacak ve sadra geçüp serdār olacak ... (LT, 452)

³² bkz. Bilgegil, Kaya: Edebiyat Bilgi ve Teorileri -Belâgat-, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 334-342.; Ateş, s. 307-11.; Diriöz 1980: s. 255.; İsen 2006: 236.

Kelimelerin son ses uyumunu esas alan bir sistemde Türkçe, Arapça gibi kelimelerin sonunda bu uyumu ortaya koyabilmektedir. Türkçe için, eklere dayalı bu oluşum örnek bulma konusunda kolaylık sağladığı gibi, tek kafiye ahengi sağlama yoludur da.

Tabii ki tezkire yazarı, köklü bir geleneğe sahip klâsik teoriye uygun olan, yani kelimelerin kök ünsüzlerindeki seslerin uyumuna dayanan yapıyı sıkça tercih etmektedir. Kılıç-Yıldız tarafından *Sehî*, *Latîfî* ve *Âşık Çelebi* tezkireleri üzerine yapılan bir çalışma bu noktada çeşitli istatistik bilgiler sunmaktadır. *Sehî*, *Latîfî* ve *Âşık Çelebi* tezkirelerinin ele alınan bölümleri üzerine gerçekleştirilmiş bu çalışmaya göre, *Sehî Tezkiresi*'nin incelenen 94 fıkrasından 82'sinde *seci* kök ünsüzlere, 12'sinde de eklere göre oluşturulmuştur. *Latîfî Tezkiresi*'nin incelenen 446 fıkrasından 397'sinde *seci* kök ünsüzlere, 49'unda da eklere göre oluşturulmuştur. Yine *Âşık Çelebi Tezkiresi* incelenen 431 fıkrasından 388'inde *seci* kök ünsüzlere, 43'ünde de eklere göre oluşturulmuştur (2004: 6-7).

Eklere dayalı bu tür *secî*ler şu dört şekilde ortaya konulabilir:

1. Türkçe kelimelere Türkçe ekler getirilerek,

... diyüp vüzerâ ve ümerâya göz açdırmaz ve kuzât u vülâta kat'â rüşvet aldırmazdı. (LT, 219)

Sûz-ı sînesine şem'-i meclisüñ içi göyünürdi ve tünd-bâd-ı âhından çerâğ-ı mâh söyünürdi. (AÇ, 466)

... ve eşkiyâyı bir taraftan tathîr eder ve bir taraftan neşr ü icrâ eylediği nûr-ı 'adâlet ve zülâl-i ma'ârifle nev-nihâlân-ı 'ilm ü san'at yetiştirmeye çalışırdı. (TŞA, 227)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi sözdizimsel olarak kurallı cümleler ile oluşturulan tezkire cümlelerinde Türkçe *secî*li yapılar büyük bir çoğunlukla

yüklemde ortaya konulmaktadır. Yüklemleştirci özelliğe sahip bütün Türkçe ekler burada tezkire yazarına kafiye ahengi sağlamada hizmet etmektedir. Yukarıdaki hükmü doğrulayacak biçimde örneğin, Latîfî Tezkiresinin mukaddimesindeki 128 Türkçe *sec'li* kelimenin 101'i yüklemde ortaya konulmaktadır (Kılıç-Yıldız 2004: 7).

2. Arapça veya Farsça kelimelere Türkçe ekler getirilerek,

Ḥāce iken bunuñ idrāk-i pākin ve re'y-i sāyibin görüp vezîr idindi. (ST, 34)

... ve siyâset-gâhda her dem bürîde-serler ve hûn-âlûde küştelere eksük degül idi. (LT, 219)

... zemzemesiyle bu hâne-i köhne-sakf-ı cihândan ravza-i ridvâna intikâl ve dârü'n-na'îme irtihâl etmiştir. (SaT, 199)

3. Arapça veya Farsça kelimelere yine Arapça veya Farsça ekler getirilerek,

Fârisî ve Türkî müretteb ü müdevven ebyâtı ve şâ'irâne kelimâtı vardır. (LT, 386)

... hâce-i Sultân Murâd Sa'dü'd-dîn Efendi'den iktisâb-ı şeref-i mülâzemet idüb dest-be-dest kat'-ı merâtib-i mu'tâde ile Pâdişâhumuz 'asrında Burusa'da ve Edirne'de sadr-nişîn-i mesned-i hükûmet olmuşlar idi. (RT, 71)

...ve dâhil- 'idâd-ı fukarâ-i Mevleviyye ve sâlik-i mesâlik-i 'urefâ-i evleviyye olup ... (ED, 255)

Geleneksel Türkçe teori kitapları, *sec'inin* her açıdan denk iki dilsel unsur ile sağlanabileceğini belirtmektedir. Bu açıklamada özellikle, *sec'li* kelimelerin her ikisinin (üç tane ise üçünün, dört tane ise dördünün) aynı dile ait ve aynı dilbilgisel görevde olması gerektiği vurgulanmaktadır. Türkçe şair tezkirelerinde teorideki hükmün dışında örneklerin bulunduğu görülmektedir.

Vüzerā-yı vaktiden İskender Paşanuñ dahı ba‘zı huşûşdan merhûmdan tab‘ı dil-gîr imiş her zemân *âh furşatın bulsam* dir imiş. (AÇ, 401)

Bu Aḥmed Kemāl Paşa-zāde demekle ma‘rûf u meşhûrdur ve şöhreti nûr-ı şems gibi ğaym-ı hafâdan şad merhale dûrdur. (AÇ, 121)

... ve ulûm-ı Arabiyyeti dahi hâsıl etmekle vâdî-i eş‘âra heves ve semt-i şâ‘iriyete dest-res bulmağla ... (SaT, 173)

Yukarıdaki örneklerden ilkinde birinci fasılanın sonundaki Farsça birleşik sıfat olan ‘dil-gîr’ ile ikinci fasılanın sonundaki Türkçe fiil olan ‘dir’ birlikte ortak bir ekfiile bağlanarak *seci* oluşturulmaktadır. Sonraki örnekte de Arapça ‘meşhûr’ sıfatı ile Farsça ‘dûr’ sıfatı yine ortak bir ekfiile bağlanarak *seci* sağlanmaktadır. Yukarıdaki örneklerde *secîli* yapıların her yönden denk dilbilgisel unsurlar olması gerektiği hükmüne aykırı kullanımlar gösterilmektedir. Belirtildiği şekilde bu dilbilgisel unsurların farklı dillerden olabilmemesinin yanı sıra, ilk örnek, *secin*in görev bakımından farklı kelimelerle sağlanabilmesi açısından da önemlidir.

I.1.1.2. Mütevazi seci

Fasılaların revî harfinin yanısıra vezin itibarıyla de aynı olmasına denir.

ma‘dûd / mahdûd kelimelerinin son harflerinin aynı olmasının yanı sıra ikisi de aynı vezindendir.

Cümle veya sözcük gruplarının son ses ve vezin uyumuna dayalı düzyazı kafiyesi olan *mütevazi seci*, vezin uyumu söz konusu olduğundan yapısal olarak metinlerde yalnızca Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerle yapılan *seci* çeşididir. Aşağıdaki örnekte ‘cihân-cinân’ sözcükleri hecelerinin sayısı ve açıklık-kapalılık esasına göre oluşturulan vezinleri bakımından yinelenen unsurlardır:

... min-ba‘d izdivâc itmemiş ve zen fâ‘ifesi ile imtizâc itmemiş. (AÇ, 118)

... iken 1137 şa‘bânında terk-i medrese-i cihân ve ‘azm-i buk‘a-i cinân buyurdılar.
(RT, 277)

Ba‘dehû nahl-ı nahîlleri Seyyâh Dede Ebû Bekir Efendi Cenâb-ı hılâfet-me‘âblarına hizmet ve fûnûn-ı ‘adîdeyi telemmüz ü tahsîl içün sarf-ı miknet idüp...
(ED, 71)

I.1.1.3. Murassa seci

Fasılalarda olduğu gibi onlardan önceki kelimelerin de karşılıklı olan kelimeler ile *sec‘îli* ve aynı vezinde olmasına denir. Buna, *tarsî* de denilmektedir (Bilgegil 1989: 340-41).

Paralel cümlelerde veya sözcük gruplarında, söz konusu parçalardaki her sözcüğün simetriği olan sözcükle son ses ve vezin uyumuna dayalı oluşturduğu *seci* türü olarak *murassa seci*, yine vezin uyumu söz konusu olduğundan yapısal olarak metinlerde yalnızca Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerle yapılmaktadır:

... zelzele-i kübrâda hâdise-i ‘uzmâya uğradı. (LT, 460)

Tezkire yazarının, bu türdeki *sec‘îli* yapılarla birlikte oluşturduğu cümleler türün nazma yaklaştığı hatta kimi örneklerde bazı manzum vezinlere uyduğu ahenk açısından nesirdeki en ileri noktaları işaret etmektedir. Âşık Çelebi Tezkiresinin Mukaddime bölümünden alınan bu örnek alt alta dizildiğinde manzum bir metnin iki mısrası gibi algılanabilir:

Sipîhr-i dâ‘ir suhan terânesine rakqâsdur.

Ahter-i sâ‘ir suhan dür-dânesine gavvâsdur. (AÇ, 4)

I.1.1.4. Müvâzene Seci:

Nazımda veya nesirde fasıla kabul edilen kelimelerin –aynı sesi tekrarlamaması- sadece aynı vezinde olmasına denir.

Short'un *Graphological parallelism* olarak ifade ettiği ve yineleme ile ilgili olan bu terim, klâsik belâgat teorisi içerisinde müvâzene olarak ifade edilen terimle örtüşmektedir. Özellikle göz için sayılabilecek kafiyeler için örnek teşkil eden ve bu kullanımlarda ve yine özellikle Arapça aynı vezinle türetilen sözcüklerde göze çarpan benzerlikler sese dayalı olmaktan ziyade, aynı ünlü ve ünsüz dizisine sahip aynı vezindeki sözcüklerin benzerliğine dayanmaktadır. Aşağıdaki örnekte, 'harc' ve 'sarf' kelimelerinde revî harfleri aynı değildir. Bununla birlikte, tezkire yazarı ahenk yaratmak ve söyleyişi etkili kılmak amacıyla kelimelerin aynı vezinde olmalarından yararlanmıştı.

... mesâlih-i re'âyâda hayr-endîş olduğu ecilden Sultan Mehmed umûr-ı cumhûr
ana tefvîz ü teslîm itmişdi. (LT, 386)

Nuķûd-ı 'ömr-i girân-mâyeyi emti' a-i ma'ârife harc ve 'uķûd-ı pîrâye-i evķâtların
esli' a-i 'avâriife sarf itdiler. (AÇ, 222)

Bin iki yüz otuz sekiz senesi rebû'l-evvelinin ikinci günü Rumeli ser'askerliği
'ünvanıyla Rumeli eyâleti uhde-i kifâyetine tevcih ve eşkiyâ-yı ervâmın te'dibiyle
Mora kıt'asının istihlâsı emr-i ehemmi yed-i müşkül-küşâlarına tefvîz olundu.
(TŞA, 226)

Tezkirelerdeki *seci*lerin oluşumlarına göre türleri dikkate alındığında ortaya çıkan önemli hususlardan biri de hiç şüphe yok ki, söz konusu türlerin metinlerdeki oranıdır. *Seci*nin temel şartı, fasılalardaki kelimelerde aynı veya benzer seslerin bulunmasıdır. Bu şekilde oluşturulan mutarraf *seci*lerin yanı sıra mütevazi *seci* oluşturmak için ses uyumuyla birlikte vezin uyumu; murassa *seci*

için de her yönüyle paralel sözdizimsel, sözlüksel ve sesbilgisel unsurların uyumu gerekmektedir. Burada ilk *seci* türü için gerekli hususlardan sonrakilere gidildikçe, metinler nesirden uzaklaşıp nazma yaklaşacaktır. Hem zorluk derecesi ve daha da önemli olmakla birlikte bu son hüküm sebebiyle tezkire yazarı, *seci* türlerinin metin içerisindeki oranları arasında böyle bir denge kurma düşüncesindedir. Nâsir olarak tezkireci, eserinde en çok *mutarraf* ardından da *mütevazi*, *murassa* ve *müvazene* türünde *seci* örnekleri ortaya koyar. Bu hükümleri desteklemek üzere Kılıç-Yıldız'ın daha önce belirtilen ortak çalışmasındaki sayısal verilerden yararlanılabilir. Bu çalışmada 16. yüzyılın ve bütün tezkire türünün en önemli örneklerinden olan üç tezkirenin 'Mukaddime' bölümlerindeki *secîli* yapılar ele alınmış ve şu sayısal sonuçlar sunulmuştur: *Sehî Tezkiresi*'ndeki 91 fıkranın 61'inde *mutarraf*, 23'ünde *mütevazi*, 7'sinde *murassa seci* oluşturulmuştur. *Latîfî Tezkiresi*'ndeki 322 fıkranın 235'inde *mutarraf*, 77'sinde *mütevazi*, 10'unda *murassa seci* oluşturulmuştur. *Âşık Çelebi Tezkiresi*'ndeki 453 fıkranın 295'inde *mutarraf*, 121'inde *mütevazi*, 37'sinde de *murassa seci* oluşturulmuştur (2004: 8).

OSTŞT'de ve klâsik Osmanlı nesrinde *secin*in kullanımı ile ilgili bir başka önemli konu, fıkralardaki kelime sayılarıdır. Geleneksel belâgat çalışmaları, *secin*in başarılı bir biçimde ortaya konulabilmesi için *secîli* kelimelerin arasındaki mesafenin dolayısıyla fıkraların kısa olmasını belirtir. Ahengi güzelleştiren ve ifadeyi daha etkili hale getiren kısa fıkralar için öncelikle iki kelimelik veya üç kelimelik fıkralar işaret edilir. Geleneksel belâgat çalışmaları fıkralarının uzunluklarına göre *secîleri* kısa (*kasîr*), orta (*mu'tedil*) ve uzun (*tavîl*) şeklinde bir tasnife de tâbi tutar (İsen 2006b: 237).

Tezkire yazarı art arda sıralanan iki fıkralık sözdizimsel paralelliklerin tekdüzelik yaratma endişesine karşılık üç, yer yer de dört, beş, altı, yedi hatta daha fazla kelimeli fıkralar kullanmakla birlikte, geleneksel hassasiyetleri koruyarak çoğunlukla iki ve üç kelimeli fıkraları tercih eder. Bu konuyla ilgili olarak Kılıç-Yıldız'ın çalışmasına bakıldığında, yine destekleyici sayısal verilerle karşılaşılmaktadır. Üç tezkirenin Mukaddime bölümlerindeki fıkralar dikkate

alınarak yapılan çalışmada, *Sehî Tezkiresi*'nde iki kelimelik 46, üç kelimelik 36, dört kelimelik 38, beş kelimelik 25, altı kelimelik 19, yedi kelimelik 11, 8 kelimelik 6, 9 ve üzeri için ise 7 fıkranın yer aldığı belirtilmektedir. *Latîfî Tezkiresi*'nde iki kelimelik 151, üç kelimelik 191, dört kelimelik 158, beş kelimelik 28, altı kelimelik 79, yedi kelimelik 62, 8 kelimelik 45, 9 ve üzeri için ise 72 fıkranın yer aldığı belirtilmektedir. *Âşık Çelebi Tezkiresinde* de iki kelimelik 141, üç kelimelik 138, dört kelimelik 142, beş kelimelik 96, altı kelimelik 95, yedi kelimelik 79, 8 kelimelik 68, 9 ve üzeri için ise 209 fıkranın yer aldığı belirtilmektedir (2004: 9-10).

I.1.2. Sözdizimi İçerisindeki Yeri Bakımından Seci Türleri

OSTŞT'de *seci* kullanımıyla ilgili bir diğer konu, *secîli* yapıların sözdizimindeki yeridir. Buna göre yapılan geleneksel tasnife göre tezkirelerdeki *seci* örnekleri aşağıdaki gibi sunulabilir:

I.1.2.1. Seci'-i Mutlak:

Kelimeler, her hangi bir bağlama unsuruyla bağlanmadan karîne sonlarında yineleniyorsa bu örneklere *Seci'-i Mutlak* adı verilmektedir.

Monlâyı bî-vaqt ħalvet-serâyına da'vet ider. Monlâ tersân u lâ-ĥavle-güyân ser-vaqt-i pâdşâha 'azîmet ider. (AÇ, 125)

I.1.2.2. Seci'-i Mukayyed:

Kelimeler, bir bağlama unsuruyla bağlanarak karîne sonlarında yineleniyorsa bu örneklere *Seci'-i Mukayyed* adı verilmektedir.

Karamânî yahud Burûsevîdür. (LT, 215)

Merhûm Şeyhî'nün hemşîrezâdesi ve Germiyânoğlunun nişâncısı ve defterdârı nâmında bir muşâhib-i dil-dâdesi idi. (KA, 12)

Bu şekilde seci elde etmek amacıyla oluşturulan ve arka arkaya sıralanan cümle veya kelime grupları arasında çok sayıda bağlama unsuru kullanılabilir. *ve, ve amma, amma, yahud, eger ki, u vb.*” sözlüksel bağlayıcılar ile “ ‘*aceb budur ki, fe lâ cerem vb.* Türkçe veya başka dilden biçimsel veya anlamsal olarak kopyalanmış kelime veya kelime grupları, sık rastlanan ve seci için kullanılan bağlayıcılardır.

Mukayyed *seci*, özellikle sonda ortak bir eke, cümle sonlarında da yüklemleştirciye bağlı kelime gruplarına sahip olması sebebiyle Türkçede geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bu özellikte olduğunu bildiğimiz yapılardan *hal ekleri*, cümle sonlarında *bildirme eki, kip ve kişi ekleri* en çok kullanılanlarıdır.

I.1.2.3.Seci'-i Mefruk:

Kelimeler, her hangi bir bağlama unsuruyla bağlanarak veya bağlanmadan, karîne sonlarında yineleniyorsa bu örneklere *Seci'-i Mefruk* adı verilmektedir

Sultân Bâyezîd Hân devrinün âhirlerinde âhirete gitdi ve merhûm Necâtî ile bir ayda ve bir senede nakl itdi. (LT, 234-35)

Şunlar ki anuñla yidükleri ayru giderler idi tonadup aña elfâz tolması dirler idi. (AÇ, 355)

Mukayyed *seci*, sonda ortak bir eke, cümle sonlarında da yüklemleştirciye bağlı kelime gruplarına sahip olması sebebiyle Türkçede geniş bir kullanım alanı bulurken, mefruk *seci*, bu kullanımda şiirdeki redif gibi tekrar eden kelimelerle aynı kullanım yoğunluğu sağlamaktadır. Bu durumda, aynı yardımcı fiile bağlı adlar, aynı ekfiile bağlı adlar ve eylemler, sıralanan kelime gruplarının sonunda

ahenk oluşturmak üzere kullanılan aynı hal ekleri, yine ortak bir bildirme ekine bağlı yapılar en göze çarpan kullanımlardır.

... pādşāh bu haberle mütesellî ve âyîne-i kâlbî bu saykâl-ı temşîl ile gerd-i melâlden müncelî olur. (AÇ, 126)

Ahṡâl-i Yetim ma' lûm-ı Hâzret-i şâh-ı heft-iqlîm olduḡda on beş aḡça 'ulûfe ile silâhdâr eyledi. Ol daḡı kendü de levâzım-ı mülâzemet-i süfre ve ḡıdmet-i pādşâhiye iḡtidâr olmaduḡın bu vech ile izhâr eyledi. (AÇ, 361)

Vilâyet-i Türkmāndan ṡuhûr eyleyen sādâtdan ve nesâ'im-i 'ıṡḡ-ı ilâhî ile zâtı deryâsı cûṡ u ḡurûṡ eyleyen zevi's-sa'ādâtdandur. (KA, 17)

I.1.3. Secili Yapıların Kullanımında Ortaya Çıkan Özellikler

Yukarıda, geleneksel yaklaşımın *sec'li* yapıları sözdizimi içerisindeki yeri itibari ile nasıl sınıflandırıldığı görülmektedir. Ancak, bu nesirde *sec'inin* sözdizimsel olarak çok daha çeşitli kullanımları söz konusudur. Bu kullanımlar, OSTŞT'deki örnekleri ile aşağıdaki şekilde ortaya konulabilir.

1. Seci, her biri kendi içinde tamamlanmış bağımsız iki cümlelerin sonunda kullanılabilir:

Aṡḡāb-ı ṡab'dan bir sâde-gûy ṡâ'irdür. Gâlibā bu da Sultān Murād zamānında zâhirdür. (KA, 22)

Egerçi ṡi' r rûz u ṡeb fikr ü ḡayālî degül idi
ammā

yine ṡaded-i taḡṡilde iken daḡı âzmāyiṡ-i ṡab' içün nazmdan ḡālî degül idi. (AÇ, 205)

İkinci örnekte görüldüğü gibi, klasik nesirde yazar, *secin*in ahenk işlevini başka dilsel unsurlar kullanarak güçlendirmektedir. Bu örnekte, *ḥayālī* ve *ḥālī* kelimelerindeki ‘h-’ sesi ile sağlanan aliterasyon, okuyucunun dikkatini ilk çeken unsurlardandır.

2. Secili yapı, ikincinin sonunda yüklemleştirici olarak ortak bir ekfiil ile birbirine bağlanmış, dolayısıyla bağımlı olan iki cümlelerin sonunda bulunabilir:

Mektebe varaldan manzûrî levḥ-i sîne-i sîm-*berân*
ve müntehâ-yı himmeti elif-i bî-miṣâl-i serv-*ḳaddân idî*. (AÇ, 205)

3. Secili yapı, ikincinin sonunda ortak bir fiil veya yardımcı fiil ile birbirine bağlanmış, bağımlı olan iki cümlelerin sonunda bulunabilir:

Her biri ol eş‘ardan veyâ ol güftârdan bir ğazel veyâ bir beyt tekrâr itmekle kendü
ḥâline münâsib gönli tesellîsin bulup şu‘le-i âteş-i ‘ışkı bir miḳdâr teskîn ve
yürekde olan ḥarâreti biraz telyîn etmek içün idi. (ST, 15)

Maraż-ı mevtlerinde bir def‘a ‘ârîza-i ḳarḥayı cân-ı ‘âlem olan cism-i pāklerinden
zâ‘il ve ser ü mizâc-ı şerîflerin nesîm-i şifâ-yı İlâhî ile cānib-i şıḥḥate mâ‘il fehm
idüp ... (AÇ, 849)

4. *Seci*, her biri kendi içinde tamamlanmış bağımsız iki cümlelerin sonunda ve *seci* oluşturan kelimelerden ilki, ikinci kelimenin bünyesinde kullanılabilir:

Çün sinn-i temyîze bâliğ oldu
nuḳûd-ı cevâhir-i efkârın meṭâ‘-ı ‘ilme şarf idüp vâsıl-ı mebâliğ oldu. (AÇ, 205)

5. *Secili* yapılara sahip olarak sıralanan herhangi bir öğeyle bağlı veya bağımsız cümlelerin sayısı kimi örneklerde üç olabilir.

Pādšāh-ı mūmā-ileyh ki eyyāmı tevārīḥ-i etıbbā

ve ‘atebe-i melce’ü’l-enāmı kehf-i elibbā

ve ‘alīl-i ğurbet ü kürbete ḥüsn-i nevāziṣı tıbb-ı nebevīāsā idi. (AÇ, 848)

6. *Sec’li* yapılar birbirine dilbilgisel bir bağlama unsuru ile bağlanmış olarak ortaya konulurken, bunlardan ikincisi bağlama unsurundan hemen sonra kullanıldığı gibi, yine bağlama unsurundan sonra ikinci, üçüncü kelimelerden sonra da sunulabilir. Aşağıdaki parça, bir bağlama unsurunun hemen iki yanında kullanılan *sec’li* yapılara örnektir; ilkinde Farsça tamlama unsurunun iki tarafında kullanılan kelimelerle, ikincisinde de Arapça bağlama edatı ile *sec’i* oluşturulmuştur.

... ve kâlbüdlerin mīve-i reşk ile memlū mānend-i cesed-i seped eylediler. (AÇ, 203)

Şa‘alebī ki gürg-i bārān-dīde-i şevāhıḳ-ı cibāl-ı ḥaḳā’ıḳ u deḳā’ıḳdur. (AÇ, 203)

Ayrıca, ilk örnekte ‘m’, ‘s’ ve ‘d’, ikinci örnekte de ‘k’ seslerinin bilinçli kullanımıyla sağlanan aliterasyon okuyucu için yine dikkat çekici ses tercihleridir.

7. Âşık Çelebi Tezkiresi’nden alınan örnekte *sec’li* yapılardan ikincisi, bağlama unsurundan sonraki ikinci kelime ile sağlanmaktadır.

... ḥased bir dā’-i deviyy ve bir marāz-ı rediyydür ki ... (AÇ, 848)

8. Tezkirelerde, her ikisi kendi içinde *sec’li* olacak biçimde sunulan cümlelerin ard arda sıralanması ile uzayan; söyleyişte buna dayalı ifade dalgaları ve akıcılık yaratan kullanımlar bulunabilir:

Babası Kāzī Tayyibdür ki fazlda baḥr-ı mevvāc ve ‘ilmde şehāb-ı sayyibdür ve

kendü nebīre-i Kāzī Remzīdür ve ḥāher-zāde-i Monlā ‘İlmīdür. (AÇ, 203)

9. Bu tür kullanımlar kimi örneklerde (8.) sıralanan cümle sonlarında olduğu gibi, kimi örneklerde de sıralanan kelime gruplarının sonunda bulunabilir:

... ṭabī' at-ı ḥākden yübūseti
 ve hevādan bürūdeti
 ve nārdan harāreti
 ve mādan rutūbeti giderür. (AÇ, 849)

10. 1. 2. ve 3. örneklerde görüldüğü gibi *sec'li* yapılar, tezkire yazarı açık bir kurallı cümle tercihinde bulunduğundan, cümlede yüklem olan öge ile sağlanabilir:

11. *Sec'li* yapılar, cümlede yüklem olan ögeyle sağlanabilir:

Âheng-i kilik-i nağme-serâ-yı revnak-ı ser-bezm-i letâfet ve suhan-ı ferah-fermâsı
 gonca-i rengîn-i bâğzâr-ı fesâhatdır. (SaT, 528)

12. *Sec'li* yapılar, cümlede nesne olan ögeyle sağlanabilir:

Ol celâlet âsümânınınuñ maṭla'ından tulû' iden 'âşıkâne eş'âr u matla' ve rindâne
 güftâr u makta'larını şunlar ki 'âşık-ı şūrîde-ḥâl âşüfte vü müşevveşü'l-aḥvâl 'ışk
 âteşine cân u dili sipend idüp ... (ST, 15)

13. *Sec'li* yapılar, cümlede zarf olan ögeyle sağlanabilir:

Ordudan ya' nî vefât itdükleri menzilgâh-ı şâh-ı cihân-cûdan İstanbula bu mektûb-ı
belâğat-üslûbla,
 bu kıt'a zımnında derc olan târiḥ-i mergûbı inşâ-yı fesâhat-mashûbla
 göndermişlerdür. (AÇ, 849)

14. *Secî* yapılar, cümlede yer tamlayıcısı olan ögeyle sağlanabilir:

Ah̄bār u esmārda ve tevārīh ü hikāyāt u defātir-i esfārda zū-fünūnlığı ve mecālis-i ekābirde kışsa-h̄ānlığı var imiş (AÇ, 853)

15. Tezkire yazarı, *secî* ile aynı ahenkli yapıyı oluşturmak için, ses yinelemesini kelime, kelime grubu ve cümle sonlarında sağlayabildiği gibi, birinci cümlelerin sonundaki ve ikinci kelimenin başında da ortaya koyabilir:

Levha-i h̄atırı bir şafha-i melsā belki cemāl-i ‘arūs-ı inkār
efkār-ı kâtibiye bir āyine-i çihre-nümādur. (AÇ, 853)

Secî yapılacak unsurlar, dilbilgisel olarak eş değerde/görevde olmalıdır. Bu, klasik nesirde, *selâset* niteliklerine uygunluk açısından en önemli özelliklerden biridir. Çünkü yinelemeye dayalı bütün ahenk unsurlarında, esas olan, yinelemeyi oluşturan dilbilgisel ögeler arasındaki uygunluktur. *Secî*, kimi örneklerde sıfatlara, kimi örneklerde zarflara, yer tamlayıcılarına, yükleme dahil olarak kullanım alanı bulabilmektedir.

... ki cehd ü belā ve kaht ü galā nāzil olsa ... (AÇ, 9) ‘ad+ad’

Ve ol kelām hadd-i zātında gerek şādık vākı‘ olsun şarāba mey-i nāb didükleri gibi.
Ve gerekse kâzib ü ğayr-ı vākı‘ olsun mey-i nāba yāķūt-ı seyyāl u la‘l-i müzāb
didükleri gibi. (AÇ, 7) ‘sıfat+sıfat’

Sultān Süleymān merhūm ile şeh-zādelikleri zemānında şeref-i şöhetleri ile ve bir def‘a yaylağdan inerken maḥmūm oldukda hāşşa ‘ arabalarına binmekle mer‘î olmış. (AÇ, 367) ‘zarf+zarf’

Dā‘imā zebān-ı Fārisīdeki güftār-ı şehd-āşārla karışdurup ve aḥyānen lisān-ı

‘Arabīde olan ‘ibārāt-ı sükker-bārla alışdurup ... (KA, 26) ‘fiil + fiil’

Evâ'il-i hâlinde kibâr-ı meşâyih-i Halvetiyye'den Ümmî Sinân-zâde Hasan Efendi
hazretlerinden inâbet edip ... (SaT, 529) 'yer tamlayıcısı+ yer tamlayıcısı'

Ve nesrün aksamından nesr-i müstec'i(yi) ve nesr-i 'âdîyi hûb iderdi. (LT, 267)
'nesne+nesne'

Safâ-yı meşreb-i pâki reşk-i çeşme-i hurşîd-i tâbdâr ve lutf-ı hulk-ı müşk-bârından
gül-i rengîn-'izâr serm-sârdur. (RT, 270) 'yüklem+yüklem'

Seci oluşturan kelimeler çoğunlukla kısa veya uzun bir söz dalgasının sonunda kullanılır. Yineleme amacıyla oluşturan bu söz dalgalarındaki kelimelerin eşit sayıda olması, söz konusu nesir için bir zorunluluk değildir. Klasik Osmanlı nesri, bununla birlikte, ikinci fıkranın birinciye göre daha uzun olduğu cümle yapılarını da esas almaktadır. Aşağıdaki cümle bunun için bir örnektir.

Kaşamonı diyârından bir fakîr-i meczûb ve mekâbir miyânında yatmak kendüye bir
vaż'ı mergûb idi. (KA, 28)

Agah Sırrı Levend, secinin cümlede virgöl işlevi gördüğünü belirtmektedir. (1949: 46) Seciler OSTŞT'de cümlelerin noktalama aracı olarak kullanılmaktadır ancak, buradaki noktalama işlevi bazı cümlelerde virgöl iken bazı cümlelerde noktalı virgöl, bazı cümlelerde de noktanınki gibidir. Bir başka açıdan da *seci*, söyleyişteki ifade dalgalarının boylarını belirleyen duraklardır.

Klasik Osmanlı nesrinin de bir özelliği olarak, *seci* yapmak amacıyla çok sayıda sözcük bu metinlere taşınmıştır. Bir başka ifade ile OSTŞT'de *sec'li* yapıları kullanmak, ne yazık ki, bu yapılaraya uygun dilbilgisel yapıların, özellikle de kelimelerin kopyalanmasına önemli ölçüde yol açmıştır. Bu nesrin üslup özelliklerinin bir listesi yapıldığında, hiç şüphe yok ki, en başa *seci* oturur. Dolayısıyla, Türkçedeki Arapça ve Farsçadan kopyalanmış kelimelerin yoğunluğunun önemli sebeplerinden biri de budur. *Seciye* uygun biçimsel

yapıdaki sözcükleri kullanmak bir taraftan *seci* yapma kolaylığı sunarken diğer taraftan yazarın söz hazinesi hakkında fikir vermekte ve sanatsal yeterliliğini pekiştirmektedir.

Nitekim, bu türün Osmanlı sahasında ortaya çıkan ilk ürünlerinden *Sehî Tezkiresi* Mukadimesindeki 197 *secîli* sözcüğün 135'i Ar., 51'i Far. iken yalnızca 4'üTr. kökenlidir. Aynı şekilde *Latîfî Tezkiresi* Mukaddimesindeki 934 *secîli* sözcüğün 622'si Ar., 161'i Far. ve sadece 128'i Tr.'dir. Bunun yanı sıra, 8'i Far.-Ar., 7'si Ar.-Far., 6'sı Ar.-Tr., 2'si de Far.-Tr. birleşik addır. Bu hükmü destekleyen diğer bir örnek olarak *Âşık Çelebi Tezkiresi* Mukaddimesindeki 926 *secîli* sözcüğün 532'si Ar., 248'i Far., 134'ü Tr.'dir. Bunun yanı sıra, 2'si Far.-Ar., 9'u Ar.-Far., 1'i de Tr.-Far. birleşik addır (Kılıç-Yıldız 2004: 3-4).

1.2. İLTİZAM:

Secinin en temel şartı, fasıla adı verilen *secîli* kelimelerdeki veya kelime gruplarındaki kök ünsüzlerden sonuncuların aynı veya benzer olmasıdır. Bununla sağlanan *secinin* yanı sıra ilave yinelemelerin her biri farklı bir terimle ifade edilmektedir. Bunlardan biri de iltizamdır. Söz konusu terim, *secîli* kelimelerdeki son kök ünsüze ek olarak bir önceki sesin de benzerliğine dayanmaktadır. Bir başka ifade ile fasılalardaki reviden önce yer alan harfin de aynı olması ile sağlanmaktadır.

Ancak burada reviden önceki harf ile kök ünsüz sırasında bir önceki mi, yoksa kelimenin çekime girdikten sonraki haline göre bir önceki harf mi iltizam için esastır. Osmanlı edebi dili üzerine yapılmış ilk teorik çalışmalardan biri olan Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye*'sinde iltizam için kelimenin çekimli haline göre reviden bir önceki harf esas alınmalıdır. Söz konusu kitapta verilen örneğe göre, 'kirâm' ve 'be-nâm' kelimeleri arasında iltizam için gerekli unsurlar bulunmaktadır (Ahmet Cevdet Paşa 1999: 117). Diğer taraftan konu ile ilgili son dönem teorik çalışmalarından biri olan Yekta Saraç'ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*'inde kök ünsüz sırasında yer alan bir önceki harf esas alınmalıdır.

Yazar, bu hükmü örneklendirmek üzere ‘haseb’ ve ‘neseb’ kelimelerindeki revî harfi ‘b’ ile kök ünsüz sırasında bir önceki harf olan ‘s’nin benzerliğine işaret etmektedir (2006: 258-59). Bu durumda *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat* adlı çalışmadaki hükümlere göre, *Belâgat-ı Osmâniyye*’nin verdiği ‘kirâm’ ve ‘be-nâm’ kelimeleri arasında iltizam bulunmamaktadır. *Secide* kelimeleri birleştiren revî harfinden önceki ses olarak büyük bir çoğunlukla ünlülerin kullanılması ve mevcut örneklerin, bu kullanımı yazarın bilinçli tercihi şeklinde yorumlamamıza imkan verecek nitelikte sunulması dikkat çekicidir.

... bunlar mevcāsâ kemend-i himmeti mihr-i sipihr ki monlâ-yı dürrâ‘a-i nūrânî-
püş ve taylesân-ı nîrân ber-düşdur ki ... (AÇ, 653)

Vaqtâ ki vâlid-i mâcidi Sulţân Ahmede mâ’il ve anları velî-‘ahd itmege kâ’il
olmuşdur. (KA, 52)

Yukarıdaki örneklerden ilkinde, ‘nūrânî-püş’ ve ‘ber-düş’ kelimeleri arasında hem son ses olan ‘ş’ ile hem de kelimenin çekimli halinde bir önceki ses olan ‘û’ sesi aynıdır. İkinci örnekte de, ‘mâ’il’ ve ‘kâ’il’ kelimelerinin son sesi olan ‘l’ ile bu son sesteki önceki ‘ayın’ sesi aynıdır.

1.3. ALİTERASYON

Teorik şiir incelemeleri, mısralarda ünsüz ve ünlü kullanımında ortaya çıkan yinelemeye dayalı ahenkli yapıları *armoni* genel başlığı altında açıklar. Bu yaklaşıma göre *armoni*, “Bir mısraı teşkil eden kelimelerdeki ünlü ve ünsüzlerin kalınlık incelik, düzlük yuvarlaklık, sertlik yumuşaklık ve uzunluk kısalık bakımından birbirleriyle özel bir uyum meydana getirmesine diyoruz. Armoni, alliterasyon (alliteration) ve asonans (assonance) olmak üzere iki alt başlık altında incelenebilir.” (Tural 1988: 230-231). Şiir sanatı için yapılan bu açıklamalar, malzemesi yine dil olan ve amaçladığı dil kullanımı bakımından da örtüşen OSTŞT için de geçerlidir.

Ünsüz ve ünlülerin belirtilen dilbilgisel özelliklere göre aralarında yaratılan uyumlu yapı, nasıl ki bir ahenk, edebilik ortaya çıkarıyorsa, söz konusu uyumu gözetmeyen kullanımlar da çeşitli söyleyiş güçlükleri ve okuyan için okumada gözü ve zihni yoran bir duruma sebebiyet verebilmektedir. Klasik belâgat terminolojisi içerisinde tenafür olarak ifadelendirilen bu kullanım, sanatlı anlatımı esas alan şiirde ve OSTŞT’de bir söyleyiş kusurudur.³³ Geleneksel teorik çalışmalar, kulağa gürültülü gelen sesleri *elfaz-ı cezle*, kulağa yumuşak gelen sesleri de *elfaz-ı rakîke* şeklinde ifade eder.

Sesbirimsel yinelemenin şair tezkirelerinde ve klasik Osmanlı nesrindeki tipik kullanımlarından biri, klasik belâgat bilgisine göre ‘âheng-i taklid’ olarak bilinen ‘aliterasyon’dur. Ünsüzlerin yinelenmesi ile ortaya çıkan aliterasyonda sesbilgisel unsurların dizisel eksenindeki yerleri, nesir üslubunun çeşitlenmesini sağlamaktadır.

“Aliterasyon, kelime başında bulunan aynı seslerin yarattığı ahenk olarak tanımlanmasına rağmen, kelimelerin içinde oluşan aynı harf tekrarının da alliterasyon olduğu kabul edilmektedir.” (Yıldız 2002: 7)

Türk edebiyatında aliterasyonun mevcut kullanımının, bu kültürün bünyesinden mi çıktığı, yoksa başka bir kültürün etkisiyle mi oluştuğu meselesi üzerine ortaya konulan çeşitli görüşler bulunmaktadır. Doerfer’in *Philologiae Turcicae Fundamenta*’nın II. cildinde öne sürdüğü, aliterasyonun Moğol kökenli olduğu görüşüne karşılık, önce ve sonra yapılmış pek çok çalışma bunun doğru olmadığını göstermektedir. Doerfer, “Die Literatur der Türken Südsibiriens” başlıklı çalışmasında, Moğol edebiyatında aliterasyonun ilk olarak 13. yüzyıl tarihli *Moğolların Gizli Tarihi*’nde geçtiğini, daha sonra da bu edebiyatta geniş bir biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Aliterasyonun Türk edebiyatında ortaya çıkışıyla ilgili olarak da aynı yazar, bunun, Güney Sibirya Türkleri üzerindeki Moğol etkisinin sonucu olduğu görüşünü ortaya koymaktadır. Ona göre, zaten *Kutadgu Bilig* ve *Divân-ı Lügâti’t-Türk*’te aliterasyon örnekleri bulunmamaktadır.

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, Ayşe (2002), Eski Türk Edebiyatında Seci, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 13.

Bu düşüncenin aksine, aliterasyonun Türk edebiyatında çok eski dönemlerden beri var olduğunu ifade eden pek çok çalışma mevcuttur. Doerfer'in yukarıda adı geçen çalışmasında düşüncelerine yer verdiği Tadeusz Kowalski'nin yanı sıra, Fuad Köprülü, İslam Ansiklopedisindeki "Ârûz" maddesi (İA, C. I, s. 644) ve Türk Sazşâirleri (Ankara 1962) adlı çalışmalarında; Orhan Şaik Gökyay, "Türk Edebiyatında Alliterasyon'a Dair Notlar" (Oluş, S. 8, s. 121-2) adlı yazısında; Pertev Naili Boratav, *Philologiae Turcicae Fundamenta* (PhTF)'daki "L'épopée et la 'Hikāye'" (C. II, 11-44), "Les proverbes" (67-77), "Les devinettes" (77-89), "La poésie folklorique" (90-128) ve "La littérature des āşıq" (129-147) başlıklı yazılarında; Annemarie von Gabain, yine PTF'deki "Die alttürkische Literatur" (211-43) ve "Komanische Literatur" (243-51) adlı yazısında; János Eckmann, "Die kiptschakische Literatur" (275-304) ve "Die tschaghataische Literatur" adlı yazılarında; Stanisław Kalużyński, "Die jakutische Literatur" başlıklı yazısında hep bu sanatlı anlatım özelliğinin Moğol edebiyatından alıntı olarak değil, Türkçenin kendisinde zaten var olan bir unsur olarak kullanıldığını belirtmişlerdir.³⁴

Benzer hükümleri ortaya koyan bu çalışmalardan birine örnek olarak, Orhan Şaik Gökyay 1939 tarihli ilgili yazısında Divân'da "... veznin, kafiye'nin tam bir şekilde kullanılmasına rağmen, bazı mısraların içinde aynı harflerle başlayan kelimelere rastlanmasını, bazı mısraların da aynı harflerle başlamasını ibtidaî nazımdaki alliterasyon zevkinin bir devamı olarak kabul etmek mümkündür." diyerek aliterasyonun Türk edebiyatının çok eski dönemlerinden beri var olduğunu ifade etmiştir.

Bunun yanı sıra Barutcu-Özönder, eski Türk şiirinde "değişmeyen, kasıtlı ve gerekli unsur" olarak gördüğü aliterasyonun, Uygur dönemi metinlerinde gördüğümüz 'baş kafiye'ye kaynaklık ettiğini belirtmektedir (1996: 69-87).

Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki, aliterasyon Türkçenin değişik dönemlerinde ve eserlerinde var olan sanatlı dil kullanımıdır. Bu dil kullanımı, sesleri duygu

³⁴ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Hasan: "Türk Yazınında Allitération", Türk Dili, TDK Yay., S. 286 (Ağustos 1997), s. 421-25.

değerleriyle birlikte ifade eden bütün dillerde, dilin kendi bünyesinde aranabilecek bir unsur olarak bulunuyor olmalıdır.

Aliterasyonların metin içerisindeki kullanımlarına gelince; nesirde bu tür yineleme yoluyla ahenk oluşturma gayreti, aynı kültürün şiirlerinde de görülen bir tarzda sunulabilmektedir.

Bu metinlerde aliterasyon, kimi örneklerde aynı seslerin yinelenmesi ile oluşturulmaktadır. Bu tür kullanımlara “tam (full) aliterasyon” (Short 1996: 107-11) denilebilir. Tam aliterasyonda sesbilgisel olarak aynı biçimlerle yinelenen sesler bulunmaktadır.

... eyyâm-ı şebâbda vatan-ı me'lûfundan hicret ve sayd-ı şikâr-ı ma'rifet için ...

(LT, 453)

Yukarıdaki cümlelerde geçen ‘t’ sesleri arasındaki tam aliterasyon, okuyucu için hemen göze çarpacak niteliktedir.

Diğer taraftan aliterasyon aynı olan seslerin değil teşekkül noktası, teşekkül tarzı gibi bazı sesbilgisel özelliklere göre benzer seslerin yinelenmesi ile oluşturulmaktadır. Bu tür kullanımlara “eksik (loose) aliterasyon” (Short 1996: 107-11) denilebilir. *Eksik aliterasyon*’da sesler arasındaki yineleme tam aliterasyondaki gibi okuyucu tarafından hemen ve çok açık bir biçimde fark edilmez. Bu durum, aliterasyon çeşitliliğini ifade eden tanımdaki aynı seslerin değil benzer seslerin benzerliğine dayandığı ve okuyucunun dikkatini çekme noktasında aynı seslere oranla ikinci planda kaldığı için *eksik aliterasyon* olarak ifade edilmektedir.

Eksik aliterasyon kullanımında seslerin ‘benzerliği’, kimi örneklerde seslerin teşekkül noktalarındaki benzerliğe işaret etmektedir:

... ki monlā-yı dürrā‘ a-i nūrānī-pūş ve taylesān-ı nīrān ber-düşdur ki gerdenine
şalup reşāşāt-ı zülāl-i faẓl u efẓāl ile debīr-i çerh-ı eşīrūn defter-i ‘ilminden huṭūṭ-ı
huẓūzı maḥv idüp ... (AÇ, 653)

Örnekteki ‘s’, ‘ş’, ‘f’ ve ‘z’, *diş sesleri* olarak teşekkül noktası bakımından benzer seslerdir.

Eksik aliterasyon kullanımında seslerin ‘benzerliği’, kimi örneklerde de seslerin teşekkülünde hava akımının durumundaki benzerliğe işaret etmektedir. Nitekim yukarıdaki örnekte yer alan ‘s’, ‘ş’, ‘z’, aynı zamanda *sızıcı süreklî ünsüzler*dir.

1.3.1. Aliterasyonlu Yapıların Dizisel Eksendeki Yerleri

Buraya kadar, ünsüzlerin aliterasyon oluşturma özelliklerine dair sesbilgisel tespitler sunuldu. Bundan sonraki bölümde yinelemeyi oluşturan ünsüzlerin cümlelerin dizisel eksenindeki yeri üzerine tespitler sunulmaktadır.

1. Aralarında ilişki olacak biçimde yinelenen sesbilgisel unsurlar, düzenli olarak sözcüklerin başında kullanılabilir. Bu örneklerle yapılan ahenk unsurlarına *kelime başı alliterasyonu* adı verilir. Alliterasyonu oluşturan sesbilgisel unsurlardan ikincisi, *koordineli çiftler*³⁵ halinde bir bağlama unsurundan sonra veya bir sözcük grubunun oluşturduğu dalgadan sonra veyahut da ilk sözcükten hemen sonra kullanılan sözcük başında ortaya çıkabilir:

Hālā medrese-i Sulṭāniyyede mu‘īd ve müdārese vü müzākere ile mā-dūnına
müfīddür. (AÇ, 203)

Menḳūldür ki ‘uşşākından biri maḥdūm-ı mezbūrun āsitānesi hizmetinde s̄ābit-
ḳadem olmağı ricā ider. (KA, 70-71)

³⁵ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tietze, Andreas (1973), “Mustafa Âlî of Gallipolis Prose Style”, *Archivum Ottomanicum* 5, Wiesbaden 1973 (1976), 297-319.

Bin seksen sekiz senesinde ‘âlem-i ‘ukbâya tayyib ü Tâhir gitdi. (BT, 227)

Yukarıdaki örneklerden ilkinde ‘medrese- mu‘îd- müdârese- müzâkere- mâ-dûnına- müfîd’; ikinci örnekte ‘menkûl- maḥdûm-mezbûr’; üçüncü örnekte ‘tayyib-tâhir’ sözcükleri ile sağlanan *sözcük başı alliterasyonu*, yukarıda bazı örneklerde görüldüğü gibi daha fazla sözcük arasında da oluşturulabilir. Şu örnekte de ‘b-’ sesinin metin içerisinde sözcük başındaki yoğun kullanımı, yazarın klasik Osmanlı nesir üslubunun bu özelliğinden yararlanma isteğinin bir sonucudur:

“... bir dervîş-i bî-nevâ ve bir ‘âşık-ı bî-kayd-ı her dü-serâ iken bin seksen iki târîhinde terk-i dâr-ı fenâ eylemişdür.” (ED, 269)

Aralarında hiçbir bağlama unsuru bulunmayan iki sözcük arasında da *sözcük başı alliterasyonu* oluşturulabilir. Bu örnekler aslında aralarında bağlama unsuru bulunmamasına rağmen transkripsiyonlu metinlerde bir bağlama unsuru gibi kullanılan ‘—’ işareti ile bağlanırlar:

“Bin yüz yigirmi tokuz senesinde gelû-gîr-i ecel-i dem-beste eyledi.” (BT, 426)

2. Sesbilgisel unsurlar düzenli olarak ‘*sözcük sonu + sözcük başı*’ *alliterasyonu* oluşturacak biçimde de kullanılabilirler. Bu örneklerde sözcük sonundaki sesbilgisel unsur, bir bağlama unsurundan veya bir sözcük grubunun oluşturduğu dalgadan sonra kullanılan sözcüğün ilk sesbilgisel unsuru olarak da karşımıza çıkabilir. Bu örneklerde, “... kısaca ‘beyit ya da dizeleri, bir öncekinin sonuyla bir sonrakinin başını sözcüklerle birbirlerine bağlama’ demek olan *iâde sanatı* biçiminde sözcük yerine sesler kullanılarak bir tür *ses göndermesi*”³⁶ yapılmıştır. Şiirde, “*Ses göndermesi* bir önceki beyitteki bir sözcüğün ya da önceki beytin son dizesinin kulakta uyandırdığı yankı kaybolmadan, sonraki

³⁶ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Dilçin, Cem (1991), “Fuzulî’nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”, *Türkoloji Dergisi*, C 9, S 1, s. 80.

beyitte aynı seslerin ortaya çıkmasıdır. Dize içi ve beyitler arası ses *göndermeleri* şiirin iç uyumunu artırmakta ve seslerin birbirine bağlanarak zincirleme bir biçimde son beyte kadar taşınmasını sağlamaktadır.”³⁷. Bu biçimsel unsur, söz konusu özellikleriyle klasik Osmanlı nesrinde de bulunmaktadır:

“Bin yüz altı senesinde mu‘ammâ-yı ‘ömründen nâm-ı mevt-i feth oldu.” (BT, 313)”

3. Bu iki gruba ait özellikler taşıyan sesbirimlerin birlikte kullanımından doğan bir başka ahenkli yapı da söz konusudur. Böyle örneklerde, bağlama unsurları ile zincirleme yapı oluşturan sözcüklerden birinci ile ikinci arasında *sözcük başı alliterasyonu*, ikinci ile üçüncü arasında da ‘*sözcük sonu + sözcük başı*’ *alliterasyonu* söz konusu olabilir. Söyleyişte dalgalar oluşturmaın esas teşkil ettiği bu örneklerde, sözcükler arasında sesbilgisel unsurlarla geliştirilen ilişki için alliterasyon sırası farklı şekilde de sunulabilir. Söyleyişte, dizisel eksende aynı pozisyonda yer almayan aynı veya benzer seslerin birbirlerine yakınlığı veya uzaklığına göre farklı uzunluklarda dalgalar oluşturan bu zincirleme yapılar, aynı uzunluktaki dalgaların tekrarı ile tekdüzeliğe düşebilecek olan ifadelerle çeşitlilik kazandırarak, şiir dilindeki gibi bir akıcılık ve uzun cümlelerin sıkıcılık yaratmadan okunması imkanını sağlamaktadır:

“... bürîde-i seyf-i sârim-i memât oldu.” (BT, 38)

4. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi zincirleme yapıda birinci ve ikinci sözcük arasında ‘*sözcük sonu + sözcük başı*’ alliterasyonu, ikinci ve üçüncü sözcük arasında *sözcük başı alliterasyonu* söz konusu olabilir:

“Nev-heves ü nev-sinn ü şâl iken ...” (BT, 15)

³⁷ a.g.e. s.80.

5. Özellikle sözdizimsel olarak ana cümlelerin yüklemi ile ona bağımlı olan cümlelerin yüklemleri arasında da kelime başı aliterasyonu olabilir:

Sulṭān Süleymān merḥūmuñ ḥuzūrında ḥod evvel medrese ‘arz eyledükde ol ḳadar terbiye eylemişdür ki güyā ki ‘ilmi anuñla tavṣīf itmişdür. (AÇ, 852)

6. Sesbilgisel unsurlar cümlelerin dizisel ekseninde düzenli olarak belirli yerlerde olmayabilir. Bir ses, sözcük içerisindeki yerlerine bakılmadan adeta cümleye hatta bütün metne serpiştirilmiş olarak da görülebilir:

“... ol aḥd-i ḥümâyûnun âḥırlarında âḥirete gitmişdür ...” (LT, 332)

Ḳaḍīmī İstanbulīdür. Emāsil-i efāzıl ḥuzūrında muḳbil olan ḳavābilüñ maḳbūlīdür. (AÇ, 205)

I.4. ASONANS

Şiir için yapılan tanımında *asonans*, “Teşekkül bakımından benzeşen vokallerin bir mısradaki kelimelerin bünyesinde veya önceki yahut sonraki mısraların hecelerinde ahenk oluşturacak şekilde arka arkaya gelmesidir.” (Tural 1988: 232) biçiminde ifade edilmektedir. Aliterasyonda olduğu gibi, asonans, sese dayalı yinelemenin Osmanlı nesrindeki örneklerindendir. Yine aliterasyonda olduğu gibi, asonans, diğer pek çok şiirsel unsurla birlikte bu nesre ritim, müzikalite kazandırmak üzere kullanılmaktadır.

Tezkire yazarı, kelime içerisinde kullanım alanı olarak ünsüzler kadar geniş imkanlara sahip olmamakla birlikte, ünlülerle de ahenk oluşturmaya özen göstermektedir. Ünlülerin, seslerin dizisel ekseninde ahengi yaratmak üzere, nasıl bir yerleşim gösterdiğine bakıldığında aliterasyon kullanımına benzer bir tablo ile karşılaşılır.

Türkçe tezkire yazarı, zengin ünlü sisteminden dolayı asonans konusunda bu dilin imkânlarından büyük ölçüde yararlanır. Özellikle zengin ek sistemi sayesinde yerli veya yabancı bütün kelimelere Türkçe ekler getiren tezkireci, sözdizimsel olarak kelime veya kelime gruplarının son seslerine dayalı bir ünlü ahengini ortaya koyar.

Bu kullanımın tespit edilebilen örnekleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kelime başı aliterasyonunda olduğu gibi, yinelenen ünlüler, bilinçli olarak yine kelime başında kullanılabilir:

... ve ırkân-ı emâsil ve erbâb-ı nazmun serâmedlerine yâ sâlîs yâ sâîdür. (LT, 372)

“Leylâ vü Mecnûn te‘lîfine şürû‘ idüp itmâm itmedin rûzigâr şem‘i vücûdın itfâ eylemiştir.” (MT, 51)

2. Yinelenen ünlüler, yukarıdaki teorik açıklamalarda belirtilen özellikler doğrultusunda söz dalgalarının sonundaki kelimelerin son sesi olarak kullanılabilir:

... bî-ser ü pâ mest ü şeydâ ... (AÇ, 354)

3. Tezkire yazarı, Farsça tamlamalardaki bağlama unsuru olan ünlüleri de nesir ahengi oluşturmak amacıyla bilinçli bir şekilde kullanılabilir:

... himmet-i bâğbân-ı ikbâl-i pâdşâhî ile behcet buldı. (AÇ, 116)

Ve pîrâhen-i işmetine ‘uşşâk-ı müştâk-ı ferzânedden kimse vâşıl olmadı. (KA, 71)

Dilbilgisel bağlama unsuru olan bu ünlüler, kelimeler arasında bağlantıyı ve kelimelerin zincirler halinde sıralanmasını sağlayan ve de telaffuzda ezgisel dalgaların oluştuğu noktaları teşkil eden önemli ahenk araçlarıdır.

4. Asonans oluşturmak üzere kullanılan sesler, bu seslerin yer aldığı kelimelerin aynı sıradaki hecelerinde olduğu gibi, ikincisi bir sonraki hecede bulunabilir. Aşağıdaki örnekte yazar, asonansı oluşturan ikinci sesi bir sonraki hecede kullanmakla kalmayıp, bu şekilde sıralanan ifade gruplarını tekrarlayarak söyleyişte dalgalar yaratmaktadır. Bu açıklamaya göre ‘â’ ünlüsü, ‘eş‘ârî’ kelimesinde ikinci, ‘âşıkâne’ kelimesinde üçüncü hecede yer alırken; ‘â’ ünlüsünü, ‘güftârî’ ve ‘sûfîyâne’ kelimelerinde aynı hece sırasıyla yazan tezkireci bu yapıları arka arkaya getirerek söyleyişte dalgalar oluşturmaktadır. Burada, ‘âşıkâne’ kelimesinde yer alan kelime başı ünlüsün diğer aynı seslerle sağladığı ahenk ile ‘ş’ ve ‘f’ seslerinin tekrarı da yazarın yukarıdaki açıklamalarda belirtilen bilinçli kullanımına ek ahenk unsurlarıdır ve tezkire dilini oluşturan yoğun ifade araçlarına örnektir.

Tarîk-i Kâdiriyye'ye intisâbı olmağla eş‘ârî âşıkâne ve güftârî sûfîyânedir. (SaT, 80)

5. Yinelenen ünlüler, aliterasyonda olduğu gibi, cümlelerin dizisel ekseninde düzenli olarak belirli yerlerde olmayabilir. Bir ünlü, sözcük içerisindeki yerlerine bakılmadan adeta cümleye hatta bütün metne serpiştirilmiş olarak görülebilir:

... Fırdevs-i berrîn-i bî-me’el (TŞA, 394)

1.5. İŞTİKAK

Aynı kökten türemiş sözcüklerin bir arada kullanılması ile oluşturulan söz sanatına denir. Bu kullanımda hem ses hem de anlam yönleriyle ilişkili olan kelimeler, çekimlenmiş halleri ile yinelemeyi ortaya çıkarırlar. İştikak, aynı

kökten kelimelerin bir arada kullanılması ile değil, çekim ile ortaya çıkan bir yineleme sanatı olarak düşünüldüğü için konu, bu bölümde ele alınmıştır.

Bu yapısal ve anlamsal ilişki taşıyan sanatlı kullanımın, Türkçe şair tezkirelerinde çok sayıda örneği bulunmaktadır. Bu türdeki metinlerde, özellikle, dilin imkanları doğrultusunda sanat becerisinin ortaya konulmasına elverişli bölümlerde, iştikak tercih edilen edebi üslup özelliklerindendir. Ele alınan kişinin 'şiiir alanındaki yeri', 'niteliklerinin sunulması', 'ölümünün ifade edilmesi' söz konusu durumun örnekleri arasında gösterilebilir. Bazı örnekleri değerlendirelim:

Kendüleri dağı Şâh-ı mevâlî olmağla ‘ulemâ-yı ‘âlimüñ ma‘lûmıdur. (AÇ, 852)

Dest-i su‘âlî ancak bâb-ı Allaha mef‘ûh idi ve sebep-i sedd-i ramağı hâlin bilen yârândan feyz olan fütûh idi. (AÇ, 354)

Ka‘-ı menâzil-i medâris idüp Süleymâniyye medresesine ta‘yîn-i pâdşâhla müderris olduğdan sonra Mışra kâzî oldılar ... (AÇ, 853)

El-hağ nazm-ı Necâtî Rûmda fenn-i şî‘rûñ mâddetü’l-hayâtı ve şu‘arâ-yı Fûrsûñ seng-i ta‘nı za‘ım-ı bî-rahmından şu‘arâ-yı Rûmuñ sebep-i necâtıdur. (AÇ, 478)

Aynı kökten türemiş sözcüklerin bilinçli kullanımı ile edebi bir ifade ortaya koymanın çarpıcı örneklerinden olarak, şairlerin ölümünün ifadesinde kullanılan cümle ve cümlecikler olduğu daha önce belirtilmişti. Bu örneklerde tezkire yazarı, ele aldığı şairin mahlası ile ölüm ifadesini, iştikak sanatı yaparak, yineleme oluşturmak üzere kullanmaktadır.

Kebirî, ... zamanında zelzele-i kübrada hadise-i ‘uzmaya uğradı. (Latîfî)

Özellikle İsmail Belîğ, bu örnekleri yoğun bir biçimde kullanarak, söz konusu yapıların yoğun kullanımını, türün bir özelliği olmaktan öte, kişisel bir üslup

özelliği şeklinde sunmaktadır. Bu örneklerin sayısındaki fazlalık, açık olarak, yazarının bilinçli bir edebi dil kullanımına işaret etmektedir.

Bâkî-i Diğer: bin toksan senesinde dârü'l-bekâya nakl eyledi (25)

Cazim: bin yüz otuz sekiz senesinde nühüft-i dârü'l-bekâyı cezm itdi. (54)

Râgıb: ..bin yüz yirmi senesi hududunda temâşâ-gâh-ı bihişte 'azm itmege ragbet itdi. (97)

Yazılış ve telaffuzdaki benzerlik sebebiyle aynı kökten türetilmiş izlenimi veren sözcüklerin sanat yapma kaygısıyla birlikte kullanılması sonucu oluşan yapısal ilişkiye ise *şibh-i iştikak* adı verilir.

... ve bunun kitâbı okındukda dem urmağa ketâyibdür. (AÇ, 853)

'kitâb' ve 'ketâyib' kelimeleri farklı köklerden türetilmiş olmalarına rağmen hem yazılışta hem de telaffuzda aynı köktenmiş izlenimi vermekte, 'seslerin aynı veya benzer olması' ilkesinde 'benzer olma' tarafında değerlendirilebilmektedir.

Kelime yinelemesine dayalı söz sanatları, esas olarak aynı kelimelerin tekrarına dayanıyor olmasına rağmen, ahengin aynı kökten türetilen, aynı veya benzer seslere sahip olan kelimelerle sağlanabilmesine de imkân tanımaktadır. Bunun ve söz sanatlarının kelimelerle ilgili diğer örneklerinin OSTŞT'deki durumu bir sonraki bölümde 'Sözlüksel Bakımdan Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri' başlığı altında değerlendirilmektedir.

OSTŞT yazarlarının tezkire diline kazandırdıkları üsluba dair özellikler çalışma içerisinde ilgili bölümlerde sunulmaktadır. Tezkirelerde kullanılan dilin, sesbilgisi ve biçimbilgisi ile ilgili özellikleri olarak bahsedilmesi gereken başka yönleri de bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

Öncelikle OSTŞT metinlerinde ünsüz uyumunun standartlaşmadığı görülmektedir. Ele alınan şairlere dair, onların kimlik bilgileri, ait oldukları sosyal gruplar ve mekanlar, hayatlarına dair zaman düzlemi üzerinde ortaya koydukları gelişmeler ile ilgili olarak bilgi aktarımında sıkça kullanılan bildirme eki, görülen geçmiş zaman eki, bulunma ve ayrılma hali ekleri, -dık sıfatfiil eki gibi dilbilgisel yapılar uyuma girmeyerek ötümlü şekilleriyle kullanılmaktadır:

Mevlânâ ‘Âşık üç dīvānı vardur diyu yazmışdur. (KA, 161)

Ol sebebden çend rubâ‘î-i garrâlarını tahrîr ü inşâ itmek vâcibe-i zimmet-i cerîde-i dervîşâne olmışdur. (ED, 398)

Biñ on sekiz Recebinde encâma irişdükde Fâyizî Çelebi’nüñ buyurdukları târîhdür. (RT, 274)

... ve bün-i ħum-ı şarâb-ı erğavânda şarâb-âlûdlikle surĥ-rû ve şurâĥî gibi ser-fürû gitdi. (AÇ, 304)

Bunda Rûma geldükde ol eşnâda Uğurluoğlu vâkı‘aya uğrayup ... (ST, 205)

Hakka ki hutebâ-yı belâgatdandur. (RT, 266)

Arapça veya Farsça kökenli olup son sesi bugün ötümsüz yazılan kelimler, bu dillerdeki orijinal biçimleriyle söz sonunda ötümlü seslerle yazıldığında ek uyumu da ötümlü sesler kullanılarak sağlanmaktadır:

Bugün nüshası mevkûddur. (SATŞ, 150)

Yine dudak uyumunun bu metinlerde uzun bir süre standartlaşmamış olduğu görülmektedir. Dil tarihi çalışmalarından, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi’nde dudak uyumunun “16. yüzyılın sonlarında başlayan bir geçiş

dönemiyle, 18. yüzyılda küçük ünlü uyumuna ulaşıldığı” belirtilmektedir. (Ercilasun 2004: 462) Ancak 18. yüzyıl tezkirelerinden örneğin *Beliğ* ve *Esrar Dede*, tezkirelerinde, ayrıca manzum bir tezkire olan Hasîb’in *Silkü’l-Le’âl-i Âl-i ‘Osman*’ında içerikteki bilginin aktarımında çok sık geçen eklerden bildirme, ilgi hali, -p zarffiil eki eki, dar-yuvarlak biçimlerle kullanılırken; 3. şahıs görülen geçmiş zaman, 3. teklik şahıs iyelik, -mış sıfatfiil ekleri, dar-düz biçimlerle kullanılmaktadır:

Fevtine Himmet-zâde’nün târîhidür: (BT, 360),

Ba‘dehû tekâ‘üd idüp ... (BT, 360)

... bin seksen yedide telh-i mezâk-ı hayât oldı. (BT, 380)

... olup Kırım Hanlarından birine mu‘allim olmuş idi. (429-30)

Ol sebebdan çend rubâ‘î-i garrâlarını tahrîr ü inşâ itmek vâcibe-i zimmet-i cerîde-i dervîşâne olmuşdur. (ED, 398)

... Yuhâ Efendî nâm şeyh-i bâhirü’l-kerâmenün nutka-i dâ‘ire-i vücûd-ı seyr ü sülûk-âlûdı ve ... (ED, 400)

Hikâyet olınur ki ... (ED, 400)

... kılup nâ-şinâsân-ı ahvâl olmuşdur. (ED, 257)

Cenâb-ı Fâtih’ün şâ‘irlerinden biri Hamdî’dür (HT, 96)

Bir iki matla‘-ı garrâ-yı eş‘ârın yazup ’Âlî (HT, 96)

Gözinden sakınurdı dâ‘im ol mürğ-ı hoş-elhânı (HT, 97)

Varup tahsîl-i ‘irfân itmege görmüşdi Îrân’ı (HT, 123)

... Kahraman Aga’nın mahdûmıdır. (RaT, 238)

... olmagla teberrüken tastîr olundu. (RaT, 273)

Nazal n ünsüzü, 19. yüzyıl sonuna, hatta 20. yüzyıl başına kadar metinlerde görülebilmektedir:

... ve zümre-i dānişmendānuñ rind ü şehlevendi idi. (AÇ, 304)

Bu beyt anuñdur: (RT, 70)

... Şeyh Mehmed Efendi’nüñ vâlididür. (BT, 337)

... ve ze‘âmetleriñ idâresine me‘mûr ... (BS, 201)

... ile pederimiziñ karâbet-i sıhriyyeleri olmakla berâber ... (EŞA, 44)

Türkçe kelimelerde söz başı t-, Batı Türkçesinde 13. yüzyıldan itibaren d- ye dönüşmeye başlamıştır. Bazı metinlerde söz başında t’yi koruyan örnekler görülebilmektedir:

Dîvânı müte‘ârif ve diyâr-ı Rûmda her taraf ebyâtı toptoludur. (ST, 99)

Bu rûzgâr-ı fânîñüñ erba‘înini geçürdigi gibi riyâz-ı cinâna toğrı gitmiş (KA, 174)

... ve gûş-ı ‘uşşâka tokınmaduk kûşeler nazmına istiğâ‘atı vardır. (AÇ, 144)

Biñ toksan sekiz senesinde şehd-i mevle şîrîn-kâm oldı. (BT, 187)

Ekfiil, son dönem metinlerine kadar büyük ölçüde, bağlı olduğu kelimedenden ayrı olarak yazılmaktadır:

Egerçi meşrebi küşāde idi ol sebebden müttehem-i nūş-ı bāde idi. Ammā kendü dir imiş ki (AÇ, 149)

Şî'r u inşādan fenn-i Fûrs ferasetinden daḥi 'ilmi vü 'ameli mukarrer imiş. (KA, 175)

olmağla dâ'imâ bu ebyâtı vird-i zebân etmiş idi. (SaT, 162)

... bir hayli mu'aalem 'asker yetışdirmiş idi. (TŞA, 219)

Türk klasik edebiyatında nazmın nesre göre tartışmasız üstünlüğü vardır. Bugünkü ölçülerimize göre hiçbir biçimde manzum olarak kaleme alınmaması gereken lügatçilik gibi, pek çok konu böyle manzum olarak yazılmıştır. Bu yüzden ki mensur metinler üzerinde seci, aliterasyon, asonans, yineleme gibi bugünkü ölçülerimize göre tamamen şiire has olması gereken hususiyetler mensur eserlerde karşımıza çıkmakta, özellikle estetik nesirde bir metnin başarılı sayılabilmesi ancak nazma yaklaştığı oranda mümkün olmaktadır. O sebepten, bu bölümde ele alınan sesbilgisel ve biçimbilgisel özellikler Osmanlı tezkire metinleri ele alınırken göz ardı edilmemelidir.

II.BÖLÜM:

SÖZLÜKSEL ÜSLUP ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ

Bu bölümde Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkireleri'ndeki sözlüksel yapılar, sözcük türleri ve sözcüklere bağlı edebî ifade aracı olan söz sanatları bakımlarından ele alınmaktadır. Söz konusu incelemelerde özellikle Arapça ve Farsça söz varlığının bu nesir üzerindeki etkilerine ve etki biçimlerine işaret edilmektedir. Bu açılardan da Türkçenin adı geçen dillerle olan ilişkileri öne çıkmakta, dolayısıyla ilişkidilbilim çerçevesinde tezkirelerin durumunun genel hatlarıyla ortaya konması kaçınılmaz olmaktadır.

İlişkidilbilime göre, ilişkide bulunan iki dilden verici olanı çekici özelliklere sahiptir. Dilbilimsel çekicilik, dilin yapısal ve anlamsal özellikleri ile ortaya çıkar. İlişkinin sosyolojik yönleri de bulunmakla birlikte bu, müstakil bir çalışmanın konusudur. OSTŞT metinlerini oluşturan dille ilgili olarak, ilişkide çekici olan dilllerin prestijli kabul edildiği söylenbilir. Prestijli unsurların kullanımı da statü aracı olarak ön plâna çıkabilir. Türkçe ile bu ilişki dilleri arasında da nesir yazarı statü aracı olarak yabancı unsurlardan yararlanmaktadır.

Ancak, ilişkidilbilim çerçevesinde değerlendirildiğinde Türkçe ile Arapça ve Farsça arasındaki durumun sınırlarını tam olarak belirlemek mümkün değildir. Kopyalanan unsurların alıcı dildeki durumunu tespit etmek açısından konuşma dili ile yazı dili arasında farklar bulunmaktadır. Osmanlı nesri Arap alfabesi ile yazılıyordu. Dolayısıyla Arapçadan ve Farsçadan kopyalanan yapılar bu dilde yine verici dillerdeki biçimiyle yazılıyordu. Eğer konuşma diline dair veriler üzerinden tespitler yapabilmek mümkün olsaydı, bu yabancı unsurların Osmanlı nesrinde ne ölçüde benimsendiğini söyleyebilmek de mümkün olacaktı. Örneğin, Ar. کاتب 'kâtib' ve Far. 'دست' 'dest' sözcükleri, tezkirelerde yine aynı şekilde 'کاتب' ve Far. 'دست' biçimleriyle yazılmaktadır. Alıcı dili kullananlar,

verici dili ne kadar iyi derecede biliyorsa kopyalanan unsurların alıcı dile uyarlanması da o derece az olmaktadır. Buna karşılık olarak da, alıcı dili kullananlar, verici dili ne kadar az biliyorsa kopyalanan unsurların alıcı dile uyarlanması da o derece fazla olmaktadır. OSTŞT’de bu uyarlamaların oranının azlığından hareketle, tezkire yazarlarının alıcı dillere olan hakimiyetlerinin yüksek olduğu gibi bir hükme varmak yanlış olmayacaktır. Bu uyarlamaların, bir başka ifade ile, verici dile ait yapıların alıcı dilin özelliklerine uygun olarak kullanılmasının daha az görülmesinde etkili olan bir diğer unsur, verici dildeki yapılara, alıcı dil kullanıcılarının önemli ölçüde aşına olmasıdır. Bu aşinalık da, konuyla ilgili olarak bir modanın, akımın veya geleneğin etkisiyle oluşmaktadır. OSTŞT için de tezkire geleneğiyle yerleşen ve ‘delilleri birçok açıdan bu çalışmada belirtilen’ aşinalık (alışkanlık, akım veya moda) sebebiyle verici dilden kopyalanan pek çok unsur, az oranda bir uyarlamayla bu nesre taşınmıştır.

Peki, Arapça ve Farsça unsurların, tezkire yazarını *genel* veya *seçilmiş* kopyalamaya götürecek kadar çekici olan yönleri nelerdir? Bu sorunun cevabı olabilecek pek çok sosyolojik, politik sebep bulunabilir. Dilbilimsel olarak ele alındığında, büyük ölçüde biçimsel açıdan sanatlı unsurlar üzerine kurulmuş olan tezkire dilinde, bu sanatlı yapıların oluşmasına imkan sağlayan yapıların söz konusu dillerden kopyalanması anlaşılır olabilmektedir. *Seci*, sözcük başı aliterasyonu ve asonans gibi ahenkli yapıları oluşturmaya uygun sözcükler ile bunun için gerekli olduğuna inanılan bağlama unsurlarının kopyalanması bu şekilde açıklanabilir. Aşağıda çeşitli yönleriyle OSTŞT’nin söz varlığı ele alınmaktadır. Ayrıca, bilindiği üzere, 16. yy.da Latîfî ve Âşık Çelebi ile tezkire üslubu yerleşmiş, hemen sonra bu iki tezkirenin bir sentezi olan Âlî’nin *Künhu’l-Ahbâr*’ı, klasik tezkire üslubunun en tipik örneklerinden biri olarak ortaya konulmuştur. Bu nedenle, aşağıdaki başlıklarla ilgili daha doğru tespitlerde bulunabilmek amacıyla, istatistik değerlendirme için bu eser seçildi. İlgili bölümlerde, bu istatistik değerlendirmenin sonuçları sunulmaktadır.

II.1. KELİME TÜRLERİ

II.1.1. Genel

OSTŞT, genel sözlüksel yapı itibariyle, geleneği şekillendiren anlayışın yoğun etkisi altında oluşturulmuştur. Bu anlayışın sözlüksel olarak en temel özelliği, başta Arapçanın çok sonra da Farsçanın etkilerini taşımasıdır. ‘... başta Arapçanın çok sonra da Farsçanın etkileri...’ ifadesi, Farsçanın bu nesir üzerindeki etkisinin azlığından ziyade Arapçanın çok büyük orandaki yerine işaret etmektedir.

Bu etki, sözcük türü bakımından başta ad olmak üzere, sıfat, bağlaç, edatlarda ağırlıklı olarak görülmektedir. Bu türlerin her biri için kullanım oranlarını artıran sebepler ilgili başlıklar altında değerlendirilmektedir. Fiillerde ve dilbilgisel olarak fiille ilgili diğer yapılarda Türkçenin kullanım oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

OSTŞT’nin her şeyden önce bir klasik yapısının olduğu kabul edilmelidir. Türün Arap ve Fars kültürlerindeki örnekleri ile köprü vazifesi gören Herat tezkireleri, bu klasik yapı için model oluşturmaktadır. Nitekim, Anadolu sahasındaki örnekler de bunu, doğrudan veya dolaylı olarak ifade etmişlerdir. Sunulacak bilginin çeşidinden bilginin sunulmuş tarzına kadar hemen her yönüyle bu modeller üzerinden bir klasik yapı, 16. yy’da Anadolu sahasında vücuda getirilmiştir. Bu tezin bakış açısı, nesir türü yönüyle oluşturulduğu için 16. yy’da meydana getirilen klasik yapıya göre, 17. yy’daki bazı tezkireler dışarıda bırakıldığında gelenek, Osmanlı nesir dilinin son dönemlerine kadar çizgisini korumuştur. Elbette söz konusu gelişim çizgisi ile birlikte Arapça ve Farsça sözlüksel yapılar da bu süre boyunca türle birlikte varlığını devam ettirmiştir.

Yukarıdaki hükümleri destekleyen çeşitli sayısal veriler bulunmaktadır. Bunun örneği olarak 16. yy tezkirelerinden *Sehi Tezkiresi*, *Latifi Tezkiresi* ve *Aşık*

Çelebi Tezkiresi'nin Mukaddime bölümlerindeki sözcük kadrosu şöyle bir tablo sunmaktadır:

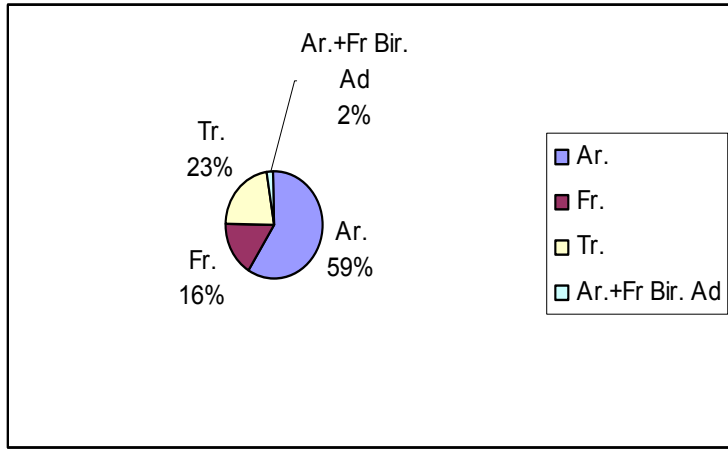
Sehî Tezkiresi;

Ar.: 637

Fr.: 175

Tr.: 253

Ar. + Fr. ba.: 22

Grafik 1: Sehî Tezkiresi Mukaddimesindeki sözcük kadrosu

Latîfî Tezkiresi;

Ar.: 3735

Fr.: 781

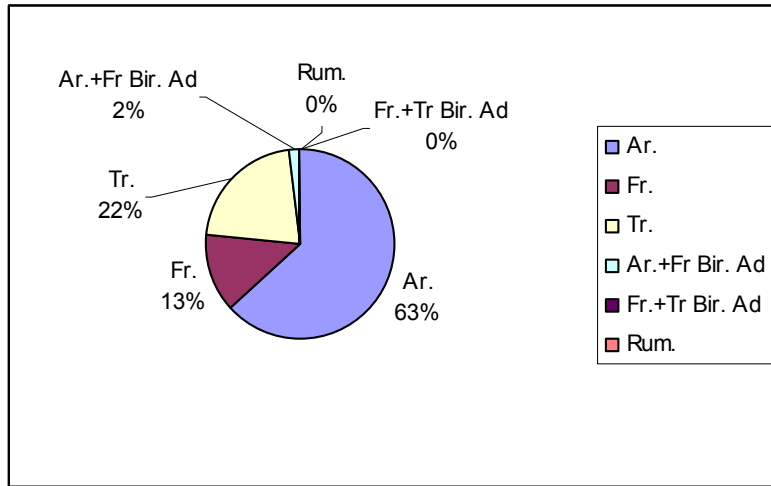
Tr.: 1291

Ar. + Fr. ba.: 108

Fr. + Tr. ba.: 1

Ru.: 1

Toplam: 5917

Grafik 2: Latif Tezkiresi Mukaddimesindeki sözcük kadrosu

AŞÇ;

Ar.: 9310

Fr.: 2451

Tr.: 3979

Ar. + Fr. ba.: 148

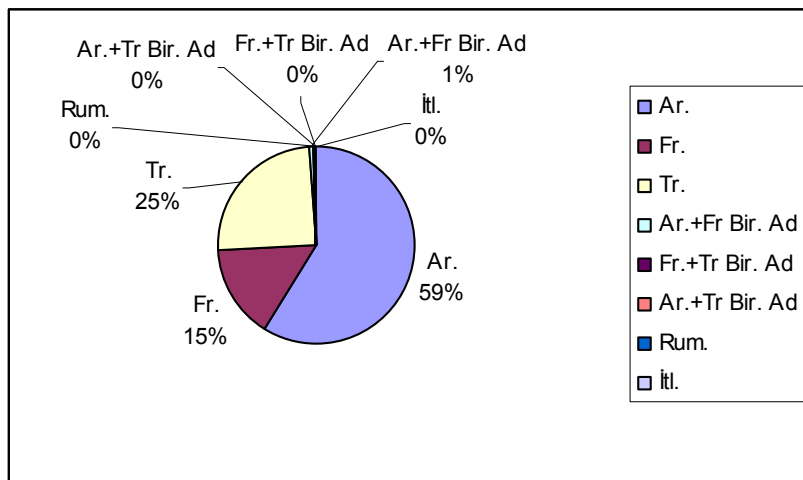
Fr. + Tr. ba.: 5

Ar. + Tr. ba.: 3

Ru.: 16

İtl.: 4

Toplam: 15916

Grafik 3: Âşık Çelebi Tezkiresi Mukaddimesindeki sözcük kadrosu

Yukarıdaki veriler, tezkirelerde biyografik bilgilerin sunulduğu bölümden farklı üslup özelliklerine sahip Mukaddime bölümleri esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak metinlerdeki yabancı sözcük kadrosu bakımından, OSTŞT ve gelenek arasındaki ilişkide söz konusu bölümler arasında çok büyük bir fark bulunmamaktadır. Yukarıda ve ilgili bölümlerde ayrıntılarının yanı sıra örnekleri ile belirtildiği üzere, bu yabancı dillere ait sözcüklerin metinlerdeki yerini artıran tipik kullanımlar bulunmaktadır. Şimdilik, bu genel hükümleri destekleyen başka sayısal verilerle devam edelim. Tez, türün klasik yapısının bulunduğu ve eserlerin ve dönemlerin bu klasik yapı merkeze alınarak değerlendirildiği hükmü etrafında oluştuğu için, türün müstakil örneği olmamasının dışında her yönüyle tipik sayılan başka bir çalışmanın geneline dair hazırlanmış verilere bakılabilir. Bu örnekte, bir başka 16. yy tezkiresi olan *Künhu'l-Ahbâr*'ın tezkire kısmındaki nesir parçaları incelenmiştir. Bu inceleme için, metnin nesir kısımlarından örnekleme yöntemine göre seçilmiş ve metnin geneline dair hükümlerde % 90 doğruluk payı sunabilecek bir parça alınmıştır. İnceleme sonuçları, *Künhü'l-Ahbar*'nın biyografi bölümleri ile seçilen tezkirelerin mukaddime kısımlarına göre elde edilmiş verilerin büyük ölçüde örtüştüğünü göstermektedir.

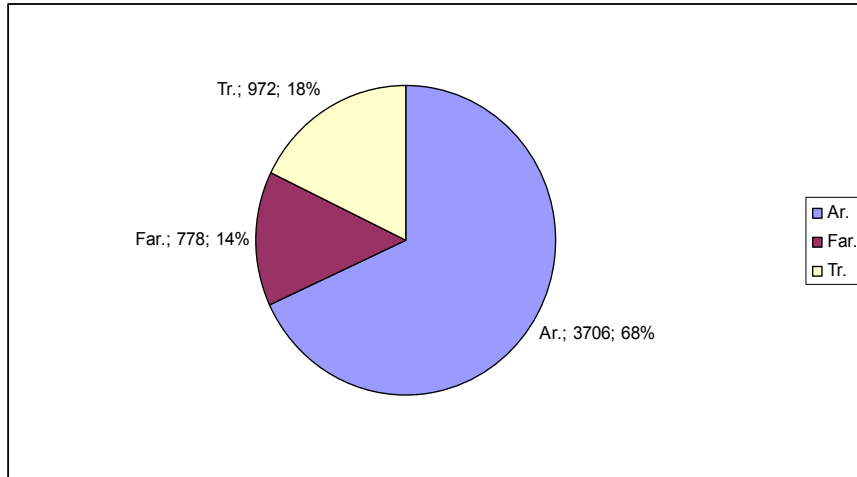
Künhu'l-Ahbâr;

Ar.: 3706

Fr.: 778

Tr.: 972

Toplam: 5456

Grafik 4: Künhu'l-Ahbâr'nın biyografi bölümündeki sözcük kadrosu

Bu bölümde sözlüksel yapı ayrı ayrı başlıklar halinde değerlendirilmektedir. Bu başlıklarda yapılan değerlendirmelerde kullanılmak üzere *Künhu'l-Ahbâr* üzerine hazırlanmış sayısal veriler genel olarak ve üç dilin söz hazinesine göre yine grafik şeklinde sunulmaktadır. İlgili bölümlerde verilen hükümler için yer yer bu verilere atıfta bulunmaktadır:

Künhu'l-Ahbâr;

Ad: 2539

Ad + yardımcı fiil: 802

Fiil: 343

Sıfat: 912

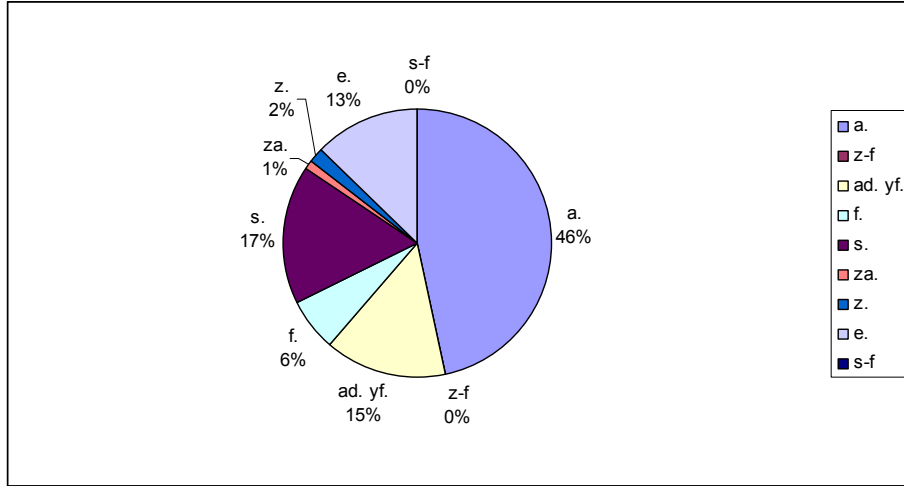
Zarf: 98

Zamir: 62

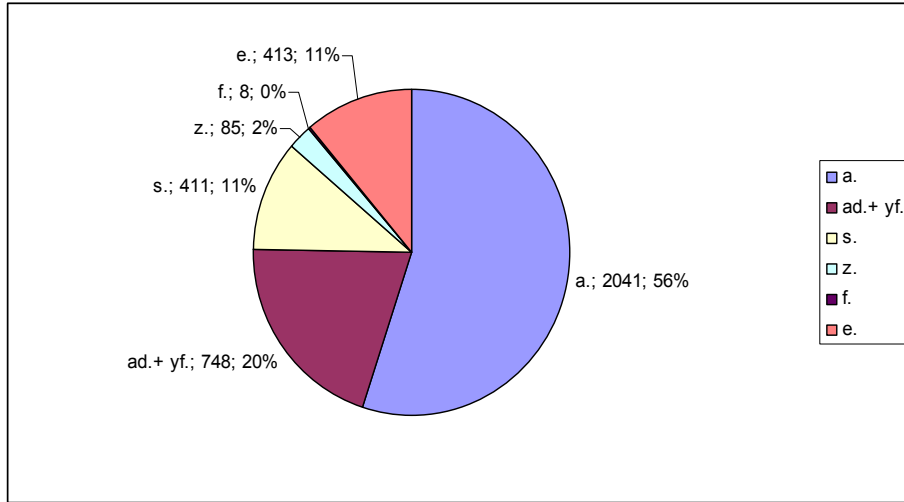
Edat: 683

Sıfat fiil: 7

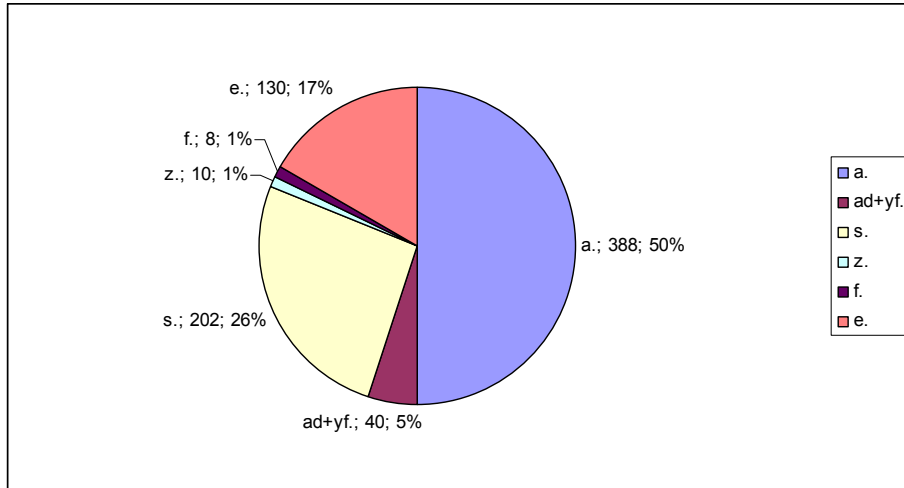
Zarf fiil: 10

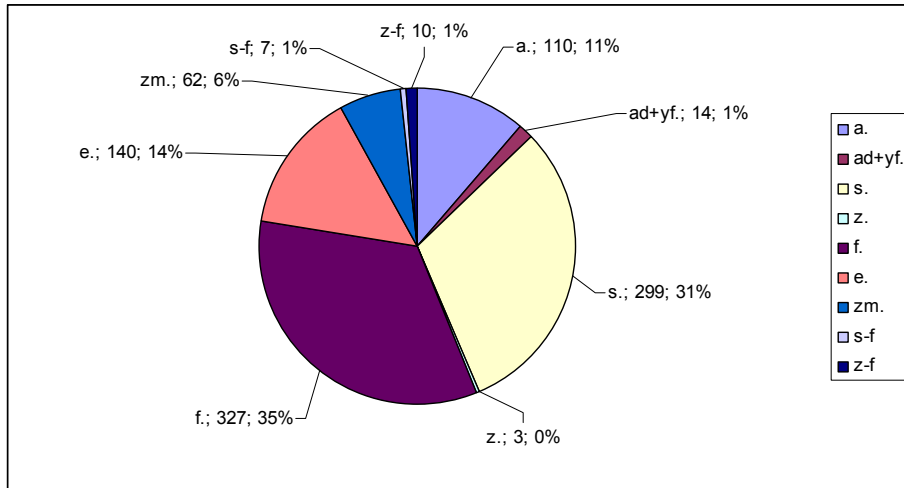
Grafik 5: Künhu'l-Ahbâr'ın biyografi bölümündeki söz varlığının sözcük türleri bakımından genel dağılımı

Grafik 6: Künhu'l-Ahbâr'ın biyografi bölümündeki Arapça söz varlığının genel sözcük türleri bakımından dağılımı

Grafik 7: Künhu'l-Ahbâr'ın biyografi bölümündeki Farsça söz varlığının genel sözcük türleri bakımından dağılımı

Grafik 8: Künhu'l-Ahbâr'ın biyografi bölümündeki Türkçe söz varlığının genel sözcük türleri bakımından dağılımı

II.1.2. Adlar

Şair tezkirelerinde yer alan adlar içerisinde *özel adlar* azımsanamayacak ölçüde kullanılmaktadır. Bunlardan ilki kişi adlarıdır. Bu metinlerde, ele alınan şairlerin başta mahlasları, lâkapları ile gerçek adları yer almakla birlikte onlarla ilgili olarak belirtilen başka özel adlar da vardır. Şairlerin ailelerinde yer alan, hocalığını yapmış bulunan ifade edilmeye değer tanınmış kişilerin yanı sıra

anlatılan anekdotların arasında geçen kişilerin adları da tezkirelerdeki bu sayıyı artıran diğer kullanımlar olarak öne çıkmaktadır. Özel adlar içerisinde devrin Sultanları, Şehzadeleri, önemli devlet, bilim ve din adamları, herkesçe itibar edilen şairler yer almaktadır.

Hzret-i Mevlânâ'yı Rûmî neslinden vezîr-i müşîr Karamânî Mehemmed Paşadur
ki ... (KA, 48)

17. tezkirelerinden Riyâzî Tezkiresi'nde 154, Kafzâde Fâizî Tezkiresi'nde 3, Rıza Tezkiresi'nde 5, Yümnî Tezkiresi'nde 17, Âsım Tezkiresi'nde de 5 biyografide sadece 'nâmı, ismi, ism-i şerifleri, İsm-i güzîni, nâm-ı nâmîleri' ifadelerinin ardından şairlerin gerçek adları belirtilmiştir. Bunun yanı sıra üyesi olduğu ailenin veya tarikatın adı, kendi lâkabı, mesleği, doğum yeri, övücü sıfatları ile birlikte gerçek adı verilen şairlerin biyografileri de eklendiğinde bu sayı çok daha yukarılara çıkmaktadır.³⁸

‘İşretî: Nâmı Mustafadur. (RT, 105a)

İstatistik çalışması için seçilen Künhu'l-Ahbâr'da şairlerin gerçek adlarının belirtilmesine dair örnekler azken, 16. yy.'ın diğer tezkirelerinde ve sonraki yüzyıl metinlerinde bu tür özel adların sayısı oldukça fazladır. Hatta Riyâzî Tezkiresi, Safâyî Tezkiresi gibi tezkirelerde yazar, hemen şairin gerçek adını belirtmeye gayret eder.

Nâm-ı nâmîleri ve ism-i girâmîleri Muhammed'dir. (SaT, 290)

OSTŞT'deki diğer özel adlar ise yer adlarıdır. Tezkirelerde yer olarak öncelikle şairin doğduğu veya ait olduğu yer olarak bilinen mekânlar belirtilmektedir.

Kefe vilâyetinden ... (LT, 374)

³⁸ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, Filiz (1998), *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara. s. 4.

Merhûm-ı merķûm Üskübîdür. (AÇ, 146)

Bunların yanı sıra tezkirelerde yer tespiti ile ilgili olarak, "... bazen şairin, seyahat, öğrenim, yetişme, ticaret, ölüm vb. yollarla, özellikle görev dolayısıyla gezdiği gördüğü ve bulunduğu yerler de verilir." (Tolasa, 2002: 9). Ancak bu bilgiler, şairin kimliğinin tanıtıldığı ilk cümlelerde değil, şairin hayat hikayesine dair ilgili bilgilerin sunulduğu daha sonraki cümlelerde yer almaktadır. Aşağıda bu doğrultuda kullanılan cümle örnekleri yer almaktadır:

Şahnda müderris iken fevt olup mezârı İstanbulda Hâzret-i Eyyûb-ı Enşârî civârındadır. (ST, 72)

Feammâ bu hâķîr Kayşeride vâlî iken ... (KA, 170)

Filibe'den zuhûr etmişdir. Evâ'il-i hâlinde İstanbul'a gelip ... (SaT, 367)

OSTŞT'de en küçük yerleşim biriminden ülkelere kadar pek çok yer ismi belirtilmektedir. Aşağıda, tezkirelerde geçen yer adları sunulmaktadır. Bu yer adlarını, dilbilgisel malzeme olmaktan ziyade, geniş Osmanlı coğrafyasında şiir dünyasını besleyen mekânlar olarak belirtmek uygun olacaktır:³⁹

16 yy. tezkirelerinde;

Anadolu, Arnavud, Rûm ve Rûmeli, Diyâr-ı Şark, Türkistan ve 'Serhadde karîb yer', Kürdistan, Akçakoyun, Akhisar, Akşehir, Alacahisar, Amasya, Âmid, Antakya, Antep, Bağdat, Balıkesir, Belh, Bolavadın, Bolu, Bursa, Canik, Çorlı, Deke, Denizli, Dimetoka, Diyarbakır, Dobruca, Edirne, Ergene, Ferecik, Filibe, Galata, Gelibolu, Gedus, Germiyan, Geyve, Göynük Halep, Hamid ili,

³⁹ Konu ile ilgili yararlanılan kaynaklar ve müstakil bölümler için bkz. Tolasa, Harun (2002) 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, Akçağ Ya., Ankara 2002, s. 6-33.; Kılıç 1998, s. 24-110.; Çapan, Pervin (1993), 18. yy Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidî, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 1993, s. 19-90.; İsen, Mustafa (1997), "Tezkirelerin Işığında Dîvân Edebiyatına Bakışlar-Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", Ötelerden Bir Ses, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 64-76.

Hemedan, Haseki Sultan Mahallesi, Hasköy, Isparta, Ilıca, İnebahtı, İpsala, İstanbul, İznik, Kalkandelen, Karaferye, Karahisar-ı Sahip, Karaman, Karatova, Kastamonu, Kayseri, Kazvin, Kazabad, Kırşehir, Kızılhisar, Konya, Köstendil, Kütahya, Larende, Malkara, Manastır, Manisa, Merzifon, Mısır, Mora, Muğla, Mudurnu, Nesîm, Nigbolu, Novaberde, Niğde, Pavra, Pirgi (Birgi), Piriştine, Prizren, Rodos, Saruhan, Seferihisar, Selanik, Semendire, Silistre, Simav, Sinop, Siroz, Sivas, Sofya, Tatavla, Tekellüf, Tırhala, Timurhisar, Tire (ve Sire), Tirestinik, Tokat, Tosya, Tuna Yalısı, Trabzon, Urla, Üsküdar, Üsküp, Vardar, Vidin, Vize, Yanbolu, Yenibağçe , Yenibazar, Yenice(-i Vardar), Yenihisar, Yenişehir.

17. yy. tezkirelerinde bulunup daha önceki yüzyılda belirtilmiş yer adları arasında olmayan;

Acem, Adana, Akçahisar, Alaşehir, Ankara, Antalya, Arabistân, Aydın, Ayıntâb, Balçık, Beçin, Begşehir, Belgrad, Bergama, Biga, Bosna, Burdur, Cidde, Çermik, Çorum, Dergüzîn, Edincik, Edirne Kapısı, Engüri, Ereğli, Erek, Erzurum, Estine, Halep, Hama, Hasköy (İstanbul, Bergama ve Bulgaristan'da olmak üzere üç tane), Helvina Mea Nevesin Heft Kale, Herat, Hersek, Hezargrad, Hicaz, Hind, Horasan, Isfahan, İçel, İnebolu, İskilip, İstanbul (Balat, Eyüb, Kasım Paşa, Topkapı, Vefa), İştîp, Kangırı, Karaamid, Kara Hisar, Kavala, Kefe, Kerbela, Kıbrıs, Kırım, Kili, Köstendil, Ladik, Lazkiye, Magosa, Malatya, Maraş, Mardin, Medine, Mekke, Menteşe, Midilli, Mostar, Narda, Nevrekob, Peşte, Samsun, Silivri, Sütlüce, Şam, Şarkıyan, Şiraz, Tebriz, Teke, Temür Hisar, Tetevo, Van, Varna, Yanya, ,Yenikapı, Zagra-i Atik.

18. yy. tezkirelerinde bulunup daha önceki yüzyılda belirtilmiş yer adları arasında olmayan;

Afşar, Ağriboz, Akçakızanlık, Akkirman, Aksaray, Alâiye, Atala, Ayaş, Aydonat, Aydos, Baba, Bağcesaray, Bahr-ı sefid, Beğbazarı, Besni, Birgi, Bor, Budin, Buhara, Debre, Delvine, Divle mea Kureyş, Elmalı, Ergî, Eskişehir, Gerede,

Girit, Güzelhisar, Hacıoğlu Bazarı, Hanya, Hısn-ı Mansur, İlbasan, İstanbul (Acımusluk, Ali Paşa-yı Atik, Altıay Çeşmesi, Aşık Paşa Mah., Bağçekapı, Bâlî Paşa Mah., Beşiktaş, Bülbül Depesi, Beykoz, Cebecibaşı mah., Çadırcı Ahmed mah., Çukurbostan, Dâvud Paşa, Dâye Hâtun mah., Dolmabağçe, Ebu'l-vefâ, Edirnekapı, Eğrikapı, Eyup, Fındıklı, Firuz Ağa mah., Galata, Gedik Paşa mah., Hasköy, Heftkale, İstinye, Kadı çeşmesi, Karagümrük, Kazımpaşa, Kefevî mah., Koca Mustafa Paşa, Koğacı Dede mah., Lâleli Çeşme, Molla Aşkî mah., Mehter Çeşmesi, Otakçılar, Rumeli Hisarı, Şimkeş mah., Sûfiler mah., Şeyh Ferhad mah., Tophane, Topkapı, Tevki-i Cafer Paşa, Üsküdar, Vefâ, Yanık mah., Yedikule, Yenibağçe, Yeniçeşme, Zeyrek), İstinye , İznigmid, İzmir , Karinabad , Kırkkilise , Kilidü'l-bahr , Kilis , Kufe , Kula , Kürdistan, Lefkoşa , Mina , Musul, Nazilli, Nevşehir, , Of, Otakçılar, Özice, Peçuy, Pravadi, Retimo Sancağı, Revan, Rize, Ruha, Rûmeli Hisarı, Rusçuk, Sakız, Saray, Saraybosna, Semerkand, Şirvan, Şumnu, Tavşanlı, Tekirdağ, Tırnova, Trablusşam, Turgutlu, Viranşehir, Yenişehir-Fenar, Zaferanbolu.

OSTŞT'de söz hazinesi üzerinde Arapça ve Farsça sözcüklerin yoğun etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu yoğun etki, kelime türü olarak en çok adlarda görülmektedir. Türkçenin Ar. ve Far. ile olan dil ilişkilerinin sonucunda çok sayıda *global kopya* örneği bu metinlerde yer almıştır. Din, sosyal hayat, sanat gibi konularda çok çeşitli Ar. ve Far. sözcükler Osmanlı nesrine taşınmıştır.

Örneğin, Kühn'l-Ahbâr'daki adların genel olarak sözcük türleri içerisindeki oranı % 46'dır. Buna, toplam içerisindeki oranı % 15 olan ad + yardımcı eylem birleşimindeki adlar da dahil edildiğinde çok yüksek bir miktar ile karşılaşılır.

Söz konusu genel sözcük kopyalarının OSTŞT'deki varlığı şu şekilde değerlendirilebilir:

Klasik Osmanlı nesrinin bünyesinde, hatta konuşma dilinde var olduğu muhtemel pek çok Ar. ve Far. sözcük bu şartlar altında OSTŞT'de kendisine yer bulmuştur. Dolayısıyla bu sözcükleri, şiir veya şair tezkireleri terminolojisi

vasıtası ile alınmış sözcükler olarak değil yazı ve konuşma dilinin bünyesinde zaten var olan sözcükler olarak kabul etmek gerekir. Bu sözcükler çoğunlukla, dini veya sosyal hayata dair olup, alıntı yapılan dillere belirli ölçülerde hakim bir eğitilmiş kitle tarafından yazı diline taşınmış sözcüklerdir.

Hılkati zarāfet ve cibilleti nezāfet üzeredir. Nefsinde fitratı terk-i dünyā ve fitnatı ‘ışk-ı Hudā üzeredir (AÇ, 328)

Arapça ile Farsça geleneğinden beslenen, şiir ve şair tezkiresi terminoloji vasıtası ile alınmış *global kopya* sözcükler, bu nesrin söz hazinesinde yine çok önemli bir yer tutmaktadır.

Türkîde hamse nāmına kitāblar demişdi. Ve manzūm u menşūr ba‘z-ı resā’il daḥi taşnīf kılmışdı. (KA, 54)

Her vâdide yekke-tâz şâ‘ir-i mümtâz ve kasîde ve gazelde ve târîhde ser-efrâzdır. (SaT, 250)

Bu şekilde kullanılan pek çok adın, *seci*, asonans, iştikak gibi ses ve söz sanatları ile birlikte yinelenerek kullanılması, bir bakıma, kullanılan pek çok adın iki kat artması sonucunu doğurmaktadır.

Babası Kılıçcı İbrahîm demekle ma‘rûf tîgger idi. Çünkü kendünün tîg-i ṭab‘ı cevherdâr u pür-gevher idi. (AÇ, 146)

örneğinde ‘tîgger’ ve ‘pür-gevher’ sözcükleri arasında *seci*;

Edâyî: vâm-ı vâcibü’l-kazâ-yı cânı Melekü’l-mevte edâ itdi. (BT, 9)

örneğinde şairin mahlası ile aynı kökten gelen sözcüğü kullanarak istikak yapmayı isteyen yazar, Arapça ve Farsça söz varlığının Türkçe metinlerde yüksek oranlara çıkmasına sebep olmaktadır.

OSTŞT'de ad oranlarını artıran tipik bölüm kullanımları bulunmaktadır. Söz konusu bölüm kullanımlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Biyografik bilginin sunulduğunda ele alınan şairlerin,

gerçek adlarının belirtildiği cümlelerde,

Nâmı İbrâhim'dir. (SaT, 279)

Bu tür cümlelerde düzenli olarak kullanılan sözcükler veya sözcük grupları bulunmaktadır. Çoğunlukla 'nâmı, nâm-ı nâmîleri, nâm-ı âlileri, ismi, ism-i âlileri, ism-i şerîfleri, ism-i sâmîleri, adı vb.>'; az sayıda örnekte de 'isimde ve müsemmâda vb.' sözlüksel yapı kullanılmaktadır.

ünvanlarının, mahlaslarının, lakaplarının belirtildiği cümlelerde,

Evvel maḥlası Kemālî idi. Yârân Kem 'Alî diyü laṭîfe iderdi. Andan geçüp Bahârî taḥallus idindi. (AÇ, 224)

Kebûterlik lakabı ile meşhûr-ı cihândır. (SaT, 697-8)

üyesi oldukları ailelerin, akrabalık ilişkilerinin, soyların belirtildiği cümlelerde,

... ve merhûm Sultân Murâd Hâna vezîr olan 'İvaz Paşanın veled-i halef-teri ve Mevlûd-i Nebî mü'ellifi Süleyman Çelebinün birâder-i kihteridür. (LT, 395)

Antolî Kazî-'askeri Ahî-zâde Efendi'nün ferzend-i mihteridür. (RT, 78)

aslen ait olduğu, çalıştığı veya herhangi bir sebeple bulunduğu memleketlerin belirtildiği cümlelerde,

Üsküb semtinden Pirizren nām kaşabadan ... (KA, 171)

Üsküdâr'da Vâlîde Sultân Medresesinden Halebü's-şehbâ kazâsıyla ikrâm ba'dehu
Şâm-ı Dârü's-selâm kazâsıyla ihtirâm ba'dehu Mısr-ı zâtü'l-ehrâm kazâsı
hükûmetiyle mukzi'l-merâm ba'dehu Edirne kazâsı takvîz olunup ... (SaT, 701)

ait oldukları ve herhangi bir sebeple söylenmesi gereken dönemlerin belirtildiği cümlelerde,

Ol 'asrda Sultân Bâyezîdüñ güyegüsi olan ... (AÇ, 214)

... edip biñ seksen târîhinde terk-i zâviye-i fenâ ve azm-i bâdiye-i bekâ etmiştir.
(SaT, 704)

Nâbî merhûm zamânında ... (TŞA, 431)

Şairlerin, biliniyorsa doğumlarının, herhangi bir sebeple başka bir yere gidişlerinin, bir göreve gelişlerinin ve özellikle de ölümlerinin zaman olarak ifadesinde sıkça tekrar eden sözlüksel yapılar vardır. '... devrde, asrda, ... senesinde vb.' sözcüklerin yanı sıra doğrudan belirtilen sayı adlarına dayalı tarihlerde hep zaman ile ilgili adlar kullanılmaktadır.

sanatçılık ve/veya kişilik özellikleri için kullanılan sıfatlarla nitelenmiş adların belirtildiği cümlelerde,

... ve ehl-i sülûk olan üdebânuñ (Ü.402a) dil-rîşlerinden bir za'îfü'l-bünye sūz ü

güdâzı vâfir dūd-ı âh-ı hâtır-nevâzı mütekâsır bir şahs imiş. (KA, 171)

... olup ibârât-ı dilgüşâ ve isti'ârât-ı ferah-zâ ile müzeyyen manzûm ve mensûr nice risâ'il-i müşgîn-erkâmı leb-i dil-ber gibi rengîn ve bî-had eş'âr-ı âbdâr-ı sihr-kârı vardır. (SaT, 259)

mesleklerinin, mevkîlerinin belirtildiği cümlelerde,

Şarâbiye Medresesinde müderris iken (LT, 407)

... Pâdişâhumuz 'asrında Burusa'da ve Edirne'de sadr-nişîn-i mesned-i hükûmet olmuşlar idi. (RT, 71)

OSTŞT'deki şairlerle ilgili anılan pek çok meslek ve mevkî adı bulunmaktadır. Bunlar, metinlerdeki ad oranlarını çeşit ve sıklık açısından artıran dilbilgisel öğeler olduğu kadar kültür tarihi açısından bilgi değeri taşıyan sözcükler olarak da önemlidir. Bunlar, 'Arpa emîni, Âteş-bâz, Atmacacıbaşı, Başdefterdâr, Başmukataacı, Bey(Beg), Beylerbeyi(Mîr-i mîrân), Bezzâz, Cizye muhasebecisi, Çakırcıbaşı, Çâşnî-gîrbaşı, Çelebi, Dânişmend, Defter emîni, Defterdâr, Derviş, Din görevlisi, Doğancıbaşı, Dûde-ger, Emin, Hâce, Hâfız, Hân, Hâslar mukataacısı, Hatip, Hattât, Hekim, Hekimbaşı, İmâm, Kâdı, Kale dizdarı, Kapucubaşı, Kapudân, Kâtip, Kaymakam(Kâyım-ı makâm), Kazasker(Kâdı-asker), Kazâz, Kethüdâ, Maden mukataacısı, Matbah emîni, Mektupcu, Mesnevîhân(Kârî-i mesnevi), Mevâlî, Mevâlî-i uzâm(izâm, kirâm), Mîr-i alem, Mîr-livâ(Emîr-livâ, Mîr-i livâ, Sancak beyi), Muhasebeci, Muîd, Muvakkıt, Müderris, Müezzin(Ezân-hân), Müftü, Mülâzım, Müteferrika, Müteveli, Nâib, Nakîbü'l-eşrâf, Nakkâ, Nişancı(Tuğrakeş), Paşa, Pîne-dûz, Piyâde(Zümre-i râcilen), Reisü'l-küttâb, Remmâl, Silâhdâr, Sipahi(Zümre-i zuamâ, Timâr sahibi), Solak zümresinden, Sûzen-ger, Sûzenî, Şeyh, Şeyhülislâm, Tabip, Takye-dûz, Tezkireci, Timâr defterdârı, Timâr müteferrikası, Timâr tezkirecisi, Tüccâr, Vâiz, Vezir, Vezîr-i a'zâm(Sadrazam), Yayabaşı, Yeniçeri(Yeniçeri koruyucusu)'. (Kılıç 1998: 176-201)

Şairlerin meslekleri, mevkîleri, üyesi oldukları sosyal kurumlar konusunda şair tezkireleri böylesine çeşitlilik içeren bir tablo sunmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında, örneğin 17. yy. tezkirelerinde 1022 şair biyografisinde 307 şairin ilmiye, 137 şairin saray ve bürokrasi, 50 şairin ordu, 25 şairin din ve tarikat, 22 şairin de serbest meslek mensubiyetine dair, sözlüksel olarak adlarla birlikte, bilgiler sunulmaktadır. Yine örneğin 18. yy. tezkirelerinde 1980 şair biyografisinde 557 şairin ilmiye, 565 şairin saray ve bürokrasi, 148 şairin ordu, 357 şairin din ve tarikat, 61 şairin de serbest meslek mensubiyetine dair, sözlüksel olarak adlarla birlikte, bilgiler sunulmaktadır. Bunların yanında, 17. yy. tezkirelerinde 481, 18. yy. tezkirelerinde de 334 şairin bu konudaki özelliklerine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (Kılıç 1998: 201). Bu istatistik bilgiler de meslek, mevkî veya bir sosyal kurum üyeliğine dair sunulan ifadelerin biyografi maddesinde ad oranları üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

II.1.3. Sıfatlar

OSTŞT'de adlardan sonra en çok kullanılan sözcük türü sıfatlardır. Bunu ortaya çıkaran çeşitli kullanımlar vardır. Bu kullanımlara ve sebeplerine dair tespitler şu şekilde sıralanabilir:

OSTŞT, şiir ve şair değerlendirmelerinde büyük ölçüde Arap ve Fars geleneğine bağlıdır. Nitekim şiir, şairlik, karakter, kişilik değerlendirmelerinde gelenekle birlikte yerleşmiş bir terminoloji söz konusudur.

Höş-tab' u höş-mezâk nîk-hısâl hüsnu'l-ahlâk nükte-dân u şî'r-şinâs yâr-nüvâz u musâhib-istînâs kimesne idiler. (AÇ, 345)

Geleneğe bağlı oluş, tezkirelerden hareketle kültürel birikimlerin bu geleneğe katkılarının ortaya konulmasına imkan vermektedir. Nitekim, Anadolu sahasındaki tezkire türünün ilk örneklerinde, etkileri açıkça belirtilen bazı eserler vardır. Bunlar, Herat ekolü adı altında birleştirilen Câmî'nin Baharistân'ı,

Devletşâh'ın, Devletşâh Tezkiresi ve Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâis'idir. Söz konusu tezkirelerin Anadolu sahasında yazılan Türkçe tezkireler üzerindeki pek çok etkilerinin içerisinde özellikle şiir ve şair değerlendirmelerine dikkat edildiğinde bu ilişkinin takip edilebilir yönlerini ortaya koyan pek çok örnek görülebilir.

Aşağıda, *Baharistan*, *Devletşahşah Tezkiresi*, *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserlerde şiir ve şair değerlendirmeleriyle şair tezkiresi terminolojisine kazandırılan bazı terimler bulunmaktadır:

Bhr.;

çâşnî , dil-pezi, dikkat, garîb, 'hâlî ez-' kalıbı, hâs, hem-vâr, yek-dest, hoş-gûy, hoş-âyende, hûb, ihtirâ, letâfet, mahâret, masnû', matbû, Melâhat hûb-mergûb kalıbı, mesel-gûy, mev'izâ, revân, selâmet, selâset, selîka vb.

DT;

âşıkâne, bedîhe, bülend, a'lâ, dervişâne, garâ, istikâmet, kavî, metîn, muhkem, müselleme, mülâyim, nâzik, nedîm-şîve, nekkâd, sâde, pür-sûz, sûznâk, şîrîn, tumturak, zîbâ, nîkû vb.

MN;

abâdân,am-frîb, araste-redîf, bed degül, bî-meze, çâlâk, celd, cevdet, derdmendâne, kem-bida'ât, kem-sühan, müessir, nev', puhte, rast, rengîn, rûşen, şûh, şuküfte, tasarruf, terkîb, tîzlik, turfalık, Türkâne vb.

Şiir ve şair değerlendirmeleri için kullanılan Herat Ekolü tezkirelerindeki sözlüksel yapıların büyük bir kısmı OSTŞT'de de görülmektedir. Buna örnek olarak; 'rengîn, rûşen, cevdet, tasarruf, puhte, çâlâk' sözcükleri daha sonra Sehî ile Anadolu'ya taşınmıştır. Aynı şekilde, 'bed degül, tîzlik, bî-meze' sözcükleri Latîfî'de; 'şûh, şuküfte, derdmendâne, nev', rast' sözcükleri Âşık Çelebi'de, 'müessir, Türkâne' sözcükleri Kınalızâde'de ve 'turfalık' sözcüğü de Gelibolulu

Âlî'de ilk kez görülmektedir. Baharistan ve Devletşah Tezkirelerindeki benzer sözlüksel yapılar da yine OSTŞT'de kendisine yer bulmuştur.⁴⁰

Sözcük türü olarak adların bir bölümünün Osmanlı Türkçesi yazı dilinde zaten var olduğu, bir bölümünün de bu tür ile yazı diline taşındığı yukarıda belirtilmişti. Bu noktada, OSTŞT'de sıfatların da aynı tabloyu çizmekle birlikte çok büyük ölçüde Ar. ve Far. sözcüklerin Osmanlı Türkçesi yazı diline taşınma aracı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Herat ve Anadolu tezkirelerinden derlenen ve şiir, şair değerlendirmelerinde kullanılmış çeşitli sözcük türlerindeki sözlüksel yapılar, toplu halde aşağıdaki gibidir. Bu söz varlığını, yine, kültürel birikimi şekillendiren unsurlar olarak görmek yararlı olacaktır.⁴¹

âlem-ârâ, a'lâ, âb-dâr, abâdâ, acîb, âlî, amî, araste-redîf, âşıkâne, âteşîn, bâlâ, basît, be-nâm, bed, bedîhe-gû, bedîhe, behcet-âmiz, belâgat-nişân, belâgat, belâgat-karîn, belâgat-mesel, belâgat-simât, belâgat-şî'âr, bezle-gûy, bî-bedel, bî-hadd, bî-halel, bî-mânâ, bî-misl, bî-nazîr, bî-behâ, bî-endâze, bî-hemtâ, bî-meze, bî-pâyân, bî-şebîh, bî-şümâr, bikr, bülegâ, bülend, celîd, ceste, cevdet, cevelân, cevher-dâr, cidd, ciger-sûz, çâbük-süvâr , çâlâk, çâşnî(dâr), çesbân, dakîk, dakîka-dân, dakîka-şînâs, derdmendâne, derrâk, dervişâne, dikkat, dil-ârâ, dil-firîb, dil-küşâ, dil-pesend, dil-peziâr, dil-sitân, dürer-bâr, dürüst-mi'yâr, edâ, elsine, emsâl-âmîz, fasîh, fesâhat, fesâhat-karîn, fevrî, garîb, garâ, gazel-fürûş, gevher-efşân, güher-bâr, güher-rîz, güher-senc, güzîde, hakîmâne, halâvet, hâs, hayâl-engîz, hayâl, hem-reng, hem-vâr, hem-vâre, hezl-gû, hezl ve hicv, hiddet, hikmet-âmîz, hoş, hoş-âyende, hoş-gûy, hoş-mezâk, hûb-mergûb kalıbı, hûb, hurde-bîn, hurde-gîr, hünerver, hüsn, ibdâ, îcâd, ihtirâ, iktidar, inşâ, istikâmet, kabiliyet, kâdi, endâz, kâdir, kavî, kem, kem-sühan, kemâl, kudret, kuvvet, küşâde, küşâyende, lâ-nazîr, lâtif, lâtife-gûy, lâyık-ı levn

⁴⁰ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çetindağ, Yusuf (2001), *Alî Şîr Nevâî'nin Batı Türkçesi Divan Edebiyatına Tesiri (XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2001, s. 671-93.

⁴¹ Konu ile ilgili bkz. Tolasa 2002, s. 203-221; Kılıç 1998, s. 258-296; Çapan 1993, s. 358-392; Çetindağ 2001, s. 671-693.

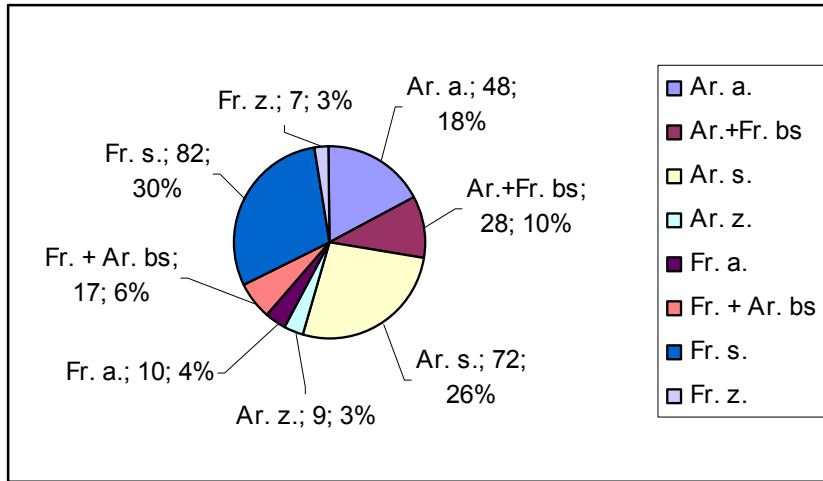
ü 'azl, le'âlî-i âb-dâr, letâfet, letâfet-i zihn, levendâne, lutf, ma'ânî-endâz, ma'ânî-karîn, ma'ânî-nihâd, ma'mûr, ma'na, ma'ni-dâr, ma'ruf, mahâret, mâhir, makbul, masnû', matbû, mâyl, melâhat, melîh, mergûb, mesel-âmîz, mesel-gûy, mesel, meşhûr, metîn, mev'izâ, meze, mûcib-i tahsîn ü aferîn, mu'cîz, mu'cîz-nisâr, muammâ, muhakkıkâne, muhayyel, muhkem, muhteri, muktedâ, mutasarrıfâne, mutasavvıfâne, mû-şikâf, mücellâ, müdekkik, müessir, mülâyim, mümtâz, müselleme, müstakim, müştakâne, nâ-puhte, nâdide, nâdir, nâdire-perdâz, nâdire, nâm-dâr, nâm u nişân, nasihat, nasîhat-âmîz , nazîde, nazîf, nazîfe, nazîk, nâzikâne, nedîm-şîve, nedîm-veş, nefîs, nekkâd, nev', nezâfet-i tab'-ı hurde-dân, nîkhû, nûr-bahş, nükte-gû, nüzhât-âmîz, pâk, pâkîze, pesendîde, pey-rev, puhte, pür-iktidar, pür-iştihâr, pür-kâr, pür-mazmûn, pür-nikât, pür-nükte, pür-sûz, pür-gû, pür-gûy, pür-güher, ra'nâ, rasîn, rast, rast-gû, rengîn, revân, rindâne, rûmiyâne, rûşen, sâde, sâdikâne, sâf, safâ, safâ-bahş, safâ-efzâ, sâfî, sâhib-fesâhat, sâhib-ihtirâ, sanat, sedâd, selâkat, selâmet, selâset, selîka, selîm, selîs, server, setâret-i dil, sûz, sûz u güdâz, sûznâk, sühan-ârâ, sühan-güdâz, sühan-güzâr, sühan-senc, şâ'irâne, şerîf, şîrîn, şîrîn-gûy, şöhre-bend, şöhre, şöhret, şöhret-şî'âr, şûh, şûh-tab', şukûfte, şûtür-gürbe, tâb-dâr, tab', tabiat, talâvet, tasallüüfden 'ârî, tasarruf, tasavvufâne, tâze-gû, tecnîs, tekellüfden berî, ter, terkîb, tîz, tîz-kalem, tumturak, turfa, turfa-ma'nâ, üslûb, üstâd, üstâdâne, üstüvâr, vâlâ, vekkâd, yed-i tûlâ, yegâne, yek-dest, zarâfet-i şân, zarîf, zebân-ı tâze, zîbâ.

Sıfatların sözcük türü olarak Türkçedeki yabancı sözcük oranını artırmasına dair hükmü destekleyen bir örnek olarak Künhu'l-Ahbâr'da toplam sözcüklerin içerisinde sıfatların oranı % 17'dir.

Şair tezkireleri, biyografik bilgileri sunarken ele aldığı isimlerin şairliklerine, karakter ve kişiliklerine ve tabii ki eserlerine dair birer eleştiriye de beraberlerinde sunmaktadır. Bu eleştiri kimi zaman şairler üzerinden kimi zaman da eserler üzerinden yapılmaktadır. Her iki eleştirinin de ortaya konulmasında şaire veya eserine dair bir adın veya adların önünde sıralanan sıfatlar söz konusudur.

Merhûm haylî bülend-şân zarîf-i zemân mâ-meleki mebzûl evzâ‘ u etvârî rindler içinde maḳbûl şâhid-perest ‘işret-peyvest muşâhib-nişîn chl-i ḳarîn ü ‘işret-güzîn idi. (AÇ, 607)

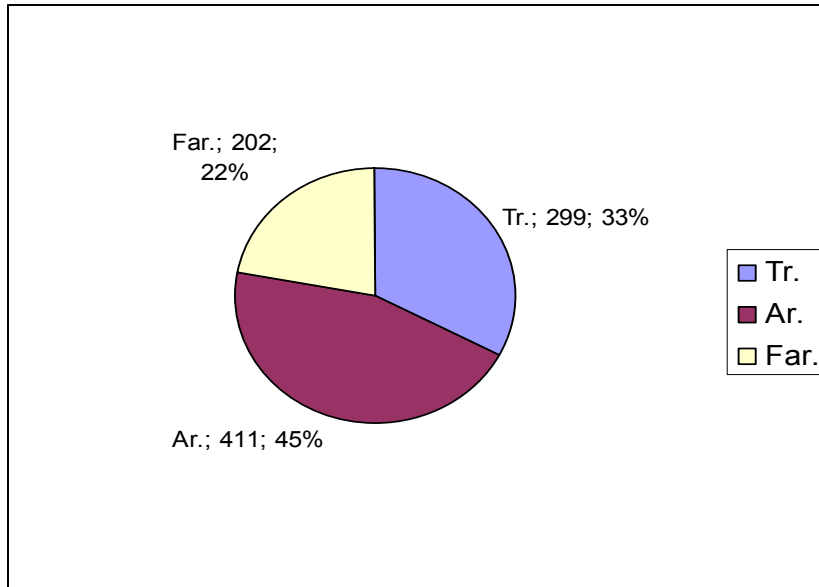
Söz konusu değerlendirmelerde kullanılan söz varlığı, terim olarak ifade edilebilecek bir kullanımla tezkirelerin geneline yayılmıştır. Bu örneklerin çok büyük bir kısmı, Arap ve Fars kültür coğrafyalarından beslenen Anadolu sahasındaki tezkirelerde *global kopya* örneği olarak aynen kullanılmaya devam ettirilmiştir. Burada dikkat çekici olan, OSTŞT'nin şiir ve şair değerlendirmelerinde, türün klasik yapısına sözlüksel anlamda bir katkı yapamamış olmasıdır. Nitekim, Herat ve Anadolu tezkirelerindeki şiir ve şair değerlendirmelerine dair terim niteliğindeki söz varlığı üzerine yapılan şu inceleme, bu özellikteki örnekler içerisinde Türkçeye ait bir örneğin bulunmadığını göstermektedir. Oysa ki, türün Farsça örnekleri, söz varlığı bakımından, klasik yapıya çok önemli bir katkı sağlamıştır:

Grafik 9: Herat ve Anadolu Tezkirelerinde şiir ve şair değerlendirmelerinde kullanılan tespit edilmiş söz varlığı

Sıfatlar, bu nesrin en önemli üslup özelliklerinden biri olan *seci*, aliterasyon, asonans, iştikak gibi ses ve söz sanatları oluşturulmasında da adlardan sonra en fazla yararlanılan sözcük türüdür.

OSTŞT'de kullanılan sıfatların çok büyük bir kısmı belirtme sıfatıdır. Arapça ve Farsça örneklerin çok büyük bir kısmı niteleme sıfatı iken Türkçe örneklerin yine çok büyük bir kısmı belirtme sıfatıdır. Künhu'l-Ahbâr'dan alınan veriler, Türkçe sıfatların bu özelliğine dair hükmü pekiştirmektedir. Söz konusu metnin örnekleme yöntemine göre seçilmiş bölümündeki toplam 299 Türkçe sıfatın 265'ü belirtme sıfatıdır. Bu durum, tezkire yazarının Türkçe sıfatları bir değerlendirme ve niteleme aracı olarak değil, çok temel bir dilbilgisel işlev olarak belirtmek amacıyla kullandığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle tezkire yazarı, kavramsal değeri bakımından kültürel birikimi yansıtan niteleme sıfatları yerine en temel dilbilgisel işlevi yerine getiren belirtme sıfatlarını Türkçe olarak kullanmayı seçmiştir.

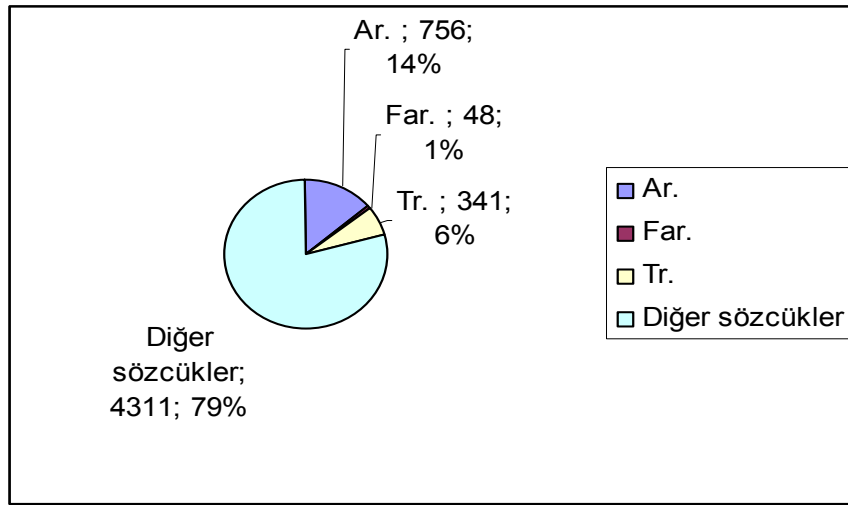

Grafik 10: Künhu'l-Ahbâr'ın biyografi bölümündeki sıfatların dillere göre dağılımı

II.1.4. Eylemler

OSTŞT'nin söz varlığı içerisinde eylem kullanımları açısından da yine dikkate değer üslup özellikleri bulunmaktadır. Söz konusu özellikler şu şekilde değerlendirilebilir:

İstatistik incelemeye tâbi tutulan *Künhu'l-Ahbar*'da toplam 5456 sözcüğün 1145'i, yani % 21'i eylemdir. Bu sayılar ve oranlar, Arapça sözcükler için 756 / 3725 (% 21); Farsça sözcükler için 48 / 778 (% 6) ve Türkçe sözcükler için de 341 / 953 (% 35) olarak ortaya çıkmaktadır. *Künhu'l-Ahbar*'daki inceleme bu oranla tam olarak örtüşmemekle birlikte, OSTŞT'de özellikle biyografi bölümlerinde önemli bir *verbal* üslup söz konusudur.

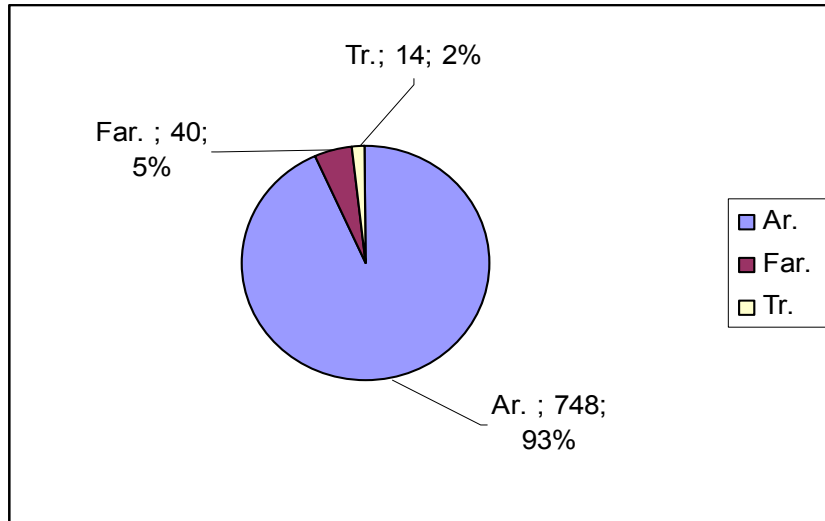
Grafik 11: *Künhu'l-Ahbâr*'daki eylemlerin ait oldukları dillere göre genel söz varlığı içerisindeki yerleri

Nitekim, OSTŞT'de ad cümleleri ile eylem cümlelerinin oranlarının birbirine yakın olduğu, buna örnek olarak da, *Sehî Tezkiresi*'nin ilk 650 cümlesinin 329'unun ad, 321'inin eylem cümlesi (Kılıç, 1998:119); *Latîfî Tezkiresi*'nin ilk 858 cümlesinin 406'sının (%47,31) ad cümlesi, 452'sinin (% 52,68) eylem cümlesi (Alyılmaz, 1988: 166); *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde 1240 cümlelerin % 50,2'sinin eylem, % 49,8'inin de isim cümlesi (Börekçi, 1988: 183) olduğu belirtilmişti.⁴²

Künhü'l-Ahbar'daki % 21 oranına sahip eylemlere gelince, bunların da % 15'i ad + yardımcı eylem birleşimine sahip olanlardır. Tabii, bu birleşimdeki eylemlerin de büyük bir kısmı Arapça, daha az bir kısmı Farsçadır. Türkçe olarak bu birleşimde çok daha az eylem bulunmaktadır:

⁴² bkz. 'IV.1.2. Yüklem Çeşidine Göre Cümle Türleri' başlıklı bölüm.

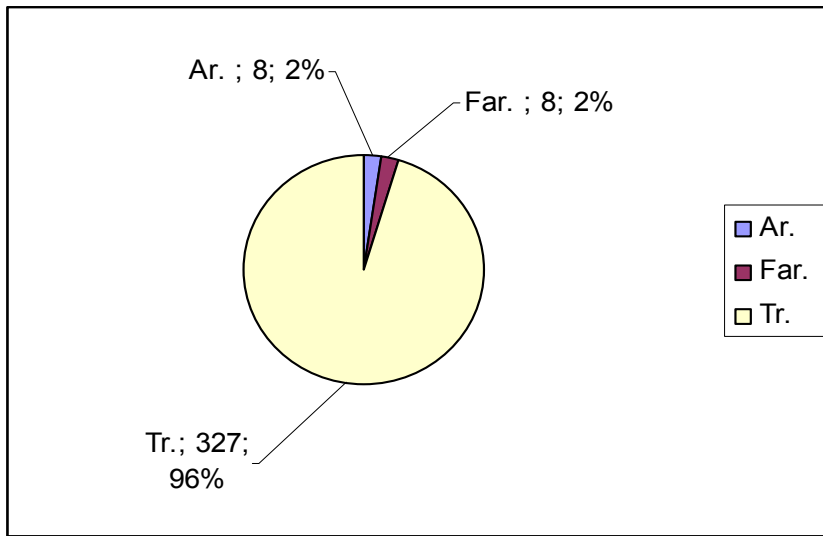
Toplam 802 / 5456	% 15
Ar. 748 / 3725	% 20
Far. 40 / 778	% 5
Tr. 14 / 953	% 1

Grafik 12: 'ad + yardımcı eylem' birleşimindeki eylemlerin üç dildeki yeri

Ad + yardımcı eylem birleşiminde olmayan eylemlerin de bütün eylemler içerisindeki oranı % 6'dır. Bu oranın da çok büyük bir bölümünü Tr. eylemler oluşturmaktadır:

Toplam 343 / 5456	% 6
Ar. 8 / 3725	% 0
Far. 8 / 77	% 1
Tr. 327 / 953	% 34

Grafik 13: ‘ad + yardımcı eylem’ birleşiminde olmayan eylemlerin üç dildeki yeri
Adların kopyalanabilirlik konusundaki zayıflığı burada ad + yardımcı eylem kullanımında kendini gösterir. Arapçadan ve Farsçadan kopyalanmış adlar, Türkçe yardımcı eylemlerle birlikte kullanılırken, Türkçedeki *genel kopyalara* dair de örnekler sunmaktadır.

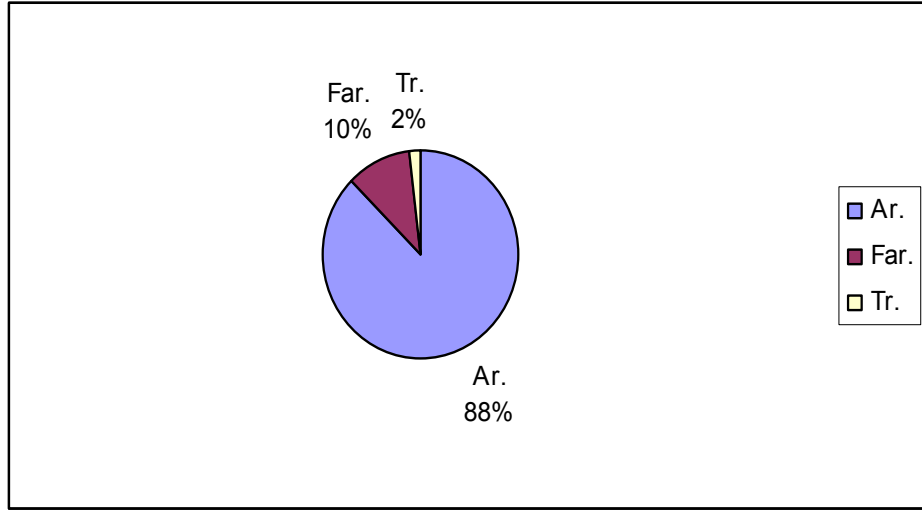
Ayrıca ‘yapmak, olmak, etmek’ gibi ‘genelleştirilmiş eylemlerin’ kopyalanmaları çok zor olduğundan, kopyalanmış adların yanında bu tür yardımcı eylemlerin yüksek oranda bir kullanımla ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Nitekim, Künhu'l-Ahbâr'daki *ad+yardımcı eylem* kullanımlarının tamamına yakını bu tür ‘genelleştirilmiş’ yardımcı eylemlerle oluşturulmuştur.

Yine, Sözdizimsel Bakımdan OSTŞT başlıklı bölümde, eylem cümleleri ile ilgili açıklamalar yapılırken, şairlerin hayat hikayelerinin, ‘eğitim sebebiyle veya başka sebeplerle bir yerden başka bir yere gitmek’, “bir göreve başlamak veya bir görevden alınmak”, “kaydadeğer bilgi olarak bir ürün ortaya koymak”, “ölmek” gibi bir zaman düzlemi üzerindeki geçişlerini biyografik bilgi olarak aktarmada kullanılan eylem cümlelerinin, bu metinlere tahkiyeli anlatım özellikleri kattığı belirtilmektedir. Ayrıca, bunların, metinlerdeki dilbilgisel unsur olarak eylemlerin oranlarını ve eylem cümlelerini beslediği söylenmektedir. Aşağıda, eylem kullanım oranlarının yüksek olmasını sağlayan tipik kullanımlar için örnek sunulmaktadır:

Mevlānā'yı 'Āşık tezkire-i şu'arā'sında yazmışdur ki Yıldırım Bāyezīd Han oğlu Sultān Mehmed Han bā'd ez vaḳ'a-i Timur'ı Gürgān gāh Anaṭolıdağı fitneler define pūyān gāh Rūm illerindeki feterāt izālesi kaşdına şitābān olduğu iktizā'yı 'unfuvān'ı şebāb ve istid'ā'yı keşret-i zehāb ü iyāb ile bir marāz'ı hā'ile mübtelā olmuşlar. Ṭabīb-i ḥāzık tefakḳudı esnāsında Şeyḥī-i derdmendi bulmuşlar. Vaktā ki nabz'ı laṭīfine el ve çeşm-i ma'lūli ile kārūresin görür. Cevher-i mizāc'ı şehriyārīye 'ārız olan marāz ifrāt'ı ğam u ğuşşadan ḥāşıl olmuş bir marāzdur ki çāresi nā-gehān bir ferah'ı tāze ve sürūr-i bī-endāze ile mümkündür. Yoksa ahlāt'ı keşīfe-i muḥtelīṭ vücūd'ı pür-cūdlarında mütemekkindür diyup ba'zı eşribe ve ma'ācīn tedārikine mübāşeret şadedinde iken aṇsızun cenāb'ı pādişāhīye bir müferriḥ u dil-güşā müjde haberleri gelür. Nice eyyāmdan berü fetḥ u teshīri matlūb olan ḳal'a silk-i ḥükümete dāḥil olduğu bildirülür. Fī nefsi'l-emr günden güne ol marāz zā'il olup zāt'ı laṭīf-i şehriyārīye 'āfiyet ḥāşıl olur. Ba'dehū ol pādişāh'ı mülk-ārā Şeyḥīnün ḥazākatini begenür. (Hk.136a) Ṭabīb-i ḥāş idinüp sekiz biñ akçe yazar Tokuzlu nām ḳarye arpalık ṭarīḳıyla tīmār virülür. Tīmār'ı mezbūruñ eski şāḥibleri ki bu ḥuşūşda dūrüşürler. Bir gün tīmārına giderken yolına inüp başına üşüp vücūdına ḍarb üşürüp vuruşurlar. Ya'nī ki nā-çār bir kaç yerde mecrūḥ idüp cihāt'ı sitteyi başına ṭar iderler. (KA, 11-2)

II.1.5. Zarflar

Zarflar kullanım sayısı ve sıklığı bakımlarından metinlerde adlar, sıfatlar ve eylemlerden sonra gelmektedir. Sözcük türü olarak metinlerdeki zarf kullanımına örnek olmak üzere Künhu'l-Ahbār'daki durum aşağıdaki gibidir.

Grafik 14: Künhu'l-Ahbâr'daki zarfların kökenleri bakımından üç dildeki durumu

Söz konusu zarfların % 24'ü analitik biçimdedir ve bu zarfların da % 90'ı Arapçadır. Ayrıca, türleri bakımından % 23'ü zaman zarfıdır. Zaman zarflarının çoğu da dahil olmak üzere, zarfların önemli bir kısmı bir hayat hikayesinin veya bir anekdotun anlatımında sıralanan cümleler arasında birer dolaylı bağlantı unsuru olarak kullanılmaktadır. Aşağıdaki açıklamalara örnek vermek üzere seçilen cümle ve kelime grupları, istatistik değerlendirme için *Künhü'l-Ahbar* seçildiğinden dolayı yine bu tezkireden alınmış, benzer çok sayıda örneği ihtiva eden diğer tezkirelerden de örnekler alınmak suretiyle çalışmanın hacmi uzatılmamaya gayret edilmiştir.

Kitābetden bölüğe çıktı. Ba'dehū Selānīkde bir tevliyet alup emel bināsını yıkdı.

(KA, 113)

Zātı nāmına ğālib bir şā'ir idi diyu ögerler. Hālā ki şöhret-pezīr olmuş ebyāt-ı

rengīni nādirdür. (KA, 120)

Diğer taraftan, Arapça ve Farsça zarfların hepsinin genel kopya olarak tezkirelerde kullanılması önemlidir.

II.1.6. Edatlar

OSTŞT'nin en göze çarpan üslup özelliklerinden biri de edat kullanımıdır. Burada, dilbilgisel olarak iki eşit parçayı birbirine bağlayan sözlüksel yapılar yine edat başlığı altında incelenmektedir. Özellikle bu işlevdeki bağlama edatları, üslup açısından OSTŞT'de yoğun sayılabilecek bir kullanıma sahiptir. Nitekim, Künhu'l-Ahbâr'ın biyografi bölümündeki söz varlığı içerisinde edatların oranı % 13 olarak belirlenmiştir. Bu edatların da % 46'sını, 've,vü,u,ü' bağlama edatları oluşturmaktadır.

've,vü,u,ü' edatlarının kullanımındaki çeşitlilik, dilbilgisel bakımdan eşit iki unsurun paralel biçimde yinelenmesine dayanmaktadır. Bunlardan 've,vü' bağlama edatları sözcük türü olarak adlar, sıfatlar, zarflar, fiilimsiler; cümle ögesi olarak nesneler, yer tamlayıcıları, zarf tümleçleri, yüklemeler arasında ve sıkça kullanılmaktadır. Kimi zaman da, ortak bir yardımcı fiile bağlanan adlar ile ortak bir yüklemleştiriciye bağlı sözcükler arasında kullanılmaktadır.

Adlar arasında;

Bu semen-ber cevān bu miqdār sīm ü zere erzān ve bu Yūsuf-liḳā dil-sitān
mīzān-ı ḳadr ü ḳıymetde andan girān diyu ... (KA, 4)

Özel adlar arasında;

Ḥafī olmaya ki 'Osmān Han ve Orhan Han ve Sultān Murād Han zamānlarında ...
(KA, 1)

Sıfatlar arasında;

Egerçi Fārisī ve Türkī mükemmel divānı var imiş. (KA, 3)

Ortak yardımcı fiile bağlı adlar arasında;

Ve Hācī Paşaya sen ‘ilm-i şerīf-i tıbbā iştigāl ve ol edā-yı mūcezle tab‘uñı şifā-sāz·ı erbāb·ı kemāl idüp ... (KA, 4)

Sıfatfiil grupları arasında;

... ki Rūmili mülkini açan ve Gelibolu cāniblerindeki leb-i deryāyı ğark·ı hūn eyleyüp kanlar saçan ... (KA, 2)

Zarffiil grupları arasında;

Tā Bāyezīd Han zamānına gelince ve Timur Hanla ba‘z·ı şu‘arā’yı ‘Acem ve Nevāī lisānınuñ zurefāsı mülk-i Rūma dāhil olunca ... (KA, 1)

Cümleler arasında;

Ol tārīhde raġbet-i eş‘ār diyār-ı ‘Acemde idi. Ve bāzār·ı Rūmiyānda eş‘ār·ı eş‘āra cendān raġbet ü kıymet yoġ idi. (KA, 1)

Ortak yüklemeler arasında;

... zamānına göre şa‘ir-i sāhir ve ebnā-yı cinsine göre merd-i nāzım·ı māhir idi. (KA, 2-3)

Ortak nesneler arasında;

Ahmedīnūñ nazm·ı bī-hayālātı ve taşavvuf u tasarrufdan hālī kelimātı ... (KA, 4)

Arapça kökenli bağlama edatı olan ‘ve’, Arapçada *üstün* okunurken Farsçada *üstün* ile birlikte *ötreli* de okunmaktadır. (Levend, 1949: 45-6) Türkçede de ‘ve, vü, ü’ şeklinde bir çeşitliliğin bulunması, bu noktada Türkçenin Fars geleneğini sürdürdüğünü göstermektedir. Kendisinden önce yüklemeleştirici unsur varsa cümle başında da kullanılabilen ‘ve’lere karşılık, ‘vü’ ile ‘ü’ yapıları, cümle içerisinde kullanılmaktadır.

‘u / ü’ bağlama edatı, daha çok sözlüksel unsurlar arasındaki yinelemede kullanılmaktadır. Bu sebeple kullanım alanı ‘vü’, özellikle de ‘ve’ kadar geniş değildir. Bu bağlama edatı, tezkireciler tarafından çoğunlukla adlar ve sıfatlar arasında yineleme sağlamak üzere tercih edilmektedir.

Adlar arasında;

Ve bi'l-cümle Ḥamzāvī Ḥamza kıssasınun yigirmi dört mücelledde naẓm u nesrle cem'ine himmet itmiş idi. (KA, 5)

Sıfatlar arasında;

Ve bi'l-cümle hōş-hulk u nāzik tab' u küşāde-zihn ādem idi. (KA, 181)

Zarflar arasında;

Ḥaḳ budur ki hūb u latīf edā eylemişdür. (KA, 181)

‘u / ü’ bağlama edatı da kelimeleri ortak dilbilgisel ögelere bağlayacak şekilde kullanılabilmektedir.

Ortak iyelik ekleri;

... yigirmi dört cildle ol sâde nazmuñ şâ'ir u muşannifdür. (KA, 4)

Ortak hal ekleri;

‘Ulūmda ve nazm u nesre müte‘allik rüsūmda belki müştehir olurdi. (KA, 184)

Ortak yüklemeleştiriciler;

... ancak nazm u inşāya müte‘allik olan ma‘ārif mersūm u mefhūmdur. (KA, 187)

Bu bağlama edatları, kimi örneklerde yakın anlamlı sözcüklerin yinelenmesinde de kullanılmaktadır.

... ve zamān-ı hicrān u firākdaki şedāyidi bildürüp zülāl-i vişāl arzūsın beyān kılmış. (KA, 21)

‘ve, vü, u, ü’ Bağlama Edatlarının Sanatlı Yapıların Oluştulmasında Kullanımı

‘ve,vü,u,ü’ bağlama edatları, bu nesrin önemli üslup özelliklerinden olarak sanatlı yapıları oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır.

1. İç *seci* denilebilecek, yinelenen sözcükler arasında ahenk oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır.

... ol bahā bahānesine in‘ām u ihsān tarīkına gitdi. (KA, 4-5)

2. Sözcük başı aliterasyonu adı verilebilecek sesbilgisel yineleme amacıyla sıralanan sözcükler arasında da kullanılmaktadır.

Ahmedî'nün nazm-ı bî-hayâlâtı ve taşavvuf u taşarrufdan hâlî kelimâtı ... (KA, 4)

Diğer edatlar arasında bu bağlama edatlarının öne çıkarılmasının sebebi, diğerleri ile karşılaştırıldığında çok daha yüksek kullanım oranlarına sahip olmalarıdır. Nitekim, Künhu'l-Ahbâr'daki nesir parçalarındaki edatların % 46'sı bu bağlama edatlarıdır.

Bunun yanı sıra, *Sehî Tezkiresi* Mukaddimesindeki 637 sözcüğün 84'ü; Latîfî Tezkiresi Mukaddimesindeki 3735 sözcüğün 486'sı; Âşık Çelebi Tezkiresi Mukaddimesindeki 9310 sözcüğün 684'ü yin bu bağlama edatlarıdır. Oran olarak bakıldığında da, *Sehî Tezkiresi* ve *Latîfî Tezkiresi*'ndeki örnekler metnin genelinde % 13, Âşık Çelebi Tezkiresi'ndeki örnekler ise % 7'dir (Kılıç-Yıldız 2005: 12).

Bunların yanı sıra, metinlerde örnekleri görülen ve ortak özelliği, yine *secî* oluşturmak amacıyla özellikle yinelenen sözdizimsel parçaları bağlamak olan başka edatlar vardır. Bu edatlar, fıkra adı verilen sözdizimsel parçalar arasında bir bağlama unsuru veya fıkraları birbirinden ayıran yapılardır. Her iki durumda da fıkrayı oluşturan sözdizimsel parçalar arasında çeşitli anlamsal işlevlere dayalı ilişki bulunmaktadır.

Bu edatlar, metinlerde yinelemenin en önemli üslup araçlarından biri olarak kullanılmaktadır. Tezkirelerin en göze çarpan özelliklerinden biri olarak bu edatların bir kısmı ile, söz konusu yineleme araçları vasıtasıyla sıralanan ve uzayan cümlelerin oluşturulduğu unutulmamalıdır.

Diğer taraftan, yukarıda belirtilen bağlama edatlarının dışındaki ve yine çoğu paralel sözdizimsel yapıları birbirine bağlayan ‘yâ’ni (ki), hatta, feammâ, vaktâ ki, lâkin, elhak, ve illâ vb.’ edatlar da yineleme aracı olarak kullanılmaktadır.

Eğerçi ki her dilden ebyât u eş’ârı vardır. Feammâ ihtirâ’ı hâşsı olan lisânındaki ebyâtı ile'l-ân mahfî ‘ani'l-enzârdur. (KA, 304)

.. idüp maşşâda revân olmak şadedinde iken rehzen-i ecel bâ-fermân-ı Hudâ ‘azze ve cell ol dermendün yolını urmuş. Ya’ni eşnâ-yı râhda fevt olup ser-menzil-i âhirete revâne olmış. (KA, 49)

II.2. KELİMELERDE SANATLI YAPI: SÖZLÜKSEL YAPILARIN ANLAMSAL İLİŞKİLERİNDEN YARARLANMA

Bu bölümde, sözlüksel yapı konusunda, dilin genel normlarından sapılarak öncelenmiş sanatlı yapılar, bir başka ifade ile söz sanatları üzerinde durulmaktadır.

Öncelikle, tezkire yazarı, türün üslubunu etkileyebilecek bazı sözcük ve ifade kullanımlarına dikkat eder. Söz konusu hususlar, belâgat kitaplarında⁴³ ‘kelimenin fesahati’ başlığı altında açıklanan ‘kelimede söyleyiş güçlüğü (tenafür-i huruf)’, ‘kelime yapısında kuralsızlık (kıyasa muhalefet)’ ve ‘kelimede anlaşılma güçlüğü (garâbet)’tir.

Bunlardan, *kakafoni* olarak da bilinen *kelimede söyleyiş güçlüğü (tenafür-i huruf)*, teşekkülleri bakımından arka arkaya telaffuzu zor olan seslerin bir sözcükte veya yan yana sözcüklerde bulunması durumunda ortaya çıkan bir dil kusurudur. ‘muhakkıklık vb.’ kullanımlar buna örnektir.

⁴³ Örn. Ahmet Cevdet Paşa 1999, s. 4-24; Bilgegil 1989, s. 25-43; Saraç 2006, s. 39-41. v.b.

Kelime yapısında kuralsızlık (kıyasa muhalefet), “Şeddeli harfi şeddesiz okumak, kelimededen harf eksiltmek, kelimeye harf ilâve etmek, kelimelerin harekelerini değiştirmek, sakin harfi harekeli veya harekeli harfi sakin okumak, Türkçemizde kullanılan Arapça çokluk bildiren kelimelere Türkçe çokluk eki getirmek.” (Saraç 2006: 40) gibi durumlarda ortaya çıkabilen dil kusurlarındandır.

Kelimede anlaşılma güçlüğü (garâbet), dönemi itibariyle anlamı açık olmayan, anlaşılma güçlüğü doğuran sözcüklerin ve ifadelerin kullanımı ile oluşmuş dil kusurlarıdır.

OSTŞT’de türün üslubuna yansıyan böyle kullanımların bulunmadığını, yazarların bu kullanımlara dikkat ettiğini söylemek mümkündür.

OSTŞT’de yazarı eş, yakın veya zıt anlamlı sözlüksel yapıları, birlikte oluşturdukları zengin anlamdan yararlanma düşüncesiyle ortaya koyarken; diğer taraftan, yine bu yapıları gerçek anlamlarının dışında kullanabilir. Bütün bu kullanımlar, söz konusu metinlere edebi özellikler kazandıran birer araçtır.

1. Yukarıda belirtildiği gibi, tezkire yazarı, sözcükleri gerçek anlamlarının dışında, kullanabilir. Burada ‘geleneksel adlandırma’ mecaz, geleneksel yaklaşımla, *aklî* ve *lügavî* şeklinde sunulabilir. İlkinde “Bir fiili asıl fâilinden başkasına isnat etmek...” (Saraç 2006: 109), ikincisinde de sözcüklerin, “... bir ilişki dolayısıyla lügat anlamlarından başka anlamları göstermesi ...” (Saraç 2006: 110) söz konusudur.

Bir çâpük-dest şâ‘irdür ki neseb-i belâgatde bir ucı Harîrîye çıkar. (AÇ, 145)
‘aklî mecaz’

Hüseyn Çelebi emîn-i bennâ merhûmuñ ferzend-i pür-ma‘rifeti ve ser-mâye-i dünyâ vü âhiretidür. (AÇ, 136) ‘lügâvî mecaz’

2. Tezkire yazarı, sözlüksel yapılar arasında eş anlamlı olanları, anlamı pekiştirmek üzere bilinçli olarak birlikte kullanabilir.

Bu noktada, aslında sözcükler arasında kavramsal özelliklerinin bütünü itibariyle mutlak bir eş anlamlılığın bulunduğunu söylemek çok doğru olmasa da, tezkire yazarı, pek çok durumda birbirinin yerine kullanılabilecek bu yönde ilişki taşıyan sözcükleri birlikte sunmaktadır. Söz konusu kullanım ile yazar, özellikle nitelemek istediği sözcüklerin, bu niteleme işlevlerini pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

... ter ü tāze vü ḥandān ve ... (ST, 3)

Mellāḥ-ı fenā fülk-i vücūdın deryā-yı ‘ademe şaldı. (AÇ, 245)

3. Tezkire yazarı, kimi örnekleriyle *tevriye* sanatına uyan ve sözlüksel yapılar arasında yakın veya uzak, herhangi bir anlamsal ilişki bulunanları bilinçli olarak birlikte kullanabilir.

Mellāḥ-ı fenā fülk-i vücūdın deryā-yı ‘ademe şaldı. (AÇ, 245)

‘Asrın şu‘arâsından eş‘ârı latîf ve güftârı gâyet nazîf bir zât-ı şerîfdir. (SaT, 213)

4. Tezkire yazarı, sözlüksel yapılar arasında zıt anlamsal ilişki bulunanları bilinçli olarak birlikte kullanabilir.

... kî-i devr elinden fenā ayâğına hem-dest oldı. (AÇ, 263)

anlar dâr-ı fenā-yı gurûrdan dâr-ı bekā-yı sürûra rıḥlet idüp ... (ST, 12)

5. Tezkire yazarı, özellikle murassa *sec’li* yapılarda gördüğümüz biçimde sözcük sayısı, sözcük türü, vezin, *seci* harfi bakımlarından eşit yapıları, anlamsal bakımdan da paralel kullanmaktadır. Geleneksel adlandırma ile leff ü

neşr yapan yazar, kimi örneklerde de murassa *seci* dışında bir kullanımla *secili* iki veya daha fazla sözcük grubu arasında birbiri ile ilişki taşıyan sözlüksel yapıları da ortaya koyabilir.

Kezâlik ashâb-ı kibâruñ ve kübbâr-ı muḥâcirîn ü ensâruñ eş‘ârı ve ‘aşere-i mübeşşereden ekşerinüñ nazm-ı belâgat-şi‘ârı ve ibni ‘Abbâsuñ müdevven dîvânı şâyi‘dür. (AÇ, 29)

6. Tezkire yazarı, pek çok özelliği itibariyle şiir diline özgü sayılabilecek bir kullanım sergiler. Bunlardan biri de sözlüksel yapıların benzetme ilişkisi taşıyacak biçimde sunulmasıdır.

Ferdî ferîde-i bî-hemtâ gibi deryâya atılmağ buyurılır. (KA, 200)

Bu Aḥmed Kemâl Paşa-zâde dimekle ma‘rûf u meşhûrdur ve şöḫreti nûr-ı şems gibi ğaym-ı ḫafâdan şad merḫale dûrdur. (AÇ, 121)

7. Yukarıda belirtilen kullanımın örnekleri arasında şairlerin çeşitli özellikleri dolayısıyla bir başkasına benzetilmesi çok sık rastlanan örneklerdendir. Tezkire yazarı, zaman zaman bu kullanımlarda tarihi bir unsura atıfta bulunabilir.

‘Ulûm-ı ‘Arabiyyeden ḫazẓ-ı vâfirî vardır. Fârsîde ḫod Fâriş-i feres-i mızmar-ı belâgat ve çâpük-süvâr-ı şâh-râh-ı berâ‘atdûr. Fenn-i hey’etde Re’îsdûr. Hendese vü meceṣṣide ḫod şânî-i Öḳlîdisdûr. Nücûmda Ebû Ma‘şerden aşırıdır. Remlde Zennâtîñ ‘ilmi bunun ‘öşr-i ‘âşiridûr. Şi‘rde Lebîddûr. İnşâda bunun inşasına göre Monlâ Münşî *nesyen mensiyyen* mensî ve kendü belîddûr. Muḫâverât u muḫâzarâta başlasa ayağın çeker yokdur meger sâķî yâ sebû. Ve müşâ‘arât ü mülâṭafâtдан söylese sıklığın diñdirür bulunmaz meger muṭrib yâ muğannî-i bezlegû. (AÇ, 210)

... hulâsâ hıtâm-ı dünyâ-yı nâ-pâydar için ebnâ-yı cinsine firâvn kesilen haksızların
Mûsâ-yı Kakhârı bir hâmiyet-mend idi. (TŞA, 447)

8. Tezkire yazarı, yine geleneksel adlandırmaya göre *tensîkû's-sıfât* 'sürekli niteleme' yaparak, bir adı nitelemek üzere, birden fazla sıfatı sıralayabilir.

Evvelâ Türkî dilde evşâf-ı kaşîde-güyân-ı râsih-kelâm semtini ol bulmuşdur. Ve kân-ı gevher-nişâr-ı tab'-ı pâki ve 'ummân-ı dürr-i luţf u ihsân olan zihn-i derrâkı la'l u gevher redîf kaşîdelerinde gün gibi nümâyân olmuştur. Egerçi ol devrûn rûz-merre 'ibârâtı ve evâ'il-i 'ibârâtı mülk-i Rûmuñ mu'ayyen olan iştilâhâtı vâdisinden çıkamayup çendân edâ-yı bülende meyelân ve tımtırac-ı elfaz-ı şâ'ir-pesende şarf-ı kudret ü tüvân eylememişdür. Huşûşâ vaşl u imâlede müstahsenât ü selâseti muhîll olan 'acib ü ğarib elfaz-ı işbâ' u imtidâdla itâleden halâş idemeyüp lisân-ı Türkî ki hadd-i zâtında şakıl ve feşâhât ü belâğati her cihetle nâdir ü kalîldür. (KA, 26)

9. Tezkire yazarı, *tekrîr* (*tekrar*) adı verilen bir başka yineleme ile de eserine edebilik özelliği katar.

9. 1. Bu özellikteki kullanımlarda bazen aynı sözcükler olarak bazen de aynı kökten türemiş sözcükler olarak tekrarlanır.

Ġâyet hoş-ţab' nâzük-vücûd pür-şevk ve 'ıys ü 'işret sever lâ'ubâlî ehl-i zevk kimesne idi. (ST, 135)

... ve ol cemâ'at didüğüñ teksîr-i cemâ'at ve taqlîl-i huzûr-ı rûhdur. Şol şüret-i ferahta görinen ferec bir mesîl-i demdür ve ol bâdî-i nazarda mücib-i şadî mülâhaza olınan vâdî vâdî-i derd ü gamdur ... (AÇ, 156)

9. 2. Bu özellikteki kullanımlarda bazen de ortak dilbilgisel yapılar, özellikle de ekeylemler veya çeşitli ekler tekrarlanır.

Ba‘zı ma‘āniye toķunsa olur ve nāmı şu‘arā içinde oķınsa olur. (AÇ, 231)

Bu kullanımlarda tekrar eden dilbilgisel yapılar ve hatta sözlüksel yapılar, şiirdeki redif gibi işlev taşırlar.

10. Tezkire yazarı, özellikle şairlerin ölümlerini ifade ettikleri bölümlerde, ele aldıkları kişilerin ölümlerini, hem edebi bir dille ifade etmek hem de bu ölümleri sıradan olmaktan çıkarmak amacıyla aşağıdaki örneklerde olduğu gibi ifade yollarına başvurabilir. Bu ifade şekilleri, şairlerin ölümlerini olumsuz bir durum olarak algılanmaktan çıkarıp onlar için güzel bir duruma dönüştürmektedir. Zannedilenin dışında güzel bir durum içerisinde düşünme biçimi dolayısıyla bu tür kullanımlar *hüsn-i tâlil* sanatı ile ilişkilendirilebilir.

1040 tarihinde şah-bâz-ı rûh-ı pür-fütûhları âlem-i kudse pervâz eyleyüp ... (ED, 321)

... müderris iken bin yüz yigirmi senesinde ‘azm-i firdevs-i berîn eyledi. (BT, 5)

11. Tezkirecilerin, değerlendirmelerde çok beğendikleri şairler, arkadaşları vb. yakınları için herkesçe ortak olmayacak standart ölçülerin üzerinde değerlendirmelerde bulunduğu söylenebilir. Bir başka ifade ile, tezkire yazarı böyle durumlarda geleneksel adlandırmayla *mübalağa* yapmaktadır.

Naķķāşlıkda şānī-i Mānī ve zemīn-i Rūmda Mānī-i zemānı idi belki Mānī bunuñ bende-i fermānı idi. Heft aşl naķş yazsa ğayret-i Heşt-Bihişt olurdı. Güzārda resm itdügi nīlūferinüñ şikāfetinden Erjeng-i Çīnī ve üstād-ı Firengī hayādan ğarķ-ı bārān-ı ‘araķ olup tarķ itdügi bahārı reşk-i verd-i bihişt olur ve yazduğı berg-i bahār ile mevsim-i şitā faşl-ı ürd-i bihişt olurdı Çerķ-ı pür-encüm ignelenmiş

evrâkından nümüne âşmân-ı nilgün kâse-i lâceverdinden bir gûnedür. Devâtı zulemât ve midâdı âb-ı hayât idi ki yazduğı mâhî tâze cân bulup deryâya dek cân atardı veyâhud halka-i engüştin şebîke-i mâhî şanup can kırtarmağçün deryâ-yı ‘ummâna dek kaçardı. ‘Îzâr-ı yâr yazsa reng-i alından surhî reng alurdu ve zülf-i nigâr yazsa benefşe boynın egüp kalurdu. Muşavverlikde Bihzâd aña göre taşvîre şûret viremezdi. Dehân-ı dil-ber resm eylese hod sırrına kimsenün fehmi iremezdi. Ebr yazsa ‘âlem bârân olurdu. Deryâ yazsa emvâc hurûşân olurdu gül yazsa nûkhetinden dimâğlar mu‘aţtar olurdu. Şems yazsa şeb-i târda cihân mûnevver olurdu. Serve hod kuşlar kondururdu. Cûybâr tahtır eylese degirmenler döndürürdü. Ve bi’l-cümle kişver-i nakş kalem-revi idi. Hâmesi şan‘atında bâzû-yı pergâr-ı âhenin gibi kavî idi. (AÇ, 219)

12. Tezkire yazarı, sözlüksel yapılar arasında anlamsal ilişki bulunanları bilinçli olarak birlikte kullanırken, bu yapıların sözdizimi içerisindeki yerlerine de özellikle dikkat eder.

12. 1. Kimi örneklerde tezkire yazarı, biyografi maddesinin başında belirttiği şair adı veya mahlası ile açıklama bölümündeki cümlelerden birinde yer alan sözcükler arasında bir ilişki kurabilir. Yazar, bu anlamsal ilişkiyi sağlarken çoğu zaman geleneksel adlandırmasıyla *ıştikak* sanatından yararlanır:

Bezmî: Evahir-i ‘ahd-i Selim Handa kuşe-i meyhanede câmelinde iken nakl itdi ve bezm-gah-ı fenadan ‘işret-hane-i bekaya ayağı götürüb gitdi. (LT, 187)

Cazim: ... nühüft-i dârü’l-bekâyı cezm itdi. (BT, 54)

12. 2. Kimi örneklerde yazar, özellikle *sec’li* sözcük gruplarının yinelenmesi sırasında, birinci grubun son sözcüğü ile ikinci grubun ilk sözcüğü arasında bu yinelemeyi sağlayabilmektedir. Söz konusu yinelemede aynı veya aynı kökten gelen sözcükler kullanıldığı gibi; eş, yakın veya zıt anlamlı sözcükler de kullanılmaktadır. Ayrıca yazar, bu anlamsal ilişkiyi sağlarken çoğu zaman

geleneksel adlandırmasıyla *iade* sanatına dair bir uygulamanın örneğini sergiler; böylelikle bir söyleyiş dalgası oluşturur:

Kezâlik aşhâb-ı kibâruñ ve kübbâr-ı muhâcirin ü enşâruñ eş'ârı ve ... (AÇ, 29)

12. 3. Kimi örneklerde yazar, geleneksel adlandırmayla *cem*, *tefrik*, *taksim* yaparak çeşitli bağlama unsurlarıyla birbirine bağlanmış sözcük grupları veya cümleler arasında, ilk grupta belirtilen ve iki farklı anlamsal içeriğe sahip bir sözlüksel yapıyı diğerinde bu farklı anlamsal içeriklerini ayrı ayrı sözlüksel yapılarla ifade ederek ortaya koyabilmektedir. Benzer şekilde yazar, iki farklı anlamsal içerikteki sözlüksel yapıları, sonraki sözcük grubunda veya cümlede tek bir sözlüksel yapı bünyesinde sunabilmektedir.

Özellikle bir kişinin hayat hikayesinin ana hatlarının aktarımında kullanılan kelimeler ile şair ve şiir değerlendirmelerinde kullanılan Arapça ve Farsça'dan kopyalanmış kelimeler OSTŞT'nin genel sözlüksel karakterini ortaya koymaktadır. Türkçe kelime varlığının çok büyük bir kısmını, fiiller ve belirtme sıfatları oluşturmaktadır. Tezkire yazarları, büyük ölçüde entelektüel nesir diline özgü olan, günlük konuşma dilinde pek kullanılmayan Arapça ve Farsça kökenli adları, sıfatları, bağlama unsurlarını kendi yarattıkları bir dünyanın ürünü olarak kullanmaktadır. Bir başka ifade ile bu kopyalamalar, konuşurlarınca benimsenmiş ve Türkçenin bünyesine yerleşmiş olmadığından, dolayısıyla, yazı dilinde ve konuşma dilinde bir düzenlilik prensibi ile kullanılmadığından doğal bir kullanımdan söz etmek çok zordur. Bu yönüyle tezkirecilerin oluşturdukları dilin sosyolojik olarak canlı bir dil olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

III. BÖLÜM

SÖZDİZİMSEL ÜSLUP ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN OSMANLI SAHASI TÜRKÇE ŞAİR TEZKİRELERİ

Sözdizimi bakımından edebi özellikler taşıyan şair tezkirelerinin ve tabii ki Osmanlı nesrinin üslubuna dair önemli özellikler görülmektedir. İlk örnekleri 16. yüzyılda ortaya çıkan bu nesir, bir yandan Moğol baskısı gibi çeşitli sebeplerle Anadolu'ya gelip yerleşen Doğu Türkçesi konuşurlarının dillerinden, diğer yandan da coğrafi ve kültürel ilişkilerde bulunulan Arapça ve Farsça konuşurlarının dillerinden izler taşır.

Eski Türk yazı dillerine sentaktik yabancı tesirin derecesi tartışmalıdır. Bazı çeviri metinler, 'orijinale mümkün olabilecek en ileri derecede bağlı kalmak uğruna, çok sık olarak kendisine çeviri yapılan dilin zararına olmak üzere' (Menges 1968: 182) burada çok aşırıya giderler. Daha Eski Uygurca tercüme edebiyatı yabancı örneklerin kuvvetli etkisinde kalmış olmalıdır. Her şeye rağmen Türk dillerinin sentaktik olarak etkilenebilirliği sorusu tezatlarla dolu kalmıştır. Baskakov'a göre sentaks her yerde sağlamdır (Johanson 1992: 250-1).

Türk dili tarihi içinde uzun bir edebi geleneğe sahip Çağatay Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi, başından itibaren yabancı sentaks tesirinde kalmıştır. Geçen yüzyıldan bu yana Türkiye Türkçesi standart dilinin sentaksı, msl. basın yayında kullanıldığı şekliyle, zaten farkında olunduğu gibi, epeyce güçlü Avrupa (başlarda her şeyden önce Fransızca) etkisine uğramıştır (Johanson 1992: 251).

Bu çalışmanın inceleme bölümünde, kuramsal yaklaşımlarda ve bunların örneklendirilmesinde sık sık Çağatay Türkçesi'nin yazı dili haline gelmesini sağlayan en önemli isimlerden biri olarak Nevâî'ye başvurulmaktadır. Çünkü

türün, Fars edebiyatındaki önemli örneklerini model alarak Türk edebiyatındaki ilk örneğini ortaya koyan odur. Burada unutulmamalıdır ki, “Câmî ve Husrev-i Dehlevî'nin tesiri altında kalan Nevâyî, hiç bir zaman İran edebiyatının basit bir taklitçisi olmamıştır.” (Çelik 1996: 19). Osmanlı sahasındaki ilk örnekler bakıldığında da Nevâyî'nin Mecâlisü'n-nefâis (MN) adlı eserinin model alındığı görülmektedir. Bahse konu olan tezkirelerin giriş bölümlerinde yazarlar, bu hükme varılmasını sağlayacak doğrudan bilgilendirmelerde bulunurken, konu üzerinde çalışanların ilk aşamada işlerini kolaylaştırmakta; metinler incelendikçe de bu etkileşime dair hüküm pekişmektedir.

Barutcu-Özönder, Türk dili konuşma alanının sınırlarını ortaya koyduğu çalışmada, Türk dili ailesinin dil içi ilişkileri konusunda şunları söylemektedir: “Bu geniş alanda Türk soylu nüfusun dağılımı kesintili değil, birbirine girişik, birinden ötekine ve / veya birkaçına tabîî geçişi olan yoğun kümelenmeler halindedir. Bir başka deyişle, bugünkü Türk dilinin konuşurlarının oluşturduğu kümelenmelerin çok büyük bir kısmına başka dil coğrafyalarından atlayarak ulaşılmaz. Kesintisiz aynı etnodemografik hatların, kesintisiz aynı dil hatlarını da göstermesini beklemek tabîîdir.” (2002: 203). Nitekim, Schönig de bu dil içi ilişkilere odaklı bir Türk dili tasnifi denemesini ortaya koymuştu.⁴⁴ Bütün bu dile ait ilişkiler, birer kültürel ilişki ile söz konusu olabileceğine göre - bu açıklamalar da gösteriyor ki-, Türk kültür dünyasında çok dinamik bir kültürel yapı söz konusudur. İşte bu dinamik yapıya bağlı olarak, ‘Maniheist ve Buddist Türk çevrelerinde’ ortaya çıkan ve Sanskritçe çeviri etkisi taşıyan dile ait gelişmeler, İslamiyet sonrasında, Doğu Türkçesindeki Fars dili etkisi taşıyan dilsel gelişmeleri pekiştirmiş olabilir. Bir yandan Oğuz dili konuşurlarının, diğer yandan Kıpçak, Kanglı konuşurlarının katkılarıyla ortaya çıkmış ‘iki dilli metinlerin’ varlığı da bu dinamik yapının kanıtları kabul edilebilir.⁴⁵ Söz konusu dinamik kültürel yapı, çalışmaya konu olan OSTŞT'nin üslup özellikleri bakımından da çok

⁴⁴ Schönig, Claus (1997-1998), "A new attempt to classify the Turkic languages I-III." *Turkic Languages* 1:1.117–133, 1:2.262–277, 2:1.130–151.

⁴⁵ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yüce, Nuri (1993), *Mukaddimetü'l-edeb, Hvarezm Türkçesi İle Tercümeli Şuster Nüshası, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

büyük önem taşımaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, türün Osmanlı sahasındaki kanıtlanmış ilk örneğinde Sehî, ‘Herat Ekolü’ tezkirelerinden esinlenerek ve etkilenecek belirtilen kitabı yazdığını söylemektedir. Dönemin diğer örneklerinden Latîfî Tezkiresi ve Âşık Çelebi Tezkiresi’nde de aynı etki ortaya konulmaktadır. Farsça yazılmış Abdurrahman Câmî’nin (ö. 898 / 1492) *Bahâristân*’ı ve Devletşah’ın (ö. 900 / 1497; 913 / 1507) *Tezkiretü’ş-şuarâ’sı* (*Devletşah Tezkiresi*) ile Doğu Türkçesi ile yazılmış Ali Şîr Nevâyî’nin *Mecâlisü’n-nefâis*’inin etkisi ile Osmanlı sahasında ürün vermeye başlayan türün tarihi süreciyle ilgili olarak, ayrıca daha geniş bir gelişim çizgisi tespiti yapmak da mümkündür. Ayrıca, bu gelişim çizgisi üzerindeki önemli kültür alanlarından biri olarak Azerbaycan-Anadolu bölgelerinde Doğu Türk edebî dilinin etkisine dair önemli tespitler bulunmaktadır. Adı geçen bölgelerde “... siyasî nüfuza uygun olarak Doğu Türk edebî dili nüfuz dairesinin Azerbaycan’a ve hatta Anadolu’ya uzandığını söylemeden geçilemez. Özellikle XV. – XVI. yüzyıl Azerbaycan sahası oğuz-Türkmen şairlerinin dilindeki Doğu Türk edebî dili etkisi, şüphesiz olarak, büyük ölçüde bu sahanın Timürlü devleti hâkimiyet ve nüfuz sahası olması ile izah edilebilir.” (Barutcu-Özönder 2000: 294). Yine bu düşünceyi destekleyen bir unsur olarak, “Çağatay sözlüklerinin çoğunun İran ve Azerbaycan’da yazılmış olması dikkat çekicidir.” (Demirci 1998: 6). Elbette ki, bu dönem (pek çok kişiye göre bütün tarihi dönemlerde) Doğu Türk edebî dilinin en önemli ismi Nevâyî’dir. Nevâyî’nin Batı Türkçesi edebî dili üzerindeki etkisiyle ilgili olarak, yararlanılan bu son çalışma, Nevâyî’nin Azerbaycan Sahasına Etkisi’ne dair, derlemelere dayalı geniş bilgiler sunmaktadır. Anadolu’daki etki ile ilgili olarak da, özellikle “... II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) devirlerinde de Anadolu şairleri bir heves halinde Çağatayca şiirler yazmış ...” (İsen 1997: 304; Çavuşoğlu 1976; Sertkaya 1970-1971-1972; Caferoğlu 1942: 141-154), ayrıca, Nevâyî etkisiyle oluşan bu gelişmelerin yanı sıra, bu değerli Türkçe şair ve yazarı, dilimizde yazılmış ilk hamse, ilk şuarâ tezkiresi, aruzla ilgili ilk teorik eser, divanlara isim verme geleneği ve bu eserlere *dîbâce* ile başlama gibi pek çok yenilikle, yerini pekiştirmiştir (İsen 1997: 299).⁴⁶

⁴⁶ Bu konu üzerine hazırlanmış bir doktora tezi de bulunmaktadır. Bkz. Çetindağ, 2001.

OSTŞT'nin ilk ürünlerinin ortaya çıktığı dönem, bilindiği üzere, klasik Osmanlı nesrinin başlangıcı kabul edilen dönemle örtüşmektedir. Söz konusu nesir, bu klasik yapısını yirminci yüzyıla kadar da büyük ölçüde devam ettirmiştir. Türün gelişiminde bir taraftan Türkçenin en temel sözdizim özellikleri neredeyse istisnasız olarak uygulanırken, diğer taraftan özellikle Farsça etkisi çok belirgin olan cümleler sergilenmektedir. Çalışma ile, bu nesirde sözdizimsel yapıların tasviri olarak özelliklerinin tespit edilmesine çalışılacak; hangi yapıların Türkçenin geleneksel özelliklerini yansıttığı, hangilerinin yabancı bir etki olarak bu nesirde kendisine yer bulduğu üzerinde yoğunlaşılacaktır.

III.1. CÜMLE SINIFLANDIRMALARI

III.1.1. İletişim Görevlerine Göre Cümle Türleri

Bu bölümde cümleler, iletişim görevlerine ve yüklem türlerine göre ele alınacaktır.

Klasik belagat literatüründe 'umde' olarak ifade edilen cümlenin ana unsurları, yüklem (müsned, predicate) ve özne (müsnedün ileyh, subject)'dir. Böyle bir ayırım sözdizim kuramları bakımından evrenseldir. Bu bölümde cümleler, ana unsurlardan yüklem, iletişim görevine göre yüklendiği özellikler açısından değerlendirilecektir.

Cümlelerin iletişim görevlerine göre sınıflandırılmasından bildirme (beyan, haber) cümlesi, istek (emir, dilek) ve soru cümlesi grupları elde edilir.

Cümlenin yüklemi, taşıdığı hüküm açısından, konuşanın tutumundan bağımsız gerçekleşen veya gerçekleşecek olan bir gösterileni ifade ediyorsa, bildiriyorsa böyle cümleler bildirme cümleleri (haber cümlesi, sentence of statement / declarative sentence)'dir.

Bildirme cümleleri, “klasik tarifi ile ‘sıdkâ ve kizbe ihtimali olan sözdür.’ Buna göre hakkında doğrudur veya doğru değildir, diye hüküm verilebilen bir isnadı barındıran kelama haber isnadı (isnad-ı haber) adı verilir.” (Saraç 2006: 59)

Bu manada, bildirmenin amacı, cümlelerin üslubu açısından önemlidir. “Haberin iki gayesi vardır. Birincisi cümlede yer alan hükmü (isnadı) muhataba bildirmek, onun da öğrenmesini sağlamak (faide-i haber), ikincisi muhatabın bildiği bir hükmü kendisinin de bildiğini ifade etmektir (lâzım-ı fâide-i haber).” (Saraç 2006: 60). Bildirme cümleleri, geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman biçimleriyle sunulur.

Bakıyye-i şu’arâ-i selef ve kıdve-i fusehâ-i halef idi. (LT, 262)

Haremeyn-i şerîfeynde mezâhib-i erba’aya mahsûs medâris yapmış. (KA, 140)

Veliyyü’l-dîn oğlu Ahmed Paşadur ki babası Sultan Mehmed merhûma kadı-asker olmuştur. (AÇ, 138)

OSTŞT, cümlelerin bu yönde (iletişim görevlerine göre) bir ayrımı bakımından çok çeşitli malzemeler sunmamaktadır.

Türün bir özelliği olarak biyografi bölümlerinde, yazar, mevcut eserlerin ve onların şairlerinin sanat değerlerini ortaya koyacak, bu şekilde sunduğu hükümleri birer bilgi olarak çağdaşlarına ve geleceğe aktaracak bir anlayış içerisinde. Bu anlayış içerisinde, cümlelerin büyük bir bölümünde, gösterilenler, konuşanın (yazarın) tutumundan bağımsız gerçekleşen hükümleri işaret etmektedir; bir başka ifadeyle, bildirme cümleleridir. Şairlerin doğdukları yerlere, ailelerine, yetiştikleri her türlü çevreye, bulunduğu önemli görevlere, önemli eserlerinin hangileri ve nasıl olduğuna vs.dair sunulanlar, yazarın halihazırdaki ve gelecekteki okurlarına yönelik birer bilgi aktarımı, birer bildirmedir. Metinlerin ana yapısı bu bilgi aktarımına göre oluşturulduğu için eserlerde iletişim görevi olarak bildirme öne çıkmaktadır.

Cümleler, geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman kipleriyle sunulmaktadır. Gelecek zamanlı yapılar, bu metinlerde bir üslup özelliği oluşturacak biçimde kullanılmamaktadır. Çünkü biyografiler, eserin yazıldığı ana kadar olanla ilgilenir; yazar tezkireye, yaptıkları ile, o eserin yazıldığı zamana kadarki özellikleri ile girer.

Şairlere dair kronolojik olarak sıralanan biyografik bilgiler ile yine onlarla ilgili anekdotların anlatımında tercih edilen geçmiş zamanlı yapılar, özellikle, ölen veya yaşayan bütün şairlerin eserin yazıldığı dönemden yakın veya uzak geçmişte yaptıkları, içinde bulundukları durum ile ilgili bilgi aktarımında görülmektedir. Özellikle basit görülen geçmiş zaman ile öğrenilen geçmiş zamanın bildirme ekli biçimi bu türün içeriğine uygun dilbilgisel yapılar olarak tercih edilmektedir.

Ba'zılar Paşa'ya cünûn işnâd iderlerdi. (ST, 46)

Bir gün vâldesinüñ ere varduğın işitdi âteş-i hasret meta' -ı şabr u qarârın yakdı kül
itdi ne evine vardı ne dükkânından esbâb aldı. (AÇ, 194)

Cümle-i âsârından Edhem-i Hümâ nam bir hikâye-i garibe ve acîbe nazm etmişdir.
Ve dahi Atâyî hamsesi üslûbunda bir latîf hamse nazm etmişdir... (SaT, 129)

Esrar Dede, Mevlevî adabınca olsa gerek, bildirme ekli öğrenilen geçmiş zaman kipini, çokluk ekiyle birlikte kullanarak, ele aldığı şair için bir saygıyı da ifade etmiş olmakta; bu yapıdaki fiillerle, kişisel üslubuna dair bir özellik taşıyan cümleler oluşturmaktadır. Bu örnekler, Mevlevî şairlerin ölümlerinin ifade edildiği bölümler çok görülmektedir.

... olup nice zamân ahvâlinden ihvân-ı tarîkat dahi haber-dâr olmayarak vefât
buyurmuşlardır. (ED, 38)

... ol buk'a-i mübârekede bin seksen hilâlinde mahfûz-ı mahfaza-i lahd olmuşlardır. (ED, 45)

Bununla birlikte söz konusu metinlerde, yine geçmiş zaman işlevli olmak üzere, geniş zamanlı kullanımlarla da sık karşılaşılmaktadır. Ard arda sıralanan biyografik bilgilerin bu kiple ortaya konulması, ilgili bölümlere tahkiyeli bir anlatım üslubu kazandırmaktadır.

Ayrıca, isim cümlelerinde, madde başında mahlası verilen şairlerin adlarının, memleketlerinin, ortaya koyduğu eserlerin ve sanatçı özelliklerinin neler olduğunun belirtildiği bölümlerde yine geniş zaman kipine çok sık başvurulmaktadır.

İsmi Mehmeddür... Rumilinde Vardar Yenicesindendür... ve cerîde-i fırka-i şi'r-gûyânda matla'-ı dîvân-ı fesâhat ve fihrist-i cerîde-i belâgatdur ve bi'l-cümle zamâne gazel-gûylarının mîr ü mihteri bi-hasebi'l-'örf ve'l-izâfe mu'âsırlarının serâmed ü ser-defteridür... (LT, 254)

Qadîmî İstanbulîdür. Emâsil-i efâzıl huzûrında muḳbil olan ḳavâbilüñ maḳbûlidür. Evvelâ dânişmend ü dânişverdür. Ve her gûne 'ilm ü kemâlden behreverdür. (AÇ, 205)

Nice te'lîfât ve tahrîrâtı vardır. Mecâlis-i Sinânî nâm te'lîfleri (5) meşhûr-ı cihândır. (SaT, 154)

Az sayıda örneği olmakla birlikte, rivayet kipli cümleler de kullanılmaktadır. Bu cümlelerde yazarların, kendilerinden uzun süre önce yaşamış olan şairlerden bahsederken söz konusu dilbilgisel yapıları kullandıkları görülmektedir. 16. yüzyıldan itibaren artık yerleşmiş bir tezkire ve biyografik bilgi kültürü olduğundan, daha sonraki dönem tezkirelerinde bunun örnekleri daha az görülmektedir.

Gāh Āl-i ‘Osmān medāyihın idüp cevā’iz-i seniyyelerin alırmış gāh evlād-ı
 Karamān evşāfın kılup iltifātlarına mazhar olurmuş. Ammā ğāyetle pür-gūy olup
 her nesne kim ‘ālem mülkinde var ‘ālem-i enfüsde bulmağa muḳayyed imiş. Aña
 binā’en ilāhiyāta mütē’allık meşnevîlerine ḥadd u ğāyet yoğ imiş. (KA, 16)

İsteme cümleleri (tasarlama cümleleri, inşâ cümlesi), konuşanın olmasını istediklerini, tasarladıklarını veya gerekliliğine inandıklarını ifade eden gösterilenin yer aldığı cümlelerdir. Bir başka ifadeyle, “kelâmın delâlet ettiği şeyin hariçte bir nisbeti yoksa, yani o söz hakkında doğru veya yanlış, diye bir hüküm verilmesi mümkün olmayıp söze muhatap olan ondan tam bir *fâide* (anamlı netice) çıkaramıyorsa...” böyle cümlelere isteme cümleleri denir ve bu cümleler için “Bir şeyin olduğunu veya olmadığını bildirmediğinden dolayı hakkında doğru veya yanlış hükmü verilmez.”

“Bu cümleler niyet ve duygu ifade ederler. Bir ifadenin inşâ olmasını o ifadenin dile getirilmeden önce gerçekliliğinin olmaması belirler; ...” (Saraç 2006: 63).

Tasarlama kipleri, biyografik bilginin aktarımında kullanılan cümlelerde karşımıza çıkmazken, özellikle eserlerin giriş bölümlerinde ve bu bölümlerdekine yakın bir üslupla ortaya konulan cümlelerde az da olsa görülmektedir. Söz konusu örneklerde de özellikle dua, temenni ile gereklilik ifadelerinde bunun örneklerine rastlamak mümkün olabilmektedir.

Az sayıda görülen örneklerden biri olarak Latîfî Tezkiresi’nin Peygamber’e salavat bölümünde

“Salavât-ı mevzûn-terîn ve tahiyyât-ı midhat-karîn ol matla’-ı dîvân-ı nübüvvet ve makta’-ı kasîde-i risâlet üzerine îsâr olsun ki ...” (74) denilmekte, Peygamber’e dua niteliğinde bir selamlama ortaya konulmaktadır. Bir başka örnekte “Biri budur ki (ayet) mûcibince yâ Hazret-i Hak ve Feyyâz-ı Mutlak cemî’-i elsineyi ‘ale’t-tarîki’l-ilhâm aña ‘alâ tarîki’l-ilhâm bildürmüş ola veyâhod fuzalâ’-yı erbâb-ı tevârîh lisân-ı Süryânîden zebân-ı Tâziye döndürmüş ola.” (79)

denilmekte, gereklilik kipi işlevinde istek biçimi kullanılarak yazara ait zihni bir tasarı ortaya konulmaktadır.

Pāye-i eyvān-ı sa‘ādet-pīrāyesi andan vālāterdür ki şeb-rev-i kuvvet-i mütehayyile
hibāl-i hayāl veyā nerdbān-ı suṭūr-ı şī‘r ü inşā ile i‘tilā ide. Ve serā-perde-i kaşr-ı
kadr-i vālā-yı faẓl u ‘ulāsı andan bālāterdür ki ‘ankebūt-ı ‘aql-ı çālāk anda nesc-i
tār ve pūd-ı efkār ide veyāḥud şebīke-i nuḳūş-ı ḥurūf u ḥuṭūṭ ile meges-i ma‘ānī
şikār ide belki. (AÇ, 143)

Cümlelerin, iletişim görevlerine göre ayrımında diğer bir kategori de soru cümleleridir.

Şair tezkirelerinde soru cümlelerinin dikkate değer bir kullanımı söz konusu değildir. Bunun özellik olarak bulunmaması, metinlerin yazardan okura tek yönlü bir bilgi akışı içermelerinden kaynaklanmaktadır.

III.1.2. Yüklemin Çeşidine Göre Cümle Türleri

Bu bölümde ismin hakim olduğu cümlelerde isimsel (nominal) üslup, fiillerin hakim olduğu metinlerde eylemsel (verbal) üslup ayrımı önemli bir dikkat noktasını teşkil etmektedir.

OSTŞT’de ad cümleleri ile eylem cümlelerinin oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Buna birkaç örnek vermek gerekirse; *Sehî Tezkiresi*’nin ilk 650 cümlesinin 329’u ad, 321’i eylem cümlesidir (Kılıç 1998:119). *Latifî Tezkiresi*’nin ilk 858 cümlesinin 406’sı (%47,31) ad cümlesi, 452’si (% 52,68) eylem cümlesidir (Alyılmaz 1988: 166). Bir başka örnek olarak, *Âşık Çelebi Tezkiresi*’nde 1240 cümlelerin % 50,2’si eylem, % 49,8’i isim cümlesidir (Börekçi 1988: 183).

Batı Türkçesinin örnekleri olarak bu bakımdan incelenmiş başka metinler de bulunmaktadır:

14. yüzyıla ait bir metin olan Kısas-ı Enbiyâ'nın 20a-60b varakları arasında yer alan 2832 cümlelerin 341'i (%12,04'ü) ad cümlesi, 2491'i (%87,95'i) eylem cümlesidir (Cemiloğlu 2000: 64-76). Peygamberlerin kıssalarını konu edinen bu metin, olay ağırlıklı hikayelerin anlatımına dayandığı için çok büyük ölçüde eylem cümleleri ile ortaya konulmaktadır. Yine çok sayıda örneği olan konuşma cümlelerinde de bu olay ağırlıklı yapıya bağlı olarak eylem cümleleri, metindeki orana önemli ölçüde katkı sağlayacak biçimde kullanılmaktadır.

Olay ağırlıklı hikaye anlatımına dayalı bir başka Batı Türkçesi eseri olan Dede Korkut'ta, buna benzer bir tablo ile karşılaşılacaktır. Bu konuda veri sunan iki çalışma bulunmaktadır. İlkinde 2845 cümle üzerinde yapılan incelemede bunların 134'ünün (%4.71'inin) ad cümlesi, 2711'inin (%95,28'inin) de eylem cümlesi olduğu belirtilmektedir (Cemiloğlu 2001: 83-84). Dede Korkut hikayelerinin anlatımında kullanılan cümleler üzerine yapılmış diğer bir çalışmada, bunların 678'inin ad cümlesi, 8011'inin de eylem cümlesi olduğu ortaya konulmaktadır (Yayla 2002: 123). Metin üslubu açısından belirli kişilerin hayatlarının tamamının veya bir kısmının ele alındığı ve hikaye edilerek sunulduğu bu tür eserlerde eylemsel üslubun öne çıktığı görülmektedir.

Dede Korkut'taki eylem cümlesi oranını, kahramanlığa ve bu çerçevede sunulan olay ağırlıklı hikayelere bağlamak gerekir. Bunların kahramanlık esasına dayanan metinler olmalarının bir diğer kanıtı da kullanılan 5325 tamlamanın 3567'sinin sıfat tamlaması, 1758'inin ad tamlaması olmasıdır (Yayla 2002: 121). Çünkü, kahramanın ve kahramanlığın tavsifinde dilbilgisel bir öge olarak sıfat tamlamaları öne çıkmıştır.

Yukarıdaki hükmü destekleyen örnekleri OSTŞT'de görmek mümkün. Metinlerde giriş bölümlerinde ad cümlelerinin oranı daha yüksek iken, biyografi bölümlerinde, kişinin hayat hikayesinin bir zaman düzlemi üzerindeki seyrinin anlatımından ötürü eylem cümlelerinin oranı daha yüksektir. Bu, biyografi bölümlerinde, türün içeriğine bağlı olarak ortaya çıkan bir "verbal" üsluba işaret etmektedir.

Daha da ayrıntılı olarak ele alındığında, biyografi bölümlerinde bu oranın ortaya çıkmasına olanak sağlayan tipik kullanımlar söz konusudur. Bunların bir kısmı, toplumsal algılamaların bir sonucu olarak, bir kısmı da bu türdeki eserlerin genel bir özelliği olarak yazar tarafından ortaya konulmaktadır. Örneğin, şairlerin ölümlerini ifade etmek üzere kullanılan cümlelerin hemen hemen hepsi eylem cümlesidir. Bunun sebebi, toplumsal bir algılamaya bağlı olarak, ölen kişinin sonlu bir alemde sonsuz bir aleme geçtiğine veya bu alemde ayrıldığına olan inanıştır ve bu durum yani bu alemde ayrılma durumu, söz konusu ayrılışı ifade eden ‘nakl itdi’, ‘gitdi’, ‘öldi’ vs. hareket ve oluş eylemleri ile ortaya konulmaktadır.

Merhûm Sultân Mehemmed Hanun evâhir’i eyyâm’ı saltanatında fevt olmışdur.
(AÇ, 30)

... bir dervîş-i bî-nevâ ve bir ‘âşık-ı bî-kayd-ı her dü-serâ iken bin seksen iki târîhinde terk-i dâr-ı fenâ eylemişdür. (ED, 269)

... ‘âzim-i makâm-ı râhatü’l-ervâh oldu. ... (TŞA, 168)

Metinlerde eylem cümleleri incelendiğinde, eylemin niteliğine göre hareket ve durum cümlelerinin oranlarının bilinmesi de türün ifade üslubunu belirlemek açısından önemlidir. Şüphesiz, metinlerdeki eylem cümlelerinde yer alan eylemlerden, hareket özelliğine sahip olanlar, Dede Korkut metnindeki gibi yoğun ve hakim bir kullanıma sahip değildir.

Eylem cümlelerinin varlığını, sadece verbal bir üslup özelliği olarak hükme bağlamak doğru olmayacaktır. Ayrıca, klasik Osmanlı nesrinde Türkçenin kendisini en iyi muhafaza edebildiği dilbilgisel unsurlardan biri olarak eylemlerin kullanımının önemli olduğunu unutmamak gerekir. İşte bu noktada, dış etkilere en dayanıklı dilbilgisel unsurlarından biri olan eylemler, Türkçede, eylem cümlelerinin yoğun kullanıldığı metinlerde varlığını pekiştirme olanağı bulabilmektedir.

Şairlerin hayat hikayelerinin, ‘eğitim sebebiyle veya başka sebeplerle bir yerden başka bir yere gitmek’, “bir göreve başlamak veya bir görevden alınmak”, “kaydadeğer bilgi olarak bir ürün ortaya koymak”, “ölmek” gibi bir zaman düzlemi üzerindeki geçişlerini biyografik bilgi olarak aktarmada kullanılan eylem cümleleri, bu metinlere tahkiyeli anlatım özellikleri katmaktadır. Bunlar, metinlerdeki dilbilgisel unsur olarak eylemlerin oranlarını ve eylem cümlelerini beslerken, ele alınan kişilerin özellikle edebi niteliklerinin tasviri de adları ve ad cümlelerini beslemekte; metinlerde tahkiye üslubuna bu yönde bir katkı sağlamaktadır.

Ayrıca, metinlerde aralara sıkıştırılan anekdotların sunulmasında, olay ağırlıklı bir durum söz konusu ise, yine yoğun eylem cümleleri ile karşılaşılmaktadır:

Manşib-ı vezâretde iken birkaç ehl-i fesâd hussâd hâseden min ‘ındi enfusihim harîm-i hâsda olan içoğlanlarından birine ‘ışk-bâzlık ve sevdâ-yı hâm ile beden-i sîmîni vaşlına dem-sâzlık ider diyü isnâd-ı töhmet iderler. Sultân Mehmed imtihân için ol gulâmı şoyar. Aḥmed Paşayı kendüyle bile ḥammâma koyar. Ol gulâmuñ zülfini terâş eyler. Aḥmed Paşaya anuñ ile şerbet gönderür. Aḥmed Paşa daḥı bediheten bu beyti diyüp râz-ı derûnı fâş eyler. Beyt:...

Pâdşâh evvelâ katl kaçd eyler. Ba‘dehu ḳapucılarodasında ḥabs eyler. Ḳapucılarodasında iken pâdşâha Kerem redîf kaçîdesin gönderür. Sultân Mehmed merḥamet idüp otuz aḳça ile Burusada Orḫan vaḳfına mütevellî eyler. Ba‘dehu Ḥazret-i Emîr evḳâfına mütevellî eyler. Ol ḥâlde iken Emîr Efendinuñ esrâr-ı ṭayyîbesinden istimdâd idüp bu terci‘-bendi dir Beyt...

rûḥâniyyet-i Emîr Aḥmed Paşanuñ ḥâline rûḥ-güster olup eglenmeyüp Sultânöñi sancaḡın virüp mütesellî eyler. Ba‘dehu Sultân Bâyezîd serîr-i saltanata cülûs idüp Burusa sancaḡın virüp ḳadrin ‘âlî eyler... (AÇ, 138-9)

Metinlerde fiilî 'verbal' üslup özelliğini besleyen bir başka unsur, cümlelerin, ekfiilin görülen geçmiş zamanı ve hikaye birleşik kiple sıralanmasıdır. Ad cümlelerinde de çok sık olarak tercih edilen bu kip ile birlikte, daha önce yaşamış şairlere ait bilgiler bir tahkiye üslubunda sunulmaktadır. Bu da, ad cümlelerini eylem cümlelerine yaklaştırmaktadır:

Nâm-ı şerîfleri Yusuf olup zamânında Hekim Sinân demekle ma'lûm u marûf idi ve 'ilm-i tabâbetde hazâkat u mahâretle mevsûf idi. (LT 337)

Ümerâ kısmının nâzûk ü zarîfi ve 'irfân u zurefâ ve harîfi idi. (LT 346)

Nitekim yazar, ad ve eylem cümlelerini 've' bağlacıyla ortak bir 'idi' hikaye birleşik kip yüklemine bağlamakta, bu iki farklı dilbilgisel birliği eylemsel bir yapıda birleştirmektedir:

Beyne'l-kuzât Hekim-zâde demekle meşhûr ve kerem-i nefis ve mekârim-i ahlâk ile yâd olunur idi. (LT 353)

Metinlerde ad cümlelerinin oranını artıran diğer bölümlere bakıldığında ayrıca şu kullanımlarla karşılaşılmaktadır:

Şairlerin asıl adlarının ne olduğunu belirtmek üzere kullanılan cümleler;

İsmi Mehmeddür. (LT 254),

İstanbulî Kazzâz Bekr Çelebidür. (AÇ, 145)

Nâm-ı nâmileri ve ism-i girâmileri Muhammed'dir. (SaT, 290)

Şairlerin nereli olduklarını belirtmek üzere kullanılan cümleler;

Vilâyet-i Diyarbekirden Bitlis nâm şehrdendür. (LT 250),

Burusalıdur. (AÇ, 134)

Esrâr Dede gibi bazı yazarların, şairlerin adlarının, memleketlerinin belirtildiği bölümleri, hemen hemen düzenli olarak, zarffiillerle sıraladığı cümlelerin bünyesinde sunmayı tercih etmesini, tezkireler içerisinde bu kullanımın yanı sıra, kişisel üsluplarına dair bir özellik biçiminde değerlendirmek gerekir. Bu noktada diğer bir kaydadeğer üslup özelliği olarak, Safâyî, özellikle şairlerin doğup yetiştikleri yerleri belirtirken yüklemi yardımcı eylemle kurulmuş birleşik eylemleri tercih etmektedir. Bunun için de çok genel bir kullanımla ‘zuhur et-’ fiilini seçmektedir.

Nâm-ı nâmîleri ‘Abdü’l-bâkî olup ... (57)

Koneviyyü’l-asl olup ... (66)

Maskat-ı re’sleri Sarây nâm kasaba olup ... (69)

Rumeli'nden zuhûr etmiştir... (303)

Hûbân-ı mehveşânında şân ve hüsn(ü)ân olan Vân'dan zuhûr etmiştir. (304)

Şairlerin soy, akrabalık, aile ilişkilerini belirtmek üzere kullanılan cümleler;

Sulţân Bâyezîd Hanuñ birâder-i kihteridür. (KA, 51)

Şairlerin hangi meslekten olduklarını belirtmek üzere kullanılan cümleler;

Mısır seferinde düşen Hâdim Sinân Paşanuñ dîvân kitâbetin iderdi. (ST, 201)

Şairlerin hangi dönemden olduklarını belirtmek üzere kullanılan cümleler;

Vilâyet-i hamîden kuzat kâyifesinden ve bu asr şu’arâsındandır (LT 309)

Şairlerden şiir örnekleri sunulurken kullanılan cümleler;

Bu beyt anundur. (RT, 70)

... bu eş'âr-ı tâb-dâr ol merd-i gâfilûn ve şâ'ir-i dilûn âsâridir. (SaT, 319)

Bunun yanı sıra Arapça kökenli kelimelerin partisip (ism-i mef'ûl) şekillerinin yüklem olarak kullanılması, cümlelere eylem cümlesi özelliği katmakla birlikte ad cümlelerinin sayısını artırmıştır. Nitekim, “ ... meşhûrdur, ... ma'lûmdur, ... medfûndur, mahmûr idi, vs. ” yapıdaki sözcükler de metinlerde özellikle predikat pozisyonunda kullanılarak metinlerin eylemsel üslup özelliğini beslemektedir.

OSTŞT'de eylem cümleleri ile ad cümlelerinin oran olarak birbirine bu kadar yakın olmasının sebebi, metinlerin bu hikayeli anlatımı ile şairlerin değişik yönleri ile tasvirinin metinleri besleyen iki denge unsuru olmasıdır. Sıralanan örneklerden hareketle şu rahatlıkla söylenebilir ki, ad cümlesi olarak karşımıza çıkan cümlelerin önemli bir kısmı, 'verbal' üsluba yakın cümlelerdir. Bu sebeple, söz konusu cümlelerle birlikte metne hakim olan üslubun bu açıdan bakıldığında 'verbal' ve tahkiyeye dayalı üslup olduğu söylenebilir.

III.1.3. Yapılarına Göre Cümle Türleri

Bu bölümde cümleler, geleneksel ayrıma göre, yalın (basit), birleşik ve eksiltili (kesik) biçiminde ele alınacaktır.

Bu noktada metinlerdeki cümleler çeşitli yönlerden ele alınacaktır.

Tezkirelerle ilgili olarak ilk akla gelen, metin genelinde yalın, bileşik ya da sıralı cümle kullanımlarının durumudur. Konuyla ilgili yapılmış bazı çalışmalar söz konusudur. Bu çalışmalara göre, 16. yy tezkirelerinden *Sehî Tezkiresi*'nin ilk 650 cümlesi üzerinde yapılan bir sentaks incelemesinde, ele alınan cümlelerden 344'ünün (%53'ünün) basit, 306'sının (%47'sinin) birleşik yapılı olduğu

belirtilmiştir (Kılıç 1998:119). Bu yüzyılın diğer bazı tezkirelerinde de durum benzer bir tabloyu ortaya koymaktadır. Nitekim, Latîfî Tezkiresi'nin ilk 650 cümlesinin 280'i (%43'ü) basit, 370'i (%57'si) birleşik yapı (Karaküçük 1998:141-2) iken; Âşık Çelebi Tezkiresi'nin ilk 1240 cümlesinin % 30,3'lük kısmı (376) basit, % 69,7'lik kısmı (864) da birleşik yapıdadır (Börekçi 1988: 183-4). Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nde diğer tezkirelerle karşılaştırıldığında daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Eserin ilk 303 cümlesinin 88'i (%29'u) basit, 215'i (%71'i) birleşik yapıdadır.

Bildirme gruplarının birer belirten olarak temel cümleye bağlandığı girişik birleşik cümleler, atıldığında cümlenin hükümlü yapısını değiştirmeyen ara cümlelerle oluşturulan iç içe birleşik cümleler ile bir istek, bir tasarı ifade ederek hükümlü cümle yapmayan, bir zarf gibi kullanılabilen şartlı cümleler yapısal olarak basit cümle özelliği taşır. Basit cümle sözdiziminin algılanışını bu yönüyle çok da değiştirmeyen söz konusu cümleler de eklenirse *Sehî Tezkiresi*'nin ilk 650 cümlesinin 503'ünün basit, 147'sinin de birleşik yapı olduğu sonucuna varılabilir. Bu, yüzde olarak, basit cümlelerin % 77'lik, birleşik cümlelerin de % 23'lük bir orana sahip olduğunu gösterir. Diğer tezkireler de aynı bakış açısı ile değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilir. Latîfî Tezkiresi'nin ilk 650 cümlesinin 430'u basit, 220'i birleşik yapı olurken (ki, bu oran yüzde ile ifade edilirse, basit cümlelerde % 66, birleşik cümlelerde de % 34'lük bir orana karşılık gelir); Âşık Çelebi Tezkiresi'nin % 45'lik bir kısmının (563'ünün) basit, % 55'lik bir kısmının (677'sinin) da birleşik olduğu görülür. Benzer bir biçimde, Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nin ilk 303 cümlesinin %60'lık kısmının (182'sinin) basit, %40'lık kısmının (121'inin) da birleşik olduğu görülür.

Basit kabul edilebilecek yapıdaki bu cümlelerin oranından hareketle, tezkirelerde kullanılan cümlelerin Türkçenin geleneksel sözdizim yapısına bağlılığına işaret ettiği gibi bir hüküm çıkarmak yanlış olmaz.

Bu oranların Türkçenin geleneksel yapı özelliklerinin taşındığı hükmüne varmanın yanı sıra, ifade özellikleri bakımından da önemli olduğu söylenebilir.

Nitekim, özellikle klasik Osmanlı nesri için söylenen ‘sade’, ‘sanatlı’ hükümlerinin afakiliği karşısında doğru tespitlerde bulunabilmek için bu veriler çok büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, günlük konuşma diline yakınlığı ölçüsünde klasik Osmanlı nesri sade-orta-süslü şeklinde ayrılıyor ise, bu nesrin ürünlerinden olan tezkirelerde dilin sanatlı olarak ifade edilmesine sebep olan dilsel yapılar içerisinde birleşik cümlelerin yeri yukarıda verilen oranlarla ifade edilebilir. Ki’li, sıralı ve bağlı birleşik cümlelerin oranının bu türün örnekleri içerisinde, basit yapıları cümlelere oranla, hakim bir kullanıma sahip olmamasından hareketle, söz konusu nesrin dilini sanatlı yapan başka dilsel unsurların yerlerini de göz önünde bulundurarak bütüncül bir değerlendirme yapmak gerekir.

Harîf müte’essir olup şâd iken nâlân oldu ve didügi söze ve yidügi herzeye peşîmân oldu. (AÇ, 127)

Yukarıdaki örnekte, zarffiile bağlanarak öge cümle oluşturulması; önce iki bağımsız cümlelerin ardından da sıfat tamlamasıyla kurulmuş iki tümlecin ‘ve’ bağlama unsuru ile bağlanarak sıralanması ve bu yapı ile söyleyişte farklı uzunluklarda dalgalar oluşturulması; ikinci cümlede, ‘ve’ ile bağlanan tümleçlerin kendi içlerinde sıfat tamlaması olması ve aynı ekler alması; aynı yardımcı fiilin bağımsız cümlelerin sonunda ortak olmasına rağmen tekrar edilmesi; iki cümlelerin yüklemelerindeki Farsça sözcüklerin *seci* oluşturacak biçimde kullanılması; her iki cümlelerin hece sayıları bakımından hemen hemen aynı uzunlukta olması gibi özellikler, bu nesrin diline ve üslubuna dair tespit ve yorumlarda bulunurken çok yönlü bakış açısını zarurî kılmaktadır.

Bu da, Farsçadan kopyalanan birleşik cümle yapısı dikkate alındığında, yapısal olarak Türkçe cümle yapısının söz konusu metinlerde bu yönüyle önemli ölçüde korunduğunu göstermektedir.

Cümlede belirtilen işi, hareketi, durumu ifade için temel olan iki unsurun, yüklem ve özne olduğu bilinmektedir. Diğer ögeler ifadeyi, özel kullanımlarla

zenginleştiren yardımcı unsurlardır. Tezkirelerin sözdizim özellikleri ile ilgili önemli bir başka husus, cümlelerin oluşturulduğu bu ögelerin sayılarıdır. Metinlerde, tek ögeli ('gizli özne ve yüklem'li) cümlelerle birlikte, iki ögeli ('özne ve yüklem'li) ve üç ögeli ('özne + tümleç + yüklem ve özne + nesne + yüklem'li) cümlelerin kullanımı dikkat çekicidir. Kullanım oranları bakımından dört, beş ve altı ögeli cümleler daha sonra gelmektedir. Çok ögeli örnekler özellikle birleşik, sıralı ve bağlı cümlelerde görülmektedir.

Tek ögeli ('gizli özne ve yüklem'li)

Bursevîdür. (LT 155)

Uşşâkî-zâde Efendi nâm fâzılın mahdûmudur. (SaT, 106)

Kudemâ-i tarîkatdendir. (ED 240)

iki ögeli ('özne ve yüklem'li)

İsm-i Sâmilî Yunus'dur. (ED 241)

Cenâb-ı Emîrî memleketimizin mühim şairlerindendir. (TŞA 79)

üç ögeli ('özne + tümleç + yüklem ve özne + nesne + yüklem'li)

Nedîm-i Mûşulî bir günde fevt oldılar. (AÇ, 42)

Merhûm dânişmendliğinde manzûr-ı ekâbir ü meşhûr-ı nuzerâ ve maqbûl-ı fużalâ imiş. (AÇ, 135)

Yukarıda anlatılanları desteklemek üzere şunları da söylemek gerekir: Latîf Tezkiresi'ndeki ilk 650 cümlelerin %15'i iki ögeli, %19'u üç ögelidir. Âşık Çelebi Tezkiresi'ndeki cümlelerin %11,6'sı iki, % 12,3'ü üç elemanlıdır. 4, 5 ...

elemanlı cümleler daha az görülmektedir. Çok ögeli cümleler çoğunlukla bir defa kullanılmaktadır (Börekçi 1988: 183-4).

Müşârun-ileyh ders-‘âmlık vazîfesi i’tâ olunarak cevâmi-i şerîfede neşr-i ‘ulûm-ı ‘âliye ile evkat-güzâr oldu. (TŞA, 244)

Bu veriler, tezkire türüne ait bazı 16. yy. metinlerdeki cümlelerin, sade anlatıma uygun olan az öge ile ifade etme özelliği taşıdığını göstermektedir.

Tabii bu noktada, cümlelerin öge sayısı ile sözcük sayısını birbirinden ayırmak gerekir. Tezkire yazarlarını, bir bilgiyi en saf ve sade haliyle aktarmada yeterli sözcük kullanmalarının ötesinde bu derece uzun ve zincir halinde sıralanan cümleler kullanmaya sevk eden düşüncenin, duygu değeri yüksek, çeşitli kültürlerden beslenen ve bir refahın etkisiyle oluşmuş imparatorluk dilini kullanmalarıyla açıklanabilmesi mümkündür (İsen 2006a: 81-90; Woodhead 2006: 317-26; Tarikdaroğlu 1988: IV-V).

Kemîne hod bir dervîş-i bî-nâm u nişân ve dil-rîş-i lâ-mekân u bî-hân-mân u şûrîde-hâl u şeydâ-meşreb ve dîvâne-renk ü lâ’übâlî-mezheb, ne devlet-i dünyâ ile ehl-i kadr ve ne fazl u hüner ile sâhib-i sadr. (LT, 90)

Metinlerde kullanılan cümle kalıpları, bir başka değerlendirme, unsuru olarak kabul edilebilir. Yukarıda adı geçen bazı çalışmalar bu noktada ele aldıkları eserler için kısmi bir tespit sunmaktadır. Bu tespitlerden bazılarına göre, Latîf Tezkiresi’nin ilk 858 cümlesinde 474 cümle kalıbı kullanılırken (Alyılmaz 1988: 166). Âşık Çelebi Tezkiresi’nin ilk 1240 cümlesinde 470 cümle kalıbı kullanılmıştır (Börekçi 1988: 184).

Yönetilen-yöneten söz diziminin Türkçede epeyce sağlam olduğu görülür. Türkçe tesiriyle olsun olmasın bu özellik, çevresindeki dillerde de açık bir çekiciliğe sahiptir. Farsça da, bir ÖN dilidir; bütün cümlelerde kurucuların

belirginleştirilmemiş sırası özne-zarf-nesne-fiil şeklindedir (Johanson 1992: 256).

III.2. SEÇMELİ CÜMLE ÖGELERİNİN YERLERİ

Bilindiği gibi her fiilin dilbilimsel olarak cümlede bir değeri vardır (Wertigkeit, Valenz). Yani bir fiil kullanıldığı cümlede belli bir sayıda cümle ögesi istemektedir. Bu zorunlu ögeler dışında, bir de seçmeli olarak kullanılan ögeler vardır. Bunlar genelde dilbilgisi ve cümle yapısı açısından cümle kuruluşunda ikinci derecede gerekliliğe sahip nesneler, zarflar ve tamlamalardır. Bunlar cümlede öbekler ya da yan cümle olarak bulunabilirler. İşte bu seçmeli cümle ögelerinin yerlerine öyle uzun yan cümleler kullanılabilir ki, bu bazı yazarlar için karakteristik dahi olabilir.

Klasik Osmanlı nesrinin beslendiği önemli yazı geleneklerinden biri olarak Arapçada, *meâni* ilmine göre, *medh* (övme), *zemm* (yerme) gibi durumlarda “mukteza-yı hâl” gereğince dilbilgisel olanaklarla ifadeler uzatılmaktadır. Çevikoğlu, Ahmed el-Hâşimî'nin Cevâhirü'l-Belâğa'sından alıntılacağı ifadelerinde, 'hâl'i, “... konuşan kimseyi, sözünü belli bir surette ifade etmeye zorlayan durum ...” olarak açıklamaktadır. Bu durumda, “Meselâ bir kimseyi övmek sözün uzatılmasını gerektirir. Muhâtabın zekî olması ise sözün veciz olmasını iktiza eder. Yani, *medh* ve *zemm* birer hâldir. İlk makamda *itnab* (Maksadı, alışılmış olandan daha fazla sözle ifade etmek demektir.), ikinci makamda ise *îcâz* (Maksadı, lâfzı az ancak manası çok olacak şekilde ifade etmektir.) hâlin muktezasıdır. Bu muktezaya uygun olarak sözü, birinci halde *itnab*, ikinci hâlde *îcâz* sûretinde fasîh kelimelerle ifade etmek kelâmın belâgatıdır.” (1999: 21). Yazarlar, yerleşmiş sanatlı nesir üslubu ve kişisel üslupları ölçüsünde, *medh* veya *zemm* söz konusu olduğunda, ya *seci*, bağlama unsurları gibi bazı dilbilgisel yapılardan yararlanarak ‘uzun’ ifadeler, ya da ‘kısa’ fakat anlamsal olarak yoğun ifadeler kullanmaktadırlar. Yahut da bu iki anlatım üslûbunu biri diğerine göre ağırlık oluşturmayacak biçimde dengeli kullanarak,

meâni ilminde ‘müsâvat’ adı verilen bir kural çerçevesinde cümleler oluşturmaktadırlar.

Nitekim, “Kısasta sizin için hayır vardır” (Bakara Sûresi 2 / 179) ayeti, cümle yapısı, öge sayısı bakımlarından kısa ve sade bir cümle kabul edilir. Ancak, “Kastedilen mânâ ise şudur: insan birisini öldürdüğü zaman kendisinin de öldürüleceğini bildiği takdirde bu teşebbüsünden vazgeçer. Böylece hem öldürmeyi düşündüğü kimsenin hayatı hem de kendi hayatı kurtulmuş olur. Böylelikle ömürler uzar, nesiller çoğalır, herkes kendine faydalı olacak şeylere yönelir, toplum içinde düzen sağlanmış olur.” (Akdemir 1999: 107 ‘Alıntıl原因an; Çevikoğlu 1999: 40’). Bu anlatım biçimi, îcâzın bir üslûp kuralı olarak adı geçen kültür dillerinde yerleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Bununla birlikte, sözün bir çeşit kısaltılması anlamına gelen *îcâz*’ın, *hazf* ve *tazammun* yolu ile ortaya konulduğunu hatırlatmak gerekir.⁴⁷ “... sözün bir parçasının ihmali demek olan *hazf*’da (elipse, giderme), giderilen unsurlar ya kelime veya kelime grupları ya da cümle veya cümleciklerdir. İçinde giderme (ellipse) taşıyan yapı, söyleyiş, ifade veya biçimler ise, gidermeli (elliptique) olarak nitelenirler. Bütün diller için umumî olan bu türden kuruluşların oluşumu, şüphesiz, her dilin kendi iç yapısına bağlı olarak kazandığı şartlar içinde gerçekleşir.” (Barutcu-Özönder 1993: 143). Barutcu-Özönder, ‘umumî olan bu türden kuruluşların’ Türkçedeki örneklerini Uygur dönemi metinlerinden vermekte; özetle bunları, 1. Tamlamanın baştaki unsurunun giderilmesi yolu ile 2. Tamlamanın sondaki unsurunun giderilmesi yolu ile 3. Tamlamanın ortadaki unsurunun veya unsurlarının giderilmesi yolu ile yapılanlar biçiminde sunmaktadır (1993: 143-8). Yazar ayrıca, gidermeli anlatım üslubunu, Köktürçe iki ibarenin okunması sırasında kullanılacak bir ölçüt olarak sunmaktadır (1996: 89-100).

Buna karşılık olarak, *sec’li*, uzun cümlelerle ifade etme, Kur’an’ın bir diğer üslup özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. “(Zekeriyya) Rabbim! dedi. Benim

⁴⁷ Adı geçen terimler için bkz. Bilgegil 1989, Saraç 2006, Olgun 1973 vb.

kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı ...” (Meryem Sûresi 19 / 4) ayetinde “Zekeriya (a.s.) ihtiyarladığını ifade etmeye çalışıyor. Ancak bu anlatımda, ihtiyarlığın beraberinde getirdiği perişanlık da güzel bir şekilde gözler önüne seriliyor. Zekeriya kısaca ‘Ben ihtiyarladım.’ Demek yerine böyle bir anlatımı tercih ediyor. İhtiyarlık zamanında saçların ağarmasını, belin bükülmesini, güçten tåkatten düşmeyi tablolastırarak, zihni tasavvura sevk ediyor. Bir maksada bağılı olarak sözü uzatıyor.” (Çevikoğlu 1999: 41). Tabii, dolaylı ve böyle uzun bir anlatımın ortaya çıkması, okuyucu üzerinde yaratılmak istenen olumlu etki ile açıklanabilir. Bu anlatım biçimi de Kur’an’ın, Arap, Fars ve Türk kültür coğrafyalarındaki bir etkisi biçiminde yorumlanabilir. Bütün bunlara karşılık, “terk edilmesini gerektiren bir sebep olmadığı sürece kelâmı esas olan müsâvattır.” (Çevikoğlu 1999: 42).

OSTŞT’de yerme ve özellikle de övme, ‘mukteza-yı hâl’ çerçevesinde yazarların anlamsal olarak yoğun, biçimsel olarak da uzun ve sec’li cümleler oluşturmalarının en önemli sebebi olmuştur. Nitekim, mevcut sosyal ve ekonomik rahatlık ile yazarlarının Türk, Arap ve Fars kültür birikimlerine önemli ölçüde vâkıf olmaları da, tezkirelerin dilinde ortaya çıkan bu durumun açıklanmasında dikkate değer bir husustur.

Türk edebiyatındaki ilk şairler tezkiresinin yazarı, bunun da ötesinde Arap ve Fars edebiyatları ile Türk edebiyatı arasında köprü isim olan Ali Şir Nevâyî, MN’de biyografilerin genelinde *müsâvat* ilkesine uygun, hatta kısa, kolay anlaşılır, konuşma diline yakın bir dil kullanmaktadır. Buna karşılık, sosyal statüsü yüksek kişilerin, özellikle de ‘mirza’ların biyografilerinde övme amaçlı olarak, bağlaçlarla birbirine bağlanarak sıralanan sıfatlar, cümleler ortaya koymaktadır. Yine *sec’i*, bu cümlelerin en göze çarpan dilbilgisel sanat ögesidir. Söz konusu sanatlı ifadelerle konuşma dilinden uzaklaşmanın basamaklarını örnekleriyle görmek için şu birkaç biyografiyi incelemek yeterli olacaktır:

Mevlânâ Fazlî: Herî'ligdür. Kiçik irkenide nakkâşlık kılur irdi, nazmgına hem aytur irdi. Özin tamâm şâ'ir hayâl kılığandın songra tamâm nakkâşlıknı terk kılıp şâ'ir boldı. Bu matla' anıngdur kim: ... (MN, 118)

Yazar, sosyal statüsüne ve sanatçı kişiliğine dair ayrıntılı bilgiler bulunmadığından, vasat veya vasata yakın bir şair olduğu hükmünün verilmesi mümkün olan (en azından Nevâyî'ye göre) Mevlânâ Fazlî'nin biyografisini ortaya koyarken, konuşma diline yakın, öge ve sözcük sayısı bakımlarından kısa ve sade, kolay anlaşılır cümleler kullanmaktadır. Aynı eserde yazar, mirzalığa bağlı olarak sosyal statüsü daha yüksek bir kişinin biyografisini oluştururken, Farsça tamlamalar, bağlaçlarla sıralanan sıfatlar ve cümleler, *sec'ili* sözcük grupları, konuşma dilinde kullanılmayıp bu tür edebi eserlerin terminolojisi içinde kabul edilebilecek yoğun Arapça ve Farsça sözcükler kullanarak sanatsal özellikleri ağır basan cümleler oluşturmaktadır. Aşağıdaki biyografi bu durum için bir örnek teşkil etmektedir:

Sultân Bedî'ü'z-zamân Mîrzâ: hüsn sûret ü hüsn sîret bile ârâste ve cemâl-i zâhirî vü kemâl-i bâtinî bile pîrâste ve sahâ vü hak-perestlıkda dil-pezîr, vefâ vü hak-şinâslıgda bî-nazîr ve pâktab'lıg u dikkatda yektâ ve sâf-zihnlık ü nezâketde bîhemtâ yigittür. Rezm etvârıdın / atar tutarda dil-pesend ve bezm esbâbıdın içmek ve bağışlamakta bî-mânend. Tab'ı hem nazm uslûbıda mülâyim tüşüptür. Ve bu matla' anıngdur kim: ... (MN, 198)

Nevâyî'nin her yönden hâmisî ve eserin sunulduğu kişi olan Hüseyin Baykara'nın biyografisi ise, yukarıda belirtilen edebi dil özelliklerinin en ileri noktalarına dair örnekler ile ortaya konulmaktadır:

Ebu'l-Gâzî Sultân Hüseyin Bahâdur Han: Saltanat bahrının dürr-i yektâsı ve hilâfet sipihrining hûrşîd-i cihân-ârâsı, sahâvet havâsının ebr-i güher-bârı ve şecâ'at bîesining hüner-ber şîr-i şîkârı, 'adâlet çemenining serv-i ser-bülendi ve mürüvvet ma'denining gevher-i ercümendi, kûşîş rezm-gâhının Rüstem-i destânı

ve bahşış bezm-gâhının Hâtem-i zamânı, fesâhat ‘âlemining nükte birle sihr-sâzı ve belâgat cihânının dikkat birle mu’cize-perdâzı, ya’nî sultân-i selâtın Ebu’l-Gâzî Sultan Hüseyn Bahâdur Han / kim: ...

Bu husrev-i gerdûn-câhnı kim nesebi bâbıda hâme sürsem, yüz ming hân u hâkânı bu cüzvî muhtasarda yığıştursa mu bolur ve bu dârâ-yi encüm-sipâhnı kim hasebi şerhide kalem ursam, yüz tümen hâkân u kaan anıng hamîde ahlâkıça sözni bu muhakkar evrâkda sığıştursa mu bolur? ... (MN, 202-3)

Biyografinin devamı da aynı dilsel unsurlarla, yukarıda bahsedilen ileri noktalara dair örneklerle devam etmektedir. İkinci paragrafta görülen, bütün dilbilgisel unsurları ile simetrik cümleler diğer bölümlerde de görülmektedir:

... ve her ‘âşıkâne matla’ bile derd ehli cânıga şu’le-i fenâ yakılgay ve her derdmendâne beyt bile ‘ışk ehli könglige berk-i belâ çakılgay. (MN, 203)

Hem Nevâyî’nin kaynakları olan tezkireleri hem de Nevâyî’nin MN’ini, eserini oluştururken örnek aldığı belirtiği tezkiresinde Sehî, bu, ortak özellikler taşıyan kültür coğrafyalarındaki nesir dilini, artık türün de üslup özelliklerini belirleyici tarzda kullanmıştır. Övmenin ‘mukteza-yı hâl’ olduğu durumda eserini de sunduğu cihan padişahının biyografisinde yazar, daha ilk bölümde kitabın özel biyografisini sanatlı dil özellikleriyle sunmaktadır:

Evvelki bihişt taqriri devrân gülistânında yüz gösteren gül-ruhsâr u semen-sîmâ dil-rübâlar vaşfinda ve cihân sebzezârında şalınan serv-i hōş-reftâr u lâle-‘izâr mehlîkâlar medhinde pâdişâh-ı şâhib-kırân şehinşâh-ı gîtistân hazretlerinüñ tab‘-ı şerîflerinden şudûr ve zihn-i laţîflerinden zuhûr iden ebyât-ı zîbâ ve gazeliyyât-ı ra’nâ ki her biri bir münâsib nâzûk vaqtda bî-ihtiyâr söylenüp dinilen sözlerün birer mevķi’i ve birer mevridi var ol mevride ve ol mevķi’a göre vârid olan eş‘âr-ı bülend ve güftâr-ı sûdmend ol salţanat bahrı şadefinüñ dürr-i ezheri ve celâlet sipihrinüñ hurşîd-i enveri şehâvet bezmgâhınüñ gevher-efşânı ve şecâ‘at

rezmgâhınũ Rüstem-i Destânı. Beyt:

Ḥurşîd-tekvîn Süleymân-nigîn Yûsuf-ı Mısr-ḥilâfet şâhib-livâ-yı kerâmet pâdişâh-ı
zıllu'llâh ḥâzret-i Sultân Süleymân Şâh. (ST, 13)

Benzer bir örnek olarak Anadolu sahası Türk şiirinin en önemli isimlerinden biri olan Necâtî'nin biyografisinde yazar, sadece biyografik bilgi ile yetinilmesi gerektiğine inandığı bölümlerde kısa, kolay anlaşılır cümleler kullanırken, ele aldığı şairin sosyal statüsünü ifade etmek üzere kullandığı cümlelerde övme gereği olarak özellikleri daha önce belirtilen sanatlı cümleleri tercih etmektedir:

Mevlâna Necâtî: -kaddesa'llâhu rûḥahû-dür. Mevlidi Edirnedür. İsmi 'Îsadur. Merḥûm Sultân Maḥmûd tâbe şerâhu ḥâzretlerinũ âsitân-ı sa'âdet -âşîyânlarında nişâncı olup dîvan-ı saltanat-eyvânlarında nişân-ı şerîf ḥizmetin iderdi. Her zamânda şeref-i rikâb-bûsları ile mesrûr ve bisât-ı neşât-ı muşâḥabet-i sa'âdet-baḥşları ile pür-ḥuzûr idi. Bir ân ve bir zamân anlaruñ ḥizmet-i muşâḥabetlerinden dūr ve mülâzemet-i meclis-i sa'âdetlerinden mehcûr olmak yoğ idi. Eşnâ-yı muḥâverede şâdır olan güftâr ve ḥîn-ı mülâtefede vârid olan eş'ardan biri bu kıt'adur.

Kıt'a:...

Sultân Maḥmûduñ kafes-i tenden hümâ-yı rûḥı evc-i semâya tayerân idüp ferâdis-i cinâna ve civâr-ı Raḥmâna rıḥlet gösterüp ḳurb-ı Ḥaḳda sâkin olduğda Mevlânâ Necâtî bâķî 'ömrin merḥûm Sultân Bâyezîd nevvera'llâhu ḳabrehu ḥâzretlerinũ dergâh-ı 'âlem-penâhlarında geçirüp fevti İstanbulda vâķi' oldu. Mezârı Şeyḫ Vefâ tekyesi ḳurbındadur. Merḳadini faķîr binâ itdüm. Ve fevtine bu faķîrden işbu târiḥ şâdır oldu ki taḥrîr olup zıkr olunur. (ST, 133-4)

Özellikle de şairlerin övgüye değer nitelikleri olarak sanatçılıklarının ve eserlerinin sanat değerlerinin ifade edildiği bölümlerde yazar, dilsel yapılarla süslenmiş dilin zengin örneklerini sunmaktadır:

Cevdet-i şab'ı nihâyetde ve kuvvet-i zihni gâyetde faşîh şâ'ir-i kâdir ve söz renginde sâhir ü fahirdür. Şi'ri bir mertebede laţîf ü pâk ve sözi bir derecede nazîf ü sūznâkdür letâfet-i şi'r ü sūhanı çaķ hadd-i i'câza iletmişdür. Eş'arı rengin ve nazmı sihr-i mübîn tarz-ı gâzelde hûb ve tarîķa-i meşelde mergûb hoş-âyende 'âşıkâne gâzelleri çok ve pesendide maţla'larına nihâyet yok. Kaşâyidi hayâl-engîz ve kıt'aları gevher-rîz dîvânı elsine-i ünâsda mütedâvil ve kendüsi ma'ârif ile mükemmel kimesnedür. Eş'ârına bir vech ile şîve virmişdür ki enîs-i melâ'ike-i muķarrebîn ve celîs-i melâ'-i a'la-yı 'iliyyîne'l-müzeyyen bi-enfâsı nefîs. Mevlânâ Şeyh İdrîs-i Bitlîsî rahmetu'llâhi 'aleyh yazduķı Tevârih-i Âl-i 'Osmânuñ altıncı cildinde ki Sulţân Maḥmūd cildidür Necâtîyi Ḥusrev-i Rûmdur diyü yazup ma'lûm ider. Bir kimesneyi ki tevâriḥde Monlâ İdrîs gibi şâhib-faẓl u ehl-i hüner Ḥusrev-i Rûm diyü zıkr ider aña medh u ta'rîf ve taḥsîn-i laţîf ancak olur artuğ olmaz. Ve bu miyân maţla' Sulţân Bâyezîd merḥûma didüķi kaşîdedendür. (ST, 134-5)

Aşağıdaki parçada yazar, bir anekdot anlatımında, bir şairin veya eserinin övgüsü veya yergisi veyahut herhangi bir tasvir söz konusu olmadığından, aynı eserden alınan önceki parçalara göre konuşma diline daha yakın bir üslup kullanmaktadır.

Mevlâna Şeyh Rûşenî: -rahmetu'llâhi 'aleyh- Aydın ilindendür. Rûşenî maḥlaş dimege daḥi bâ'îş oldur. Ḥalvetîler zümresinden olup ḥalvetîlerün ser-ḥalkası olan şeyh Monlâ 'Alînüñ birâderidür. Lâubâlî 'âleminde Monlâ Melîḥî ile şeb ü rûz bir yirde bile olup bilece şuğl iderler imiş. Bunların birbiriyle olan laţîfeleri çok ve evşâfa gelmez şakîfelerine nihâyet yok. İl içinde bu ikisinün aḥvâli ma'lûm u mefhûmdur. Rûşenî diyâr-ı 'Aceme çıkup Şeyh Seyyid Yaḥyâ hizmetine yitişüp anda müddet-i medîd ve rûzgâr-ı ba'îd ile riyâzet çeküp şeyḥün terbiyetlerine muķârin olup âyîne-i ṭabî'âtı mücellâ ve mir'ât-ı ḳalbi muşaffâ olup âḥır 'inâyet-i Şubḥânî mu'în ve hidâyet-i Rabbânî ḳarîn düşüp şâhib-ḥâneķâh şeyh oldu. (ST, 113-4)

Nevâî'nin, Osmanlı Sahası Türk yazı dili geleneği üzerindeki yoğun etkisi belirli ölçülerde bilinmektedir. Onun OSTŞT üzerindeki etkisi, bu bilginin yanı sıra, Batı Türkçesi tezkire geleneğinin Arap, Fars kültür çizgisine bağlı olarak ortaya çıkıp geliştiğinin kanıtlarını da taşımaktadır. Bu türün Osmanlı sahasındaki örnekleri üzerinde Arap ve Fars tezkire geleneklerinin etkileri çalışma içerisinde ilgili bölümlerde ortaya konulmaktadır.

III.3. CÜMLELERİN BAĞLANMASI

OSTŞT'de ve tabî ki klasik Osmanlı nesrinde uzatılan cümleler ile ilgili yapılan yorumlar vardır. Bu yorumlarda cümlelerin çeşitli dilbilgisel bağlama unsurları kullanılarak uzatıldığı, böyle bir kullanımın da anlaşılmayı zorlaştırdığı söylenmektedir.

Basit cümle yapılarını sade, açık vs. kılmak yerine, anlaşılmasını zorlaştırabilecek çeşitli dilbilgisel unsurlar bulunabilir. Sözcükler ve sözcük gruplarını birbirine bağlayarak, adlar önünde çok sayıda sıfat kullanarak ve bunları da konuşma dilinde yaygın olarak kullanılmayan veya yabancı olan sözcüklerden seçerek basit cümleler oluşturulabilir.

Aşağıdaki cümlelerde adın önünde sıralanan sıfatlar, bu durumu açık bir biçimde ifade etmektedir.

Dürr-i şâdef-i mecd ü 'alâ bârân-ı şehâb-ı şeref ü behâ mihr-i sipihr-i 'izz ü ikbâl
hurşîd-i cevzher-i câh u celâl serv-i cûybâr-ı sa'âdet tezerv-i şâh-sâr-ı şehâmet
nağş-ı nigîn-i şalâbet faşş-ı engüşterin-i mehâbet Muştafâ Paşa İbni Sâlih Paşadur.
(AÇ, 205)

Âşık Çelebi Tezkiresi'nden alınan bu cümledекine benzer kullanımlar için diğer tezkireler de pek çok örnek sunmaktadır. Tezkirelerin, adeta bir yazı sanatı gösterisine dönüşen giriş bölümlerinde, cümleleri söz konusu dilbilgisel unsurlarla estetik, sanatlı kılmaya çalışan hemen bütün tezkirecilerin yanı sıra,

16. yüzyıl tezkirelerinden *Âşık Çelebi Tezkiresi*, *Künhu'l-Ahbâr*, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*, 18. yüzyıl tezkirelerinden *Esrâr Dede Tezkiresi*, yer yer *Safâyî Tezkiresi*, son dönem tezkirelerinden *Tezkire-i Şuarâ-yı Amîd*'de, giriş bölümlerine ek olarak biyografi bölümlerinde de bu unsurlardan dikkat çekici şekilde yararlanılmaktadır :

Kul cinsinden rüstâ'ül-asl ve şekvâ'ün-nesl erzaku'l-ayn kasîru'l-kâme turfa-kıyâfe nice hanedâna yetmiş ve sûk-ı esrâda nice nice murâda çıkmış bir gulâm-ı zerharîde ve 'abd-ı bazâr-dîde idi. (LT 174)

Ol tûtî-i şekeristân-ı belâğat ve ol bülbül-i nağme-perdâz-ı gülistân-ı siyâdetiñ çekîde-i kalem-i mu'ciz-rakamı olan âsârından Sergüzeşt-nâme ki unfuvân-ı cevânide vâkı' olan hâlât-ı keyfiyyet-i aşk u muhabbeti inşâ ve sûziş-edâ ile keşîde-i sahîfe-i beyân etmiştir. (SaT, 112)

Bunlara rağmen, yazarlar özellikle biyografik bilgileri sıraladıkları bölümlerde, kısa cümleleri ve konuşma dilindeki sözcükleri daha sık kullanmaktadır. *Sehî Tezkiresi*, *Latîfî Tezkiresi*; yoğun kişi tasvirleri içermeyen 17. yüzyıl tezkirelerinin hemen hepsi ve bütün tezkirelerin büyük bir kısmındaki sanatsal (ve dolayısıyla sosyal) statüleri üst düzey olmayan şair biyografileri böyle örnekler sunmaktadır:

Maqtûl nişâncı Ca'fer'ün birâderidür. Tâcî Beg-oğlu demekle anılır. Merhûm Sultân Bâyezîd Amâsiyyede Çelebi Sultân iken babası defterdâr idi. Ve kendüsi Şemâniyede müderris olmuş ehil kişi idi. 'Arabî vü Pârsî vü Türkî dilde eş'ârı var. Haylî i'tibâr u iştihâr ve ehliyyet ile meşhûr ve fazîlet ile zühûr bulmuş fâzıl u kâmil kişi idi.... (ST, 84-5)

Karaferye kurbinde bir karyedendür. Dervîş-meşreb ve fânî-sûret kimesne idi. (LT 227)

Bu Emānī Rūmilinden Tuna yalısından Rusçuḳ nām ḳaṣabadan bir emīnūñ ve ümenā içinde bir gūzīnūñ oğlıdur. Adı Muṣṭafādur. Āyīne-i ḳalb-i ḳābili pūr-ṣafadur. Her ta‘rīfe ṣānı ḳābil ve her ḳābiliyyet ile tavṣīf olınsa müteḥammildür. Evvelā taḥṣīl-i ‘ulūma meṣḡul oldu. Ḳavābil içinde mümtāz ve efāzıl yanında maḳbūl oldu. Şām ḳāzīsı ‘Alī Çelebi Efendi ḥıdmetinden ferāḡat itdi... (AÇ, 168)

Nām-ı Habīb ve zâtı Bosnavî’dür. (TŞA 129)

Coşkun, Tuncer’den alıntıladığı bölümde “Ziya Paşa, Şiir ve İnşa makalesinde, hâlâ sanatkârane üslubu tercih edenlerin olduğunu ve ‘idüğine, olduğuna, olmakla, bulunmakla, ecilden hasebiyle, dolayı, derkâr, aşikâr’ gibi kelimelerle ifadelerin uzatıldığını, bunlara ‘tenezzül’ etmeyen kişilerin ise kıymetlerinin bilinmediğini söyler.” (2006: 665). Türün Türk edebiyatındaki ilk ve model alınan örneğine sahip Nevâyî, kısa, sade, çeşitli biçimbilgisel uyumlara dayalı cümleler kullanmayı tercih ederken, çok sık olmasa da zarffiillerle uzatılan cümlelere dair de kullanımlar ortaya koymuştur. Ancak bu örnekler, yazarın sade ve anlaşılır dilinin önüne geçecek nitelikte olmamaktadır:

..., bat örgenip, haylî işler tasnîf kılıp risâle daḡı edvarda bitidi... (MN, 81)

Klasik Osmanlı nesri için belirtilen duruma örnek olarak, 18. yüzyıla ait *Esrar Dede Tezkiresinde*, “olup, idüp, iderek, olarak, oldığı, olmagla, olmagın, buyurup, diyerek...” gibi tamamlanmamış yüklemlemlerle cümleler, beş, altı cümle olabilecekken birleştirilerek uzatılmış ve ortaya zincirler halinde sıralanan cümlecikler çıkmıştır. Bu tamamlanmamış yüklemlemlerden bir kısmı bütün eserlerde görülen birer standart zarffiil bağlama kalıbı olarak kullanılırken, bir kısmı da bütün eylemlerin bir zarffiil eki ile tamamlanmamış yüklemle dönüşürüldüğü örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nâmı Muhammed olup mahmiyye-i Edirne’den zuhûr ve Kômürcizâde şöhretiyle meşhûr ol diyârda hzş-hân u nûkte-dânlık ile müte‘âref iken kendülerün silsile-i ‘aşk keşân-ber-keşân Dede ‘Ömer Semâhat Hazretleri’nün şifâ-hâne-i terbiyelerine

cezb idüp nice zaman hizmet-i pür-bereketlerinde evkât-güzâr ve cezbe-i zâ‘ide ile müstagrak-ı hayret- didâr olarak gâh ribât-ı Mevleviyye-i Edirne’de karâr ve gâh hâvânîk-ı sâ‘ire-i etrâfda bi’l-müsâfere geşt ü güzâr iderek âhırü’l-emr Güzelhisâr’da vâkı‘ Zâviye-i Mevleviyye’ye şeyh olup el’ân Hânkâh-ı Merkûm’da çille-güzîn-i kûşe-i inzivâ ve seccâde-nişîn-i hücre-i hüdâdurlar. (ED, 136)

Benzer bir durum, 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Mustafa Safâyî’nin tezkiresinde de görülmektedir. Zarffiillerle bağlanarak uzatılan cümlelerde özellikle sık tercih edilen -lp’lı yapılar, söz konusu yazarın kişisel üslubuna dair ek bir özellik de oluşturur:

Bir gün perverde-i keremi olduğu asrının vezîr-i a‘zamı meclisine vardıkda hecme-i seylâb-ı hirem ile bünyân-ı vücûdunda sûret-i inhina nümâyân olmağın vezîr-i müşârün-ileyh mertebe-i sinn ü sâlınden pursân oldukda henüz medâric-i sinîn-i ömrden kadem-i nüh derece-i süvvum olmuşdur deyü verdiği cevâbı perîşânî-i atehe mahmûl olduğun hiss eyleyip murâdım fakr u ıztırâr ile fûrû-güzeşte olan ömrümü keşîde-i rişte-i şumâr etmeyip ancak mazhar-ı kerem-i vehimleri olduğum hasebiyle refâhiyyetle güzâr eden müddet-i se sâleye i‘tibârdır deyü burka‘- güşâ-yı çehre-i maksûd olduğu latîfe sebebi ile nâ‘il-i lutf-ı nâ-mahdûd olmuşdur. (SaT, 76)

Halebü’ş-şehbâ’dan zuhûr edip İstanbul’a gelip tahsîl-i ma‘rifet edip mülâzım ve tarîk-i kazâya âzim olmağla Anadolu’da ba‘zı kazâyâ kâzî olup Alaşehir kazâsından ma‘zûlen biñ yetmiş tokuz târîhinde fevt olmuşdur. (SaT, 77)

Bu örneklerde, “olup, idüp, olmagla ...” gibi zarffiil parçaları ile oluşturan yapılar, yüzey yapıda tamamlanmamış yüklemeler şeklinde yorumlanırken, aslında bunlar, özellikle yukarıdaki zincirleme sıralanan örneklerde olduğu gibi, derin yapıda birer tamamlanmış yüklem kabul edilebilirler. Böyle bir durumda da zincirin son halkasındaki fiilin kipi ve şahsı bu tamamlanmamış yüklemeler için de geçerli olabilir. Safâyî Tezkiresinden alınan ve yukarıda verilen örneklerden biri,

anlatılanlar doğrultusunda yeniden yazıldığında, yeni cümle kalıplarıyla şöyle oluşturulabilir:

Halebü'ş-şehbâ'dan zuhûr edip İstanbul'a gelip tahsîl-i ma'rifet etmiştir. Mülâzım ve tarîk-i kazâyâ âzim olmağla Anadolu'da ba'zı kazâyâ kâzî olmuştur. Alaşehir kazâsından ma'zûlen biñ yetmiş tokuz târîhinde fevt olmuştur. (77)

Aynı örnek, özgün bir yazımda ise şu şekilde sunulabilir:

Halebü'ş-şehbâ'dan zuhûr edip (etti.) İstanbul'a geldi. (Burada) tahsîl-i ma'rifet etti. Mülâzım ve tarîk-i kazâyâ âzim olmak suretiyle Anadolu'da ba'zı kazâyâ kâzî oldu. Alaşehir kazâsından ma'zûlen biñ yetmiş tokuz târîhinde fevt olmuştur (oldu). (77)

Ayrıca, bu örnekte görülüyor ki, 'olmağla' sözcüğü, hem yüzey yapıda hem de derin yapıda zarfîil olarak; buna karşılık 'olup', 'edip' sözcükleri aslında cümleleri dilbilgisel olarak tamamlayan (finite) yüklem işlevinde kullanılmaktadır.

Meşâyih-i tarîk-i Celvetiyye'den Şeyh İsmâ'il nâm azîz-i muhteremiñ ferzendi olup evâ'il-i hâlinde tahsîl-i ma'ârif-i bisyârdan soñra tarîk-i Celvetiyye'de tekmîl-i âdâb-ı tarîkat edip cevher-i zâtı müsta'id-i iksîr-i irşâd olmağla İstanbul'da Küçük Ayasofya'da vâkı' Hüseyin Ağa zâviyesinde mesned-nişîn-i meşîhat olup imtiyâz-ı ilmiyyesine ikrâmen silsile-i meşâyih-i cevâmî'-i selâtine dâhile olmağla Şehzâde Câmi'-i Şerîfi'ne dahi cum'a şeyhi olup kırk senede tefsîr-i şerîf hatmi müyesser olmuştur. (78)

Yine, 'evâ'il-i hâlinde' 'ilk zamanlarında, önceleri vs.' ifadesi, diğer pek çok örnekte görülüyor ki, bağımsız iki cümleyi bağlamak üzere kullanılabilir.

Meşâyih-i tarîk-i Celvetiyye'den Şeyh İsmâ'il nâm azîz-i muhteremiñ ferzendi olup evâ'il-i hâlinde tahsîl-i ma'ârif-i bisyârdan soñra tarîk-i Celvetiyye'de tekmîl-i âdâb-ı tarîkat edip

Bu cümleleri, tezkire yazarlarının uzun cümleleri ortaya koyarken kullandıkları bir diğer dilbilgisel yapı, geleneksel dilbilgisi tanımıyla sıralı cümleler olarak da düşünmek mümkün olabilir.

Günümüz Türkçesinde bu şekilde zincirleme sıralanan cümlelerin yaygın olmaması, konuşurlar tarafından karmaşık bulunabilir. Yüzey yapıda tamamlanmamış yüklemlerle sıralanan bu cümlelerin, *dönemin dil anlayışı* söz konusu olduğunda, karmaşık olmadığı, bu dilin konuşurları/okurlarınca kolay anlaşıldığı, bir başka ifadeyle, derin yapıda da böyle bir işlev taşıdığı düşünülebilir. Aksi halde, bu tarz cümlelerin kullanımı, anlaşılmayı bilinçli olarak zorlaştıran ve estetik değer yaratmaktan çok, zihni yoran gereksiz bir uygulama olarak anlaşılabilecektir. Diğer taraftan bu şekilde cümlelerin zincirler halinde uzatılması, Türkçe dilbilgisel unsurların, “ve” gibi yabancı unsurların bağlama işlevinin kopyalanarak Türkçede kullanıldığı sonucuna ulaşılmasına sebep olmaktadır.

Tezkire yazarlarının, uzun cümleleri ortaya koyarken kullandıkları bir diğer dilbilgisel yapı, geleneksel dilbilgisi tanımıyla sıralı cümlelerdir.

Hazret-i Sultan Selim ki İskender-i heft-iklîm ve hidîvân-ı cihân içre hidîv-i ‘azîm
idi merdânelere şâhâne nazar-ı himmeti ve merd-i merd-efken olanlara bi’t tamâm
rağbeti var idi. (LT 361)

Başra selâmın getürdiler Fârsî yordamından bellü dirgürdiler. (AÇ, 62)

Kimi zaman cümle sonundaki ortak bir eke veya yardımcı fiile bağlanarak cümlelerin sıralandığı görülmektedir. Yüklemin üzerinde bulunan bildirme, eylem çekim ekleri buna örnek olarak verilebilir. Tezkire yazarı, böyle bir kullanım ile akıcılık sağlamak istemektedir:

Şehr-i İstanbuldan pâdişâhumuz bendelerinden yeniçeri zümresindendir (LT, 430).

İstanbul kurbunda vâkı Kâsım-pâşâ nâm mahalden zuhûr Emrudcu-zâde denmekle meşhûr olmuştur. (Sat, 115)

OSTŞT'deki nesrin ve klasik Osmanlı nesrinin en belirgin üslup özelliklerinden biri olarak bağlama edatları (cümle bağlayıcıları) ile bağlanan / uzatılan cümleler dikkat çekicidir.

Bu tür örneklerde genellikle “ba’dehû, ondan sonra, ammâ, ve, ve illâ, fi’l-hakîka, hakkâ ki, ve dahi ... ” gibi bağlama edatları kullanılmaktadır.

El-ḥâşıl sözi ḥadd-i i’câza iletmiş beyne’l-mevâlî ve’l-ahâlî kitâbı maḳbûl ve eş’ârı menḳûldür. (ST, 93-4)

... mesnevî-gûydu ammâ mezbûrun eş’ârı mu’asırlarından Hafî ve Safiden evlâ ve eşbehdür. (LT, 232)

Fi’l-ḥaḳîḳa ṭab‘-ı vaḳḳâd u zihni-i naḳḳâda ḳâdirdür. (AÇ, 145)

Hakkâ ki eser hûb ve cumhûr beyinde maḳbûl ü merḡûbdur. (SaT, 73)

... ba’dehû Kâsım Baba’ya hizmet idüp sonra seyâhatle Konya’ya varup ... (ED 275)

Mansuroğlu’nun da belirttiği gibi, adı geçen bağlama unsurlarından bir kısmı, sıra sözleri birbirine, bir kısmı da yan cümleleri ana cümleye bağlama göreviyle kullanılır (1988: 61). Büyük bir çoğunluğu Arapça ve Farsça olan bu bağlama edatları Türkçede, bu dilbilgisel yapıların varlığına dair bir tartışmayı da ortaya çıkarmıştır. Daha Uygur döneminde de bir Fars dili etkisinin olduğunu, daha sonraki dönemlerde Arapça ve Farçanın özellikle büyük yazı dili geleneğine sahip Türk kültür coğrafyalarında etkisini artırarak devam ettirdiği bilinmektedir. Söz konusu dillerdeki dilbilgisel etki alanlarından biri olarak bağlama edatlarının ne ölçüde adı geçen dillere ait olduğu tartışılmıştır. Türkçede zarfille oluşturulan

yan cümlelerin ve herhangi bir dilbilgisel yapı olmadan sıralanan cümlelerin varlığının aksine Arapça ve Farsça kökenli bağlama unsurları ve onlarla birlikte kopyalanan başka dilbilgisel yapılar da bu yöndeki tartışmaların sebebidir. Bu konuda Banguoğlu, Türkçenin kendi bünyesinde yaşattığı ve yukarıda bahsedilen özelliklerin yanı sıra yabancı zannedilen bazı özelliklerin yine Türkçenin bünyesinde bulunduğunu belirtir. ‘Sona yapışık’ (enklitik) bazı bağlama edatları zarfîiden gelişmiştir. Banguoğlu, bunun için ‘ulayü’ ve ‘takı’ edatlarını gösterir (2000: 394).

III.3.1. Cümlelerin Uzatılması

Sözcük sayısı olarak uzun cümlelerin ortaya çıkışında, sesbilgisel veya biçimbilgisel yineleme oluşturabilmek için, bir başka ifadeyle *seci* sağlayabilmek için sözcük gruplarının veya cümlelerin ard arda sıralanması, zincirler halinde uzayan bir sözdizim özelliği sergilemesi bu nesrin bir üslup özelliği olarak öne çıkmaktadır. Bunları sağlayabilmek için tezkire yazarı, çeşitli bağlama unsurlarından yararlanmaktadır. Söz konusu bağlama unsurlarından, tezkirelerin üslubunda dikkat çekici bir yere sahip olanları ele almak gerekmektedir. Bu örneklerin kullanımı, daha Nevâyî’nin dilinde kalıcı bir nesir ve dolayısıyla da tezkire üslubunun parçası olmuştur.

III.3.1.1. ‘ve’ ile

Ortak ögeler arasında kullanılarak,

Bu bağlama unsurunun ortak ögeler arasında kullanımı, kimi zaman ortak adların sıralanmasında görülmektedir:

Ve yetî-veşlık ve ra‘nâ-sıfatlık ve hod-râyılık ve hod-ârâyılık bile evkâtın zâyî’ kılur.

(MN, 80)

Zihninde leṭāfet ve edāsında neṣāfet fikrinde selāmet ve şî‘rinde selāset vardır.
(AÇ, 176)

... Evkât-ı (20) ömr-i azîzin zâyi‘etmeyip dâ'imâ tahrîrât ve hâlâ te'lîfât ile meşğûl
olup ... (SaT, 166)

Kimi zaman ortak sıfatların sıralanmasında görülmektedir:

... vefâ-pîşe vü şikâr-endîşe ḥüsnine mağrûr ve her kemâl ile ma‘mûr ḥānesi
melce’-i yārân u mecma‘-ı rindân hem-demleri ehl-i ‘irfân ... (AÇ, 245)

... olup hakkâ ki ilm ü fazlile ma‘mûr ve lutf-ı tâb ile meşhûr bir zât-ı feẓâ'il-
mevfûrdur... (Sat, 166)

Kimi zaman adların ortak yardımcı eylemlere bağlanarak sıralanmasında kullanılmaktadır:

El-ḥâşıl sözi ḥadd-i i‘cāza iletmiş beyne’l-mevālî ve’l-ahālî kitâbı maḳbûl ve eş‘ârı
menḳûldür. (AÇ, 174)

Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i ma‘rifet ve tekmi'l-i fenn-i kitâbet edip mâliyye kalemi
hulefâsı zümresinden olmağla hâlâ kalem-i mezbûrûn baş halîfesidir. (SaT, 160)

Kimi zaman adların veya sıfatların yüklem pozisyonunda ortak ek eyleme bağlanmasında kullanılmaktadır:

Hazret-i Mîr Kâsım’ga halîfe ve ferzend ü mahbûb mesâbeside irdi. (MN, 7)

Ol zemânda kendü mülk-i ḥüsnüñ ferîdi ve Emrî Çelebi anuñ hevâdâr u pür-
ümmîdi idi. (AÇ, 176)

Asrıñ şu‘arâsından bir şâ‘ir-i pâkîze-beyândır ki meydân-ı ma‘arifde (62a) bahâdır ve nazîri nâdir idi. (SaT, 159)

Hayâlî Beg pâdâşlarından ve Günâhî Dede yoldaşlarından bir rind-i ‘ayyâş ve bir dervîş-i kallâş idi. (ED, 359)

Kimi zaman adların veya sıfatların yüklem pozisyonunda ortak bildirme ekine bağlanmasında kullanılmaktadır:

Vize mevlid-i aşıli ve Çorlı vatan-ı naklîsidür. (AÇ, 227)

... lisân-ı Fârisîde mâhir ve nazm u inşâda kâdir ve fenn-i târîhde sâhib-kudret gâyet ehl-i ma‘rifetdir... (SaT, 158)

Cümleler arasında kullanılarak,

Kimi zaman da söz konusu bağlama unsuru cümleler arasında kullanılmaktadır. Bu örneklerde cümleler, birbirlerine bağlanacak ve bu şekilde birbirinin devamı olacak biçimde zincirler halinde sıralanmaktadır:

Nevâyî’nin kişisel nesir üslubunun bir parçası olarak ‘ve’ ile bağlanan cümlelerden ilkinin yüklemine bulunan bildirme ekinin, ikinci cümlede yer alan yükleminkini de karşılayacak biçimde kullanıldığı görülmektedir:

Mîr’ning aslı Âzerbâyçân’dındur ve mevlûdı Serâb atlıg kintdin. (MN, 6)

‘ve’ bu nesirde cümlebaşı bağlama edatı olarak çok sık kullanılmaktadır:

Ve şehrga tahsîlga kildi ve zâhir ulûmın tekmîl kılğan çağda Hazret-i Mîr Kâsım’ning zuhûr ve şöhreti vaktı irdi. (MN, 7)

... ve bu beyt dahî çarh-ı şu'bede-sâz ve gerdûn-ı lu'bet-bâz bu çadır-ı nilgûn ve hayme-i bî-sütûn u ser-nigûndan her an.... (LT 250)

Ve evlâd-ı Mü'eyyediyyeden merhûm ' Abdü'l-hay Çelebi ki şâhib-i ' ilm ü fazîlet ' âlî-şân u bülend-himmet cûd u saḥâda maḳbûl-ı ' âlem bir âdem idi. (AÇ, 132)

've' bağlama edatı, kendisinden önce yüklemleştirici unsur varsa cümle başında kabul edilebilir.

Şem'îyyesi vardır ḥiddet-i zekâsına delîldür ve tûmâr-ı inşâsı gûyâ şem'-i kâfurîdür ki seviyy-i gûy-ı belâgata hâdişü's-sebîldür. (AÇ, 435)

Cevâhir-i nazmın keşîde-i silk-i tedvîn ve dūrârî-i sühanın muntazam-ı dürc-i tezyîn etmişdir. Ve âheng-i âsâr-ı sarîr-i ney-kalemi pür-sâz-ı sâmi'a-i tahsîn-i müşkil-pesendân-ı zamân bir şâ'ir-i bedi'ül-beyândır. (SaT, 198)

III.3.1.2. 'ki' ile

Chomsky, "üretici-dönüşümsel dilbilgisi" kuramıyla, cümlelerin çeşitli dönüşüm süreçleri sonucunda türemiş cümleler haline geldiğini belirtmektedir. Elbette ki, Türkçenin yapısal özelliklerinden dolayı çoğunlukla ekleme dönüşümü kullanılmaktadır (Kıran 1979: 25). OSTŞT'de, bu ekleme dönüşümü sürecinde, Türkçenin hal, iyelik, eylem çekimlerinde temel özelliklerinin dışında kullanılmadığını söylemek mümkündür. *sıfat* + *ad* biçimindeki söz dizimsel yapılar bakımından da 'genel olarak' aynı hükümlere varmak yanlış olmayacaktır. Konu ile ilgili ayrıntılı inceleme aşağıda, ilgili bölümde sunulmaktadır. Türkçenin çekirdek cümlelerinde korunan sağlam yapı, dönüşüm süreçlerinde türemiş cümlelere dönüşürken kimi örneklerde de korunmakta, kimi örneklerde ise açık yabancı etki taşıyan sonuçlar ortaya konulmaktadır. Hiç şüphe yok ki, ilk olarak, cümle başında veya sonunda Arapça bağlama edatları kullanılarak zincirler halinde uzatılan sözcük grupları veya cümleler akla

gelmektedir. Bu konuyla ilgili olarak daha önce bilgi sunuldu. Söz dizimsel açıdan ikinci olarak akla gelen yabancı dil etkisi, ‘ki’li yan cümle yapılarıdır.

Aslında, Farsça soru zamiri olan ‘ki’, bağlama edatı göreviyle, Türkçe cümlelerde, dönüşüm sürecinde yeni anlamsal türetmelerle ve sözdizimsel olarak dikkate değer özelliklerle sunulmaktadır.

‘ki’ bağlama unsuru, kimi zaman, çeviri dilinin etkisi sonucu, ara sözlerle girişik cümlelerin oluşturulmasında kullanılırken, kimi zaman da yine çeviri dilinin etkisiyle öge yan cümlelerinin oluşturulmasında kullanılmaktadır. Eski örnekleri, Sanskrit ve eski Hintten yapılan çevirilerle Eski Uygur metinlerinde ve daha sonra da Türkçenin başka tarihi yazı dillerinde görülen bu dilbilgisel yapılar, yardımcı “unsur önce-ana unsur sonra” prensibine aykırı bir kullanım ile sunulmaktadır.

Bu kullanımlarda sebep, vs. işlevler, söz konusu dilbilgisel unsurun kopyalandığı dile ait işlevlerle benzer olarak ortaya konulmaktadır.

‘Alâyim-i eşrât-ı sâ’at her vechle zâhir degülmidür ki her dîvâne-i garnîşîn mehdîlûk da’vâsın ve her Ehrimen-i bî-din benî asfarluk sevdâsın kılur. (LT, 417)

Temel Türkçe söz dizimine yukarıdaki cümlelerin şöyle olması beklenirdi:

‘Alâyim-i eşrât-ı sâ’at her vechle zâhir olduğu için, her dîvâne-i garnîşîn mehdîlûk da’vâsın ve her Ehrimen-i bî-din benî asfarluk sevdâsın kılur. (LT, 417)

Sontakılı bir dil, öntakılı bir dilden bu özelliğine bağlı bir dilbilgisel unsuru kopyalayabilir mi? Dil ilişkileri açısından bu soru, ileri sürülenlere karşın, Türkçe açısından dikkate değer karşıt örnekler sunmaktadır. Nitekim, “Zaman zaman, sadece yüzeysel unsurların ödünç alındığı, ama gramerin ‘derin’ yapılarının ödünç alınamayacağı...” ... “... sözlüksel olmadan yapısal etki olamayacağı...” ... “yapısal etkinin ilişki dillerinin söz konusu alanlarda yapı benzerliği ön şartını

gerektirdiği ...” ... “Bir A dilinin sadece kendi içindeki gelişme eğilimlerine uygun B yapı unsurlarını kabul edeceği ...” (Johanson 1992: 195-6) şeklindeki iddialara karşın, Türkçe, Hint-Avrupa kökenli bir dil olan Farsçadan ‘ki’ öntakısını ‘genel kopya’⁴⁸ olarak bünyesine katmıştır.

“Genellikle amaç, sebep ve zaman anlamlı birleşme tipleri, yabancı birleşme kalıplarının kopyaları olarak ki ve ta ki bağlaçları + emir-istek yüklemleştiricileri ile kurulmuş amaç cümleleri” (Johanson 1992: 265) bu nesirde Farsçanın sözdizimsel etkisi olarak örnekleriyle görülmektedir.

Ve bir baḥrīdūr ki ḡavṭa-i deryā-yı fikret ve ḡavṣ-ı biḥār-ı diḡḡat eylese bu maḡūle
le’āl ile gerden-i mecd ü me’ālin ve sā’id-i sa’ādet-i ‘āḡibet me’ālin pūr-zīver ider.
(AÇ, 210)

Ve bi’l-cümle Ḥaḡ Te’ālā ekābir-i sa’ādete tevḡīḡ virmişdür ki ümmīddür ki anda
dā’im bāḡī ola sā’irlere daḡı ol ḡāl sārī vü mülāḡī ola. (AÇ, 404)

‘Sola dallanan cümle yapısına uygun’ ve ‘dilbilgisel ilişkilendirici’ görevindeki bu bağlama unsuru, dikkate değer bir kullanım oranıyla, Türkçe fiilimsilerle kurulan ‘öge cümleler’in yerini almaya başlamıştır.

Bir ḡaṣīdesi vardır ki anda çok ma’ārif derc itmīşdür ve nuḡūd-ı maḡdūrın aña ḡarc
itmīşdür. (AÇ, 413)

Yukarıdaki cümlelerin olması beklenen biçimi, Türkçe öge cümle yapısındadır.

Anda) çok ma’ārif derc itmīş ve nuḡūd-ı maḡdūrın aña ḡarc itmīş bir ḡaṣīdesi
vardur.

⁴⁸ *Genel kopya*da bir B (kopya edilen sosyal açıdan baskın dil) örneği bütün olarak, yani malzeme, bitişme, anlam ve sıklık yönünden yapı özellikleri bütünü olarak A (temel kod görevindeki sosyal açıdan zayıf dil) temel kod cümlesi içine kopya edilir. *Seçilmiş kopyalarda* ise, örnek, sadece B bloğunun seçilmiş yapı özelliklerini; yani malzeme, bitişme, anlam ve / veya sıklık türü niteliklerini içerir. (Johanson, 1992: 175).

Burada, dilbilimsel terim olarak ‘yöneten-yönetilen’ ilişkisi, yönetenin yönetilene göre cümle içindeki yeri önemlidir. Behaghel’in ‘artan öge kuralı’(1932)nda, kurucuları, artan karmaşıklıklarına göre sıralama eğilimi söz konusudur. Bu eğilimde yönetenin önünde aşırı ağırlıktan genellikle kaçınılır. Böylece yönetilen-yöneten dilleri, sıkça belli kurucuları sona getirme eğilimindedirler; yani kurucuların belli oranda yönetenin öbür tarafına sızmasına meylederler. Behaghel’in bir başka ‘kuralına’ göre, kavrama psikolojisi sebeplerine bağlı olarak, önemli olan önemsiz olandan daha sonra getirilir. Bu tür uzun ve sürekli gelişmeler yoluyla yönetilen-yöneten kalıbı neticede, kuvvetli bir şekilde gevşetilebilir. (Johanson 1992: 257)

Günümüzde, çeşitli araştırmacılar, sola dallanan cümle yapısı ile ilgili olarak, bu tarihi metinler ve süregelen dil ilişkisi alanlarındaki bazı lehçelerden hareketle, ‘az gelişmiş’ morfosentaktik yapılar ifadesinde bulunmaktadır. Onlara göre, özellikle Fars ve Slav etkisi taşıyan ‘soncul cümle’ bağlayıcılarıyla birlikte, ilişkide bulunan Türk dillerinin gramerlerinde “olgunlaştırma”, “modernleşme”, “normalleşme” söz konusu olmuştur. (Johanson 1992: 260-261)

Ki’li yapılar cümle içerisinde şu şekillerde karşımıza çıkabilir:

Bir adı veya ad öbeğini nitelemek üzere kullanılabilir. Bu durumda da nitelediği ad cümlede,

Özne olabilir:

Karâmânî Pîrî Paşadur ki vüzerânun ezkiyâsından ve küberânun ‘ulemâsındandır.
(LT 276)

Esîrî ki sâbıkda mezkûr olmuştur anda sâkindür. (AÇ, 437)

Tümleç olabilir:

Fünûn-ı cüz'iyeden ve umûr-ı hâriciyyeden mişl-i tevsi'î ve fûrûsiyye ve pezendegî ve tîr-endâzî hiç bir nesne yokdur ki duhûlî ve tab'ınun aña şümûlî olmya. (AÇ, 439)

... olup bir dîvân-ı hande-'unvân nazm u tertîb etmişlerdir ki Hevâyî Dîvânı deyü meşhûr-ı cihândır. (SaT, 227)

Yüklem olabilir:

Anuñ oğlu 'Alî Çelebidür ki yine kâzî-'asker olmuşdur. Anuñ oğlu Muhyî'd-dîn Çelebidür ki Sulţân Bâyezîd merhûm devrinde vezîr-i a'zam olan Hâdim 'Alî Paşa oğul idinüp Mü'eyyed-zâde güyegü idinmişdür . (AÇ, 440)

Asrıñ şu'arâsından bir şâ'ir-i pâkîze-beyândır ki meydân-ı ma'arifde bahâdır ve nazîri nâdir idi. (SaT, 159)

Bir adı nitelemekten cümlede tümleç görevinde kullanılabilirler.

Rivâyet olunur ki havâss-ı muhibbân-ı dergâh-ı kerâmet-penâhlarından bir sadâkat-şîâr meydân-ı kürsî-akrânlarına gelüp kûçek-i hizmet-i 'aliyyelerine Çelebi Efendi bunda mıdur diyü sual eylediği... (ED, 102)

Cümlede bağlaç görevinde kullanılabilirler. Bu durumda da çeşitli anlamsal işlevler taşırlar.

Sekizinci nasihatı dahi budur ki her kim bu fennile beni nev'i meyânında imtiyâz u iştihâr iddi'âsın ide gerekdür kim kendü zâde-i tab'ın ve hassa-i karîhasın îrâd u ibrâz idüp gayrun san'at u ma'nâsından müstagnî ola. (LT 421)

Rîk-i Baḥḥā gibi şöyle bezl itdi ki rûḥ-ı Ḥâtem-i Ṭayy ikfânda anuñ cûdından saḥâ 'âriyet itdi. (AÇ, 440)

Henüz unfuvân-ı şebâb eyyâmı olmağla me'mûldür ki refte refte tahsîl-i dest-mâye-i ma'rifet ve tekmîl-i vâye-i menkabet eyleye ... (SaT, 404)

Bunun yanı sıra, genellikle kişi adlarının yanında, onlarla ilgili bilgi aktarmak veya herhangi bir açıklama yapmak için kullanılan ara sözler, türün üslup özelliği olabilecek bir biçimde sunulmaktadır:

Ve bir karındaşı bu Aḥmedîdür ki ibtidâ-yı ḥâlinde Monlâ Fenârî ve fenn-i tıbda Şifâ kitâbının mü'ellifi Ḥacî Paşa ile şirket üzre diyâr-ı Rûmdan Mısrda cem' olup Şeyḥ Ekmel ḥuzûrında istifâde-i 'ulûma meşğûller imiş. (AÇ, 157)

... Burusa kazâsından mütekâ'id iken müteveffâ olan Aşçı-zâde Ḥasan Çelebi merhûm ki bi-ḥasebi't-tertib mezkûr olsa gerekdür ol zemânda zemânenüñ kâbillerinden belki yegâne vü fâzıllarından olup otuz aqça medreseden ma'zûl imişler. (AÇ, 146)

Ḥasan Çelebi ki ḥâliyâ âstânede mülâzımdur muḳâbele-i kitâbda baña lâzımdur diyü 'arz idüp medreseden bedel kırk aqça mülâzemet aqçası itdürüp kendüler terceme ve Ḥasan Çelebi beyâz idüp ... (AÇ, 146-7)

Yine türün bir üslup özelliği olabilecek bir biçimde, kişi adlarının yanında, onlarla ilgili bilgi aktarmada kullanılan ve övme amacıyla kullanılan ara sözlere de rastlanılmaktadır:

Merhûm ve magfûrun-leh Sultan Selim Şâh tâbe-serâhu ki devrûn Sikenderi ve devrânun Dârâ ve Dâveri idi mülûk-ı memâlikden nice selâtin-i cebâbireyi cebren ve kahran taht-ı bahtından ma'zûl ü makhûr idüp... (LT 325)

Mezbûr Edâyî Şerife-zâde ki ḥaqqâ erbâb-ı dîvânun revnakı ve ḥaqq-ı istihkâk-ı devletün müsteḥakkı idi aña qaşd-ı intisâb eyledi. (AÇ, 144)

Metnin üslubuna dair bir incelemede üzerinde durulabilecek cümle kullanımlarından bir diğeri eksiltili 'kesik' (elliptique) cümle kullanımıdır. Bir başka ifadeyle cümlelerde özne ya da eylem düşmesinin olup olmamasıdır. OSTŞT'de yüklem eksiltili cümle kullanımı kaydadeğer bir kullanım sergilemezken, Nevâî'nin dilinde bunun örnekleri bir üslup özelliği olarak görülmektedir:

...; ammâ ni tab'ın işke buyurur ve ni hâfızasın. (MN, 80)

Bunun yanı sıra, sözdizimsel ilişki taşıyacak bir başka eksiltili kullanım da, bir bağlama unsuru ile bağlanarak sıralanan cümlelerden ilkinin yüklemine bulunan bildirme ekinin, hemen sonra gelen cümlemin yüklemine de karşılayacak biçimde ortaya konulmasıyla sağlanmaktadır:

Dânişmend kişidür, ders ve ifâdega meşgûl. (MN, 82)

Bu kullanımın bir benzeri olarak, *Sehî Tezkiresi*'nde de bildirme ekinin eksiltili kullanımına dair örnekler söz konusudur. OSTŞT'de bu örnekler yalnızca *Sehî Tezkiresi*'nde bulunmaktadır:

... oğlıdur. Âl-i resûldur. Kendüsi ulûm-ı zâhiri kesb itmiş zû-fünûn sâhib-fezâyil ehl-i dil. (ST, 34)

OSTŞT'de yüklem eksiltili cümlelerin tür üslubu oluşturacak biçimde kullanılmamasına karşılık, özne eksiltili cümle kullanımı çeşitli örnekler sunmaktadır.

Bu kullanımlardan ilki olarak, yazar, biyografik bilgileri sıralarken özneyi her cümlemin başında kullanarak tekrara düşmek istemediğinden, özellikle şairin özne olduğu cümlelerde, özne eksiltili cümle kuruluşları ortaya koyar. Bu özellik, OSTŞT için olduğu kadar günümüz biyografileri içinde ortak bir durum sergiler.

Edirnevîdür. Sultan Bâyezîd ve Sultan Selîme hizmet idüp pâdişâhumuz Sultan Süleymân-ı Süleyman-nişân devrânının evâ'ilinde evc-i hayâtıdan hazîz-i memâta nakl itdi. (LT 278)

İsm-i şerîfleri Muhammed'dür. Kefe diyârından sâdât-ı kesîrû'l-berekâtdan olup evâ'il-i hâlinde tahsîl-i ilm ü hünere mecbûl ve kesb-i... (TŞM 269)

İsmi Mehmed'dir. Evâ'il-i hâlinde tahsil-i bida'a-i ulûm u ma'ârif ederek 'asrının 'ulemâ vü şehrinin şu'arâsı sınıfına dâhil olmuştur. (TŞA 19)

Bunun yanı sıra, gizli özne kullanımını tezkire yazarı bir sanat olarak değerlendirebilmektedir. Tezkirelerde eksiltili anlatımın aksine, var olan unsurların görülen başka unsurlarla birlikte kullanımına dayanan yinelemelerle sağlanması bu noktada çok önemlidir. Yazar, özne eksiltili bir cümlede gizli özne kullanarak bu cümleyi bir önceki cümle ile yineleme sağlayacak biçimde sunabilmektedir. Cümleler noktalama işaretleri ile sonlandırılmadığı için bu durumda, bir önceki cümlenin öznesini gizli özne olarak yineleyen cümlelerle, bağımlı bağlı cümleleri birbirinden ayırmak bir zorluk teşkil etmektedir. Ancak her iki durumda da yazarın ortak unsurlardan birinin dilbilgisel varlığından yararlanarak *seci* oluşturmak üzere zincirleme yapılar ortaya koyması önemlidir.

Ve bu lugaz-ı ankebûtı kendü zâde-i karîhasına nisbet iderdi ve fülân vakitte didüm der idi. (LT, 257)

Belirtildiği gibi, biyografik bilgi aktarımına özgü gidermeli anlatımlara tezkirelerde sık rastlanmaktadır. Özellikle gizli özneli kullanımlar oldukça sık kullanılmıştır. Tezkirelerin biyografi bölümlerinde, ilk cümlelerin önemli bir kısmı bu şekilde özne eksiltili kullanılmaktadır.

Hazret-i Monlanun veled-i hüâmı ve nâm-ı nâmîleri ve veled-i kirâmîleridür. (LT, 115)

Nazîrî-zâde denmekle karîn-i iştihârdır. (SaT, 87)

... tarîkı Mevlevî-i elevî ve dersi Mesnevî-i hakâyık-muhtevî ve mahlası Ma'nevî-i Konevî-i Mevlevîdür. (ED, 481)

Bunun yanı sıra, yine özellikle biyografi bölümlerinde, tamlayan eksiltili kullanımlar da sıkça görülmektedir:

İsmi Mehmeddür. (LT, 254)

Nâmı dahi Es'ad'dır. (SaT, 92)

İsm-i güzîni Mehmed Emîn'dir. (TŞA 32)

OSTŞT, girişik (ara) cümleler konusunda da, bir üslup özelliği olacak şekilde bazı belirgin kullanımlar sergilemektedir. Özellikle, kişi adlarının ardından, o kişiler için dua ifadeleri olarak kullanılmaktadır. Bunlar çoğunlukla Ar., zaman zaman da Türkçedir. Hemen hemen ölmüş olan bütün şairler için kullanılan “Kuddise sırrahu” gibi örnekler, birer Ar. duadır:

Merhûm ve magfûrun-leh Sultan Selim Şâh tâbe-serâhu ki devrûn Sikenderi... (LT 325)

Mevrid-i vâridât-ı İlâhî ya'nî Cenâb-ı irşâd-penâhî Hazret-i Şeyh İlâhî Ravvaḥa'llâhu rûḥahû bi'r-revḥi'l-ilâhiyy. (AÇ, 136)

Cenâb-ı Çelebi 'Abdü'l-halîm Efendi kuddise sırruhu Hazretleri'nün gülşen-i hayâtının şemîmi ve gülistân-ı zâtının nesîmidür. (TŞM, 49)

III.4. CÜMLECİK TÜRLERİ

OSTŞT’de zarffiil grupları, metinlerin en dikkat çekici üslup özelliklerinden biri olarak ön plâna çıkmaktadır. Özellikle, biyografi bölümlerinde, şairler ile ilgili olarak, birbiri ardınca yapılan eylemlerin veya ortaya çıkan durumların anlatımında, söz konusu eylemler veya durumlar zarffiil grupları halinde bir ana cümleye bağlı olarak sıralanmaktadır. Bu eylem cümlelerinde, “bir yere gitmek ve orada eğitim almak”, “bir yere gitmek ve orada bir göreve başlamak” gibi birbirinin devamı olan veya aralarında öncelik-sonralık ilişkisi bulunan daha pek çok eylemin bir ana cümleye bağlı olarak sıralanmasında bu dilbilgisel yapılardan, özellikle de –lp zarffiil ekinden yararlanılmaktadır.

Ḥamzavī Ḥamza kıssasın yigirmi dört cild üzre cem‘ idüp ol taḳrīb ile maḥlaşın
Ḥamzavī idüp ba‘dehu Kıssa-i İskenderi yigirmi dört cild üzre tertīb itmışdür.
(AÇ, 157)

Evâ’il-i hâlinde tahsîl-i ma‘rifet ve tekmi‘l-i ilm ü fazîlet ve şî‘r ü inşâya raġbet ve
tarîk-i rûsûma mülâzemet ile müderris olup kat‘-ı merâtib-i tarîk ederek Şâm-ı
Dârü’s-selâm kazâsı hükûmetiyle mukzi’l-merâm olup biñ yüz otuz beş senesinde
fevt olmuşdur. (SaT, 706)

Bu zarffiil gruplarından bir kısmının hem yüzey yapıda hem de derin yapıda bu işlevde kullanılırken, bir kısmının yüzey yapıda zarffiil işlevinde, derin yapıda, çoğunlukla, basit cümleler olarak düşünülebileceği yukarıda belirtilmişti. Yine, bu zarffiil cümlelerinden, işlevsel olarak bitimli cümle kabul edilebilenleri, öge dizilişi, öge sayısı gibi bakımlardan Türkçenin temel özelliklerine sadık kabul edilebilir. Aşağıdaki uzun cümle, ‘olup’ zarffiilinin ardından rahatlıkla bir noktanın varlığını olanaklı kılan yapılardır. Böyle bir durumda da, zarffille karşımıza çıkan fiilin kipini ve şahsını belirleyici unsur olarak, bu, zincir halinde uzayan cümlelerin sonundaki kipi ve şahsı esas almak mümkündür.

Mahrûsa-i Burusa’dan zuhûr edip

unfuvân-ı şebâbda İstanbul'a gelip
 Kara Çelebi-zâde Muhammed Efendi nâm fâzıldan şeref-i mülâzemeti nâ'il olup
 ba'dehu medrese ihsân olunup
 tahsîl-i ulûmdan soñra refte refte kat'-ı merâtib-i medâris ederek Sofya kazâsına
 müftî olup
 ba'dehu Kıbrıs kâzîsi ba'dehu Ankara kâzîsi iken Bağdâd-ı behîşt-âbâd kazâsına
 nakl ba'de'l-'azl Belğrad ve Filibe kazâları ihsân olunup
 ba'dehu Mekke-i Mükerreme pâyesiyle Ebi Eyyûb-i Ensârî kazâsına kâzî olup
 ba'de'l-'azl Anadolu hisârında yalısında sâkin iken biñ yetmiş dört târîhinde fevt
 olup
 Kañlıca'da İskender Pâşâ Câmî'i Şerîfi hazîresinde defn olundu. (SaT, 75)

Türkçe *ad soylu aksiyon cümleleri* de isim ve sıfatfiil şekillerine (fiil isimleri, soyut eylem adları) dayanır ve tümleç cümleleri, yani yöneten bir yüklem çekirdeğinin aktantları olarak işlev görebilirler (Johanson 1992: 262). OSTŞT'de Türkçe sözdizimine göre oluşturulmuş, *şahıs eki taşımayan* isim ve sıfatfiil şekillerine dayalı tümleç cümleleri ile Farsçadan kopyalanmış yapılarla sunulan aynı işlevdeki tümleç cümleleri birarada kullanılmaktadır. 'ana cümle + ki + öge cümle' yapısındaki bu cümleler, bir yandan isim ve sıfatfiil şekillerine dayanan Türkçe öge cümlelerin, diğer yandan yine aynı dilbilgisel yapılarla kurulan ve sıfat göreviyle bir adı veya ad öbeğini niteleyen niteleme gruplarının işlevliğini belirli ölçülerde zayıflatmaktadır.

Dir idi ki şî' rûñ devri sürildi ve şu' arānuñ defteri dūrildi. (AÇ, 206)

“Şî' rûñ devri(nüñ) sürildi(güni) ve şu' arānuñ defteri(nüñ) dūrildi(güni) dir idi.”

Çarıştıran Süleymān Beg oğlu Sinān Çelebidür ki merhūm Sulţān Bāyezīd devrinde
 terk-i diyār idüp bir zemān vilāyet-i 'Acem seyāhatin eylemiş. (AÇ, 227)

“Merhūm Sultān Bāyezīd devrinde terk-i diyār idüp bir zemān vilāyet-i ‘Acem seyāhatin eylemiş (olan) Kariştiran Süleymān Beg oğlu Sinān Çelebidür.”

III.5. ÖBEKLER

Türkçede “ ‘genellikle iki türlü sözcük öbeği bulunur.....özneyi tamamlayan sözcük öbeklerine özne öbeği, yüklemi tamamlayan sözcük öbeklerine de yüklem öbeği denir. Bu nedenle, cümlede bulunan nesne, tümleç gibi öğelerin görevi, öznenin ya da yüklemnin anlamını tamamlamaktır’; bu sınıflandırmada özne öbeği içinde karşımıza ad, sıfat tamlamaları ve eylemliler çıkmaktadır....yüklem öbeği ise adları, ad ve eylem soylu sözcükleri içinde barındırır.” (Sarıbaş 2001: 83).

III.5.1. Özne Öbeği

Metinlerde özne, kimi zaman yalnızca bir ad, kimi örneklerde bu adla birlikte adı niteleyen bir sıfat, kimi örneklerde de yine sıfat görevinde tamlama veya tamlamalarla ortaya konulmaktadır.

‘Abdu’llāh Çelebidür ki Bahāü’d-dīn-zāde dimekle ma‘rūf kūtūb-ı dā’iretü’l-irşād fi’l-islām merkez medārü’l-hetf ve’l-ilhām Şeyh Muhyi’d-dīn merhūmuñ nebiresidür. (AÇ, 221)

Mefh̄arü'n-nāzımın eşherü'l-mütekkaddimîn Mevlānā Aḥmedī tayyeballāhü serāhu ki İskender-nāme müellifi ve yigirmi dört cildle ol sāde nazmuñ şā'ir u (Hk.91a) muşannifidür. (KA, 4)

Ol tāvus-ı bağ-ı ma‘arifiñ nām-ı emcedi Mahmūd'dur. (SaT, 149)

Aşağıdaki örnekler ise, tamlamalarla uzatılan özne öbeği yerine -ve buna karşı- sade bir anlatıma dayanmaktadır.

İsmi Hayre'd-dîndür. (ST, 124)

Adı Ramazandır. (AÇ, 227)

Nâmı Habîb'dir. Bosnavî'dir. (SaT, 153)

Ancak, cümlelerin her ögesinde özellikle tamlamaları 'seçimlik' unsurlar olarak kullanıp yoğun anlamlı ifadeler oluşturmayı kişisel bir üslup özelliği şeklinde benimseyen yazarlar, aynı bölümleri daha uzun özne öbekleri ile sunmaktadır. *Aşık Çelebi Tezkiresi*'nden alınan aşağıdaki cümle, statü vurgusunun dil malzemesi ile ortaya konulmasında bu yapıların ne derece ileri düzeyde kullanılabileceğinin de bir örneğidir. Bu örneklerde, *seci* oluşturma düşüncesi, buna en iyi imkan tanıyan dilbilgisel yapılar olarak tamlamaları yoğun kullanılan unsurlardan biri haline getirmiştir. Bu özellik, çalışmanın sonraki bölümünü oluşturan yüklem öbekleri için de geçerlidir.

Dürr-i şadef-i mecd ü 'alâ bârân-ı şehâb-ı şeref ü behâ mihr-i sipihr-i 'izz ü ikbâl
hurşîd-i cevzher-i câh u celâl serv-i cûybâr-ı sa'âdet tezerv-i şâh-sâr-ı şehâmet
nağş-ı nigîn-i şalâbet faşş-ı engüşterîn-i mehâbet Muştafâ Paşa İbni Sâlih Paşadur.
(AÇ, 177)

III.5.2. Yüklem Öbeği

Tezkire yazarı, yukarıda özellikleri sıralanan tamlamaları, dilbilimsel 'değerlilik' (valenz) kavramı çerçevesinde, cümlede yüklemi anlam yönüyle tamamlama görevi üstlenmiş 'bütünleyen' ve 'seçimlik' ögeler olarak sunmaktadır.

Bu anlamda tezkirelerin bazı bölümleri yüklem öbekleri için tipiktir. Örneğin, OSTŞT'de, ölüm ifadelerini oluşturan kurallı eylem cümleleri, yüklem öbeklerinin belirgin olarak kullanıldığı bölümlerden biridir. söz konusu cümlelerdeki hükmü içeren bu öbekler, yüklemi niteleyen dilbilgisel unsurlarla birlikte yüklem öbeğini

oluşturmaktadır. Bu da özellikle hükümlü öbeklerin sıralandığı cümlelere dayalı biyografi üslubunun bir özelliği olarak öne çıkmaktadır.

Merhûm Sultân Mehemed Hanun evâhir-i eyyâm'ı saltanatında fevt olmışdur.

(AÇ, 30)

Şairlerin ölümleri ile ilgili bilginin sunulduğu yüklem öbeklerini, çeşitli sözlüksel ve anlamsal sanat gösterilerine dönüştüren tezkire yazarlarından bu konuyla ilgili en tipik örnekleri sunan belki de 18. yüzyıl nâsiri İsmail Belig'dir. Aşağıdaki yüklem öbekleri de, yazarın bu dilbigisel yapı içerisine belirtilen sanatlı unsurları yerleştirerek sunduğu örneklerden seçilmiştir.

Cazim: ... bin yüz otuz sekiz senesinde nühüft-i dârü'l-bekâyı cezm itdi. (BT, 54)

Şu'ûrî: ... bin yüz beş senesinde melekü'l-mevti görünce şu'ûrî gitmişdür. (BT, 176)

'İyşî: ... bin altmış bir senesinde bezm-gâh-ı bihişte 'işrete gitdi. (BT, 285)

Bunun yanı sıra, tezkire yazarı, genellikle girişte, ilk tanımlayıcı bilgilerin sunulduğu bölümlerdeki yüklemden oluşan gizli özneli cümlelerde bu öbeklerin örneklerini ortaya koymaktadır.

Şu'arâ-yı mütekaddimîn kısmındandır. Ehl-i 'ilmdendür. (ST, 120)

Küttâb kısmından şehzâdegân-ı Mehmed Hândan Sultân 'Abdullah mâdihlerindendür. (LT, 437)

Burûsa Yenişehirdendür. (ED, 264)

Özne ve yüklem öbekleri içerisinde alt unsurlar olarak özellikle ad ve sıfat tamlamaları, Türkçe, Farsça ve Arapça kurallara göre düzenlenme bakımından

çok çeşitli bir tablo ortaya koymaktadır. Türkçe, Farsça ve Arapça sözcüklerin, bu üç dilin kuralları çerçevesinde bir araya getirildiği söz konusu tamlamalar, zincirler halinde uzatılarak hem aynı görevdeki sözcüklerin yinelenmesini, hem de söylenişte oluşturduğu ifade dalgaları ile akıcılığı sağlamaktadır.

III.5.3. Özne ve Yüklem Öbeklerinde Üslup Özelliği Olarak Öne Çıkan Tamlamalar

III.5.3.1. İsim Tamlaması

OSTŞT'de ad tamlamaları, Türkçe, Farsça ve Arapça sözcüklerle ve bu üç dilin kuralına göre kullanılabilmektedir. Yapısal olarak bakıldığında bu tamlamaların çoğunlukla iki ögeli olmak üzere üç ve daha az olmak üzere de dört ve daha çok ögeyle oluşturulduğu görülmektedir. Tamlamalardaki her bir ögenin, bu öbeğe yeni bir anlam yüklediği düşünüldüğünde, yoğun anlamlı, girift dilbilgisel yapıların bu nesir içerisinde azalan oranda kullanıldığını söylemek mümkün olabilir.

Özellikle Arapça ve Farsça tamlamaların Osmanlı nesrindeki yeri ile ilgili olarak yoğun bir kullanıma, ilgili bütün çalışmalar işaret etmektedir. Şüphesiz bütün Osmanlı mensur eserlerinin de bir özelliği olarak, Farsça ad tamlamaları bu metinlerde, Arapça ad tamlamalarına oranla çok daha fazla kullanılmaktadır. Arapça ad tamlamaları genellikle tamlayanı ve tamlananı Arapça sözcüklerden seçilirken, Farsça ad tamlamaları, adı geçen üç dilin söz hazinesinden de yararlanmaktadır.

Ayrıca, Farsça ve Arapça tamlamalar, hem içerisine dahil oldukları başka tamlamalarda hem cümlelerin yalnız başlarına bir ögesi oldukları durumlarda Türkçe tamlamalarda olduğu gibi Türkçe hal ve iyelik ekleri, edatlar ile birlikte kullanılabilmektedir.

III.5.3.1.1. Farsça Tamlama Kuralına Göre Yapılan İsim Tamlamaları

III.5.3.1.1.1. Tamlayanı Farsça, Tamlananı Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... hikmet-i Hudâ bu gazelini görmedin zemîninde nevâdir şekli olmuş. (KA 167)

... muhalla olmamak ser-hadd-i insâf-ı erbâb-ı sühandan kenâre-nişindir. (SA, 47)

... *zîver-i sade-i bihişt oldu*. ... (BT, 80)

III.5.3.1.1.2. Tamlananı Farsça, Tamlayanı Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... bî-muâdil iken dâmen-i ‘iffetine dest-i bîgâne fırsat bulmadı... (KA, 164)

... âlem olup mâye-i lezzet-i simâh olacak... (SaT, 47)

... *‘âzim-i makâm-ı râhatü’l-ervâh oldu*. ... (TŞA, 168)

III.5.3.1.1.3. Farsça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... ve erbâb-ı dîvânı evrâk-ı müsevvede gibi perişân-ı rûzgâr oldu. (AÇ, 144)

... cür‘a-keş-i câm-ı memât olmuşdur ... (SaT, 314)

III.5.3.1.1.4. Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... hâkkâ erbâb-ı dîvânı revnâkı ve hâkk-ı istihkâk-ı devletüñ ... (AÇ, 144)

... hattâ ba’z-ı akrânıyla semend-i tab’ını meydân-ı imtihâna çıkarup yarışdurmış kimse imiş. (KA, 160)

... sâlik olup tekâmîl-i âdâb-ı tarîkat ve tahsîl-i kemâl-i ma'rifet edip .. (SaT, 63)

III.5.3.1.1.5. Türkçe Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

Erbâb-ı bölük zümresinden kuloğullarından ... (AÇ, 157)

III.5.3.1.2. Arapça Tamlama Kuralına Göre Yapılan İsim Tamlamaları

Arapçanın kuralları ile oluşturulan tamlamalarda sözcüklerin hemen hemen hepsinin yine Arapça olduğu görülmektedir.

... ticâret kasdın idüp dârü'l-mülk-i İstanbula geldi. (KA, 67)

... kudemâya ıktifâ ile tezkiretü's-şuarâ imlâsına ibtidâ kılıp (SaT, 58)

...dârü'l-bekâya nakl eyledi. ... (BT, 25)

III.5.3.1.3. Türkçe Tamlama Kuralına Göre Yapılan İsim Tamlamaları

OSTŞT'de Türkçe tamlamaların oranı yüksek olmakla birlikte, Farsça olanların oranının da bu orana yakın olduğu görülmektedir. Türkçe olarak kaleme alınan bu metinlerde söz konusu örneklerde Türkçe dışı yapıların oranının yüksek olmasının çok önemli iki sebebinin bulunduğu söylenebilir. Bunlardan biri, Türkçede bitimsiz öge cümleler yapan özellikle sıfatfiil ve isimfiillerin, Türkçe isim tamlaması yapıları içerisinde kullanılmasıyla, bu dilbilgisel unsurun kullanımına işleklik kazandırmasına karşılık, Farsça 'ki'li yan cümlelerle birlikte bu yapının işlerliğinin zayıflamasıdır.

Hemân 'aybı buydı ki 'âdeti 'âdet-i rûzgâra muhâlif olup her ber-geşte-ţâl' ehl-i hünere dūçâr olsa dört göziyle nazar ider. (AÇ, 599)

Yukarıdaki cümlelerin Türkçe sözdizim özellikleri ile sıralandığında “Hemān ‘aybı (onun) ‘ādeti ‘ādet-i rūzgāra muḥālif olup her ber-geşte-ṭālī‘ ehl-i hünere dūḡār olduğunda dört göziyle naḡar itmesidür.” şeklinde olması beklenirdi. Aynı şekilde aşağıdaki cümlelerin de Türkçe sözdizim özelliklerine göre “Menḡıldür ki rūstāyī evzān n'idüğini bilmez ozanlardan biri Germiyānoğlına gelmiş.” olabirdi.

Rūstāyī evzān n'idüğünü bilmez ozanlardan birinin Germiyānoğlına geldiği menḡıldür. (KA, 10)

Diğeri, özellikle Farsça kurallara göre oluşturulan tamlamaların Osmanlı nesrindeki işlevinin artmasına karşın, aynı işlevde kullanılabilecek Türkçe yapıların işlevinin azalmasıdır. Nitekim, Farsça kurallarla oluşturulan tamlamalar, yüksek kullanım oranlarıyla, Osmanlı nesri için, kelime grupları konusunda en dikkat çekici üslup özelliklerinden biridir.

III.5.3.1.3.1. Türkçe Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

OSTŞT’de Arapça sözcük ve Farsça tamlama oranları çok yüksektir. Türkçe ad tamlamalarının söz konusu ilişki dillerinin belirtilen söz varlığıyla oluşturulduğu örnekler de bu nesrin öne çıkan üslup özelliklerindendir.

Anatolı defterdārı ... (AÇ, 598)

... ve Pīrī Paşa merḡūmuñ mürebbālarından olup ... (KA, 89)

III.5.3.1.3.2. Farsça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... pederi dahi ol āsitānenün ḡarub-keşleri ... (KA 80)

III.5.3.1.3.3. Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... ‘asrımız şu’arâsındandır ... (KA 168)

...şuarânun ekseri ... (KA 307)

Zemānesinüñ zü-fünûnidur. (AÇ, 161)

...şühedâ zümresine mülhak oldu ... (BT, 244)

III.5.3.1.3.4. Arapça ve Farsça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

Suḥḥanun ĩcādına ... (AÇ, 204)

... mahdûm-ı mezbûrun âsitânesi hizmetinde ... (KA, 163)

III.5.3.1.3.5. Türkçe Kelimelerin Arapça veya Farsça Kelimelerle Birlikte Kullanılışı

... anun eş’ârındandır. (LT, 431)

... ḥabībün karındaşıdır. (AÇ, 209)

Bu örneklerde tamlamanın düzenlendiği dilbilgisi kurallarına sahip dil kimi zaman bunlardan biri, kimi zaman da ikisi hatta üçü olabilmektedir. Aşağıdaki ad tamlaması, üç dilin kuralına göre oluşturulmuş bir örnektir:

... fâyide-i fevka’l-hadd ümîdiyle ... (LT, 480)

... her bağbân-ı ‘irfânın tohm-ı süveydâsından.... (SA 51)

... olan ‘urefâ-i kirâm-ı vâcibü’l-ihtirâmın âsâr u etvârı ile ... (ED, 8)

III.5.3.2. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlaması kullanımındaki yoğun yabancı dil etkisi, pek çok bakımlardan ad tamlamalarındaki durumla benzerlik göstermektedir. Yine çoğunlukla iki ögeli tamlamaların ağırlıklı kullanımının yanı sıra azalan oranda üç, dört ve daha fazla ögeli sıfat tamlamaları ile karşılaşılmaktadır. Yine bu tamlamalar içerisinde Farsça olanların oranı, Arapça olanlarla karşılaştırıldığında arada, Farsçanın lehine çok büyük bir kullanım farkı olduğu görülmektedir. *sıfat + ad* biçimindeki söz dizimsel sıranın Farsça ve Arapça tamlamalarda yerinin değişmesi, Türkçenin diğer iki ilişki dilinden bu bakımdan en önemli dilbilgisel farkı kabul edilebilir. Bu tamlamaları da üç dilin kuralları ve söz hazinesine göre şu şekilde gruplandırarak ele almak mümkündür.⁴⁹

III.5.3.2.1. Farsça Tamlama Kuralına Göre Yapılan Tamlamalar

III.5.3.2.1.1. Tamlayanı Farsça, Tamlananı Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... ‘uḳalā-yı ḥıred-güzīn ... (AÇ, 2)

... Mâ’ u tîn-i vücûd-ı nâzenînleri ... (ED, 10)

III.5.3.2.1.2. Tamlananı Farsça, Tamlayanı Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... yâr-ı ḳadîmi ... (AÇ, 214)

..güftâr-ı ârifâneleri vardur. (ED, 479)

⁴⁹ Ad ve sıfat tamlamalarının yapısal ve sözdizimsel özellikleri ile ilgili olarak ayrıntılı bir çalışma için bkz. Duman, Musa (1987), *Yapıları ve Kullanılışları Bakımından Arapça ve Farsça Tamlamalar*, İstanbul Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, 135 s.

III.5.3.2.1.3. Farsça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... mey-i nâb didükleri ... (AÇ, 7)

... ashâb-ı servetden bir hâce-i kâmrânun ‘abd-i müşterâsı olup... (ED, 478)

III.5.3.2.1.4. Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

Bu matla’-ı meşhûr ... (LT, 431)

... medh-i cemâl-i cemîli ... (AÇ, 1)

... bu gazel-i şerîflerini ... (ED, 14)

III.5.3.2.1.5. Türkçe Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

... Tezkire-i Riyâzî-i bir gonca ... (SaT, 64)

III.5.3.2.2. Arapça Tamlama Kuralına Göre Yapılan Tamlamalar

İsim tamlamalarında olduğu gibi, Arapçanın kuralları ile oluşturulan tamlamalarda sözcüklerin hemen hemen hepsinin yine Arapça olduğu görülmektedir.

... şâhibü’s-seyfü’l-müntezîc ... (AÇ, 27)

... müşâru’n-ileyhin ‘ilm ü ‘ulemaya olan ... (TŞA, 23)

III.5.3.2.3. Türkçe Tamlama Kuralına Göre Yapılan Tamlamalar

İsim tamlamalarının Türkçe kurallarla ortaya konulmuş örneklerinin OSTŞT’de Farsça olanlarla birbirine yakın kullanılmış olması ile ilgili yukarıda anlatılanların Türkçe sıfat tamlamalarında da söz konusu olduğu söylenebilir. Farsça kökenli sıfat tamlaması yapıları ile yine aynı kökenli ‘ki’ ile kurulmuş yan cümleler Türkçenin geleneksel kelime grubu ve sözdizimi özelliklerinin aleyhine bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Nitekim, “Habbezâ feyz-i kilik-i Safâyî-i üstâd bir reyhâne-i edebdir ki meşâmm-ı enâmı habâyâ-yı zevâyâ-yı ravza-i kemâl olan ezhâr-ı bekâyâ-yı ricâl-i nefehâtı ile mu‘attar eylemiştir ve bir yetîme-i sadef-i hünerdir ki vâsita-i ikd-ı gerden-i nev-‘arûs-ı eyyâm olmuştur. (SaT, 54)” şeklinde oluşturulması beklenen cümle yapısı, ‘ki’li cümleler ile ilgili belirtilen dilbilgisel açıklamalara bağlı olarak Türkçenin söz dizim özelliklerinin dışında bir kullanım sergilemektedir.

Habbezâ feyz-i kilik-i Safâyî-i üstâd meşâmm-ı enâmı habâyâ-yı zevâyâ-yı ravza-i kemâl olan ezhâr-ı bekâyâ-yı ricâl-i nefehâtı ile mu‘attar eylemiş bir reyhâne-i edeb; vâsita-i ikd-ı gerden-i nev-‘arûs-ı eyyâm olmuş bir yetîme-i sadef-i hünerdir.

III.5.3.2.3.1. Türkçe Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

OSTŞT’de Arapça sözcük ve Farsça tamlama oranlarının çok yüksek olmasıyla da görüldüğü gibi, Türkçe sıfat tamlamalarında Farsça ve Arapçanın, ad tamlamaları bahsindekiyle aynı tabloyu ortaya koyması sözkonusudur. Bir başka ifadeyle tezkire yazarı, bu nesirde sıfat tamlaması kuruluşlarında, adı geçen ilişki dillerine ait dilbilgisel özelliklerden yararlanarak Türkçe tamlama kurallarına göre oluşturulmuş ad tamlamalarındakiyle aynı kullanımları ortaya koymaktadır.

... meclisde muṭribden ğayrı bezle-ğū ve dil-berden özge tünd-ḥū meyden ğayrı turş-rū nağmeden özge ḥâric-i şoḥbet ve sâzdan özge mâni‘-i muşâḥabet nesne ...
(AÇ, 608)

... elsine-i selâseniñ dakâyıkına ârif ve kavâ'idine vâkîf bir vücûd-ı muhterem ...
(SaT, 106)

III.5.3.2.3.2. Farsça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

Bu yapı için örnek olabilecek çok az sayıdaki tamlamalardan biri olarak,

... üç mâh mürûr etmeksizin ... (TŞA, 21)

III.5.3.2.3.3. Arapça Kelimelerle Oluşturulan Tamlamalar

Yine bu yapı için örnek olabilecek çok az sayıdaki tamlamalardan biri olarak,

... bir mûzî kedi olmuşdur. (TŞA, 11)

Türkçe olmayan yapılar;

Âşık Çelebi Tezkiresi'nden alınan örneklerdeki kalıp ifade özelliği taşıyan cümlelerde, Türkçe sözdizimine göre, sıfat olarak kullanılan sözcüğün adın önünde bulunması gerekirken (merhûm Sultan Selîm) aksinin söz konusu olması çok açık çeviri etkisi şeklinde kabul edilebilir.

Tevârîhinde Sultân Selîm merhûmuñ mevtine didügi terci' -bend-i merşiye ki terci' i budur. (AÇ, 151)

Melce'-i zurefâ zînetger-i 'âlem-i zevk ü şafâ mürebbî-i şu'arâ mi' mâr-ı Sinimmâr mi'yâr-ı bünyân-ı cûd u saḡâ Hüseyin Çelebi emîn-i bennâ merhûmuñ ferzend-i pür-ma' rifeti ve ser-mâye-i dünyâ vü âḡiretidür. (AÇ, 168)

Evvel Sultân Muştafâ merhûmuñ şâ'irlerinden ... (AÇ, 169)

Cümle içerisindeki yerlerine gelince, bu tamlamalara, kimi örneklerde yalnız, kimi örneklerde de bazı eklerin veya edatların yardımıyla cümlenin bütün öğelerinde rastlanılmaktadır.

İkiden fazla öge ile oluşturulan tamlamalar:

Türkçe ve Farsça yapılara dayalı bu şekilde uzatılan tamlamalar, diğer pek çok durumda olduğu gibi, ele alınan konunun içeriğiyle ilişkili olarak çeşitlilik sergilemektedir. Nitekim, tezkirelerin, bilgi aktarımının ikinci planda kaldığı hükmünü rahatlıkla verebileceğimiz giriş bölümlerinde ve sosyal statüsü sebebiyle herhangi bir şairden bahsedilmediğini göstermenin gerekli olduğuna inanılan kişilerin biyografilerinde uzun cümleler kullanılması, ‘ki’li yan cümleler, zarfiil-sıfatfiil-isimfiil işlevli aksiyon cümleleri ile birlikte, büyük ölçüde söz konusu tamlamalarla sağlanmaktadır. Bilgi aktarımının esas olduğuna inanılan bölümlerde de bu esasın niteliğiyle orantılı olarak tamlamaların kısaldığı ve azaldığı görülmektedir.

... vezîr-i magrûr-ı mezkûr nâdim olup ... (ED, 15)

III.6. SÖZDİZİMSEL YİNELEMELER

Bu bölümde kullanılan ‘yineleme’ teriminin, bir sesbirimin, biçimbirimin, sözcüğün veya sözcük grubunun *aynı veya benzer* olan, yani saydığımız dilbilgisel parçalardan herhangi birine göre *muadili* olan bir başka unsurla *simetrik yapı* oluşturacak biçimde yinelenmesini ifade ettiği daha önce belirtilmişti.

Klasik Osmanlı nesir üslubunun en temel özelliklerinden biri, yinelemelere dayanmasıdır. Bu yinelemeler, kimi örneklerde sesbilgisel, kimi örneklerde sözlüksel ve kimi örneklerde de sözdizimsel niteliklere bağlı olarak ortaya konulur. Ancak, bu niteliklerin anlamsal ilişkiler taşıyacak biçimde sağlanması da nesir üslubu açısından esas teşkil eden unsurlardan biridir.

Sözdizimsel olarak, cümleleri oluşturan alt unsurların ilk göze çarpan özelliğinin, çeşitli dilsel unsurlarla sağlanmış yinelemelerle oluşturulup geliştirilmesi olduğu belirtilmişti. Aşağıdaki parça metinde bir cümle düzeninde yer almakta iken, söz konusu paralelliği vurgulamak için paralel olan ifadeler bir satırda gösterilmiştir.

... sûd-ı bî-add ve fâyide-i fevka'l-hadd
 ümîdiyle
 bahr-i bî-kerânda ve deryâ-yı bî-pâyânda
 fülk-i vücûdu ve zevrak-ı bûd u nâbûd
 garîk-i lücce-i fenâ ve kâm-ı niheng âheng-i deryâda
 nâ-bedîd ü nâ-peydâ
 olup gitdi. (LT, 480-81)

Kal'a-i Rodos feth olundugı târîhlerde nakl itdi
 ve
 la'l-i sîrâbı hayât âbına teşne gitdi. (LT, 281)

...mey-hâne-i muhabbetün mahzen-i râh u rûhı
 ve
 virâne-i hakîkatün gencîne-i pür-fütûhı Dede Ahmed Sabûhî'dür ki... (ED 274)

Yapılar arasındaki bu paralellik kimi zaman sesbilgisel, kimi zaman biçimbilgisel, kimi zaman anlamsal unsurlarla, kimi zaman da bunların ikisi veya hepsiyle sağlanmaktadır.

Bir cümle veya sözcük grubunu oluşturan unsurların vezin, anlam ve yapı bakımından başka bir cümle veya sözcük grubunun bir parçası olması, yine ele alınan ifadelerin bir sözdizimsel özelliği olarak karşımıza çıkar:

... mahatt-ı âmâl-i enâm ve ma'raz-i 'ârîza-i havâss u 'avâm ... (ED, 28-29)

...pür-tâb-ı ‘âlem-i envâr ve mülhak-ı şû‘le-i didâr-ı yâr olmışdur. (ED, 245)

Kimi örneklerde sözcük grupları arasında söz dizimsel bir özellik olarak *seci* sağlamak, bazen bir “u” bağlama edatından hemen sonra bazen de devam eden bir sözcük grubu dalgasından sonra mümkün olabilmektedir.

Sultan Süleyman Han sa‘âdet ü bahtla tahta cülûs itdüğü zamânlarda fevt ve bir cüz‘î ‘ârıza mûcib-i mevt oldı. (LT, 331)

Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki, OSTŞT’de yer alan cümleler yapısal olarak fiil ve isim cümleleri olma yönünden dengeli bir kullanım sergiliyor gibi görünse de, tezkire yazarlarının üslup tercihi olarak verbal bir üslup özelliği öne çıkmaktadır. Yoğun zarffiil, sıfatfiil ve ekfiil kullanımları ile sağlanan bu anlatım özelliği, metinlerde, ele alınan şairlere dair hayat hikayelerinin bir zaman düzlemindeki sürecinin ve pek çok biyografide aralara sıkıştırılan anekdotların sunulmasında verbal üslup özelliği ile birlikte dinamik bir anlatımı ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca bu nesrin üslup özelliklerini, büyük bir çoğunlukla *seci* ve aliterasyon gibi unsurlar vasıtası ile sesbilgisel ve biçimbilgisel açıdan, yoğunlukla şiir ve şair değerlendirmelerinde tercih edilen kelime kopyaları vasıtası ile sözlüksel açıdan etkisinde bulunduran Arapça ve Farsça, sözdizimsel olarak da, ‘ki’, ‘ve’, ‘ü’, ‘bâdehu’ vb bağlama unsurları vasıtası ile zincirler halinde uzayan cümlelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Tezkirelerin sözdizimsel üslup özelliği olarak zincirler halinde uzayan cümlelerin nerelerde sonlanacağı hususunda iki temel ölçüt öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, yüklemleştirici unsurlarla birlikte kullanılan secilerden kimilerinin metnin akışına göre yüklem, kimilerinin de mevcut yükleme bağlı bir öge kabul edilebileceğidir. Diğeri de, özellikle –p zarffiil eki vasıtasıyla bağlanan parçalardan yine metnin akışına göre kimilerinin ana cümlelerin, kimilerinin de yan cümlelerin yüklemi olabileceğidir.

SONUÇ

OSTŞT metinleri üzerinde yapılan bu çalışmada, söz konusu metinlerin tür üslubu ile ilgili olarak ulaşılan tespitler şu şekildedir:

OSTŞT, Arap kültürü çerçevesinde oluşturulmuş ve ardından da Fars kültürü ile de zenginleştirilmiş bir üslup üzerine bina edilmiştir. Farklı kültürlerden beslenen ama ortak özellikler üzerine bina edilmiş olan bu nesrin üslubuna dair tarihsel gelişim çizgisi de göstermiştir ki, kuralları çok büyük ölçüde belirli olan ve dolayısıyla yazarının kişisel üslubundan belki daha önce, tür üslubunu öne çıkaran bir anlatım söz konusudur. Bu anlatımda, biçim ve içerik yönüyle temel özellikleri Arap edebiyatında oluşturulmuş, Fars edebiyatında da zenginleştirilmiş olan tezkireler, ses ve biçim bilgisine, söz dizimine dair pek çok dil özelliğini işlevsel olarak türün diline ve tabii ki Osmanlı Türkçesine taşımıştır. Karşılıklı ve dengeli olarak kullanılmak suretiyle çiftler oluşturan secili parçalar, aliterasyonlar, uzun cümle ve cümleciklerle söyleyiş dalgaları yaratmakta kullanılan çok sayıda dilbilgisel bağlama unsuru, bu işlevleri ile bir yandan tezkirelerin üslubunu biçimlendirirken, diğer taraftan yine tezkirelerin temel karakteristik özelliği olarak çok sayıda Arapça ve Farsça kelimeyi Osmanlı edebi diline taşımıştır. Bundan dolayıdır ki, dil ilişkileri çerçevesinde, Osmanlı Türkçesinin etkileşimde bulunduğu yukarıdaki diller ile arasındaki kelime alışverişi ele alınırken, tezde belirtildiği gibi, her biri aynı zamanda bu dile taşınmış kelime kopyalama işlevi gören edebi ilişkiler göz ardı edilmemelidir.

Diğer taraftan OSTŞT’de Türkçe kelimelerin, varlığını çok büyük bir oranda, fillerde ve belirtme sıfatlarında koruduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, tezkire yazarları büyük ölçüde entelektüel nesir diline özgü olan, günlük konuşma dilinde pek kullanılmayan Arapça ve Farsça kökenli adları, sıfatları, bağlama unsurlarını kendi yarattıkları bir dünyanın ürünü olarak kullanmaktadır. Bir başka ifade ile bu kopyalamalar, konuşurlarınca benimsenmiş ve Türkçenin bünyesine yerleşmiş olmadığından, dolayısıyla, yazı dilinde ve konuşma dilinde bir düzenlilik prensibi ile kullanılmadığından doğal bir kullanımdan söz etmek

çok zordur. Bu yönüyle tezkirecilerin oluşturdukları dilin sosyolojik olarak canlı bir dil olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Bizim klasik edebiyatımızda nazmın nesre göre var olan tartışmasız üstünlüğü, estetik nesir üslubuna, nazma ait unsurların yoğun biçimde taşınması sonucunu doğurmuştur.

Şairlerin hayat hikayelerinin, 'eğitim sebebiyle veya başka sebeplerle bir yerden başka bir yere gitmek', "bir göreve başlamak veya bir görevden alınmak", "kaydadeğer bilgi olarak bir ürün ortaya koymak", "ölmek" gibi bir zaman düzlemi üzerindeki geçişlerini biyografik bilgi olarak aktarmada kullanılan eylem cümleleri, bu metinlere tahkiyeli anlatım özellikleri katmaktadır. Bunlar, metinlerdeki dilbilgisel unsur olarak eylemlerin oranlarını ve eylem cümlelerini beslerken, ele alınan kişilerin özellikle edebi niteliklerinin tasviri de adları ve ad cümlelerini beslemekte; metinlerde tahkiye üslubuna bu yönde bir katkı sağlamaktadır.

Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki, OSTŞT'de yer alan cümleler yapısal olarak fiil ve isim cümleleri olma yönünden dengeli bir kullanım sergiliyor gibi görünse de, tezkire yazarlarının üslup tercihi olarak fiilisel (verbal) bir üslup özelliği öne çıkmaktadır. Yoğun zarffiil, sıfatfiil ve ekfiil kullanımları ile sağlanan bu anlatım özelliği, metinlerde, ele alınan şairlere dair hayat hikayelerinin bir zaman düzlemindeki sürecinin ve pek çok biyografide aralara sıkıştırılan anekdotların sunulmasında fiilisel üslup özelliği ile birlikte dinamik bir anlatımı ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca, yazardan okura tek yönlü bilgi aktarımı olması sebebiyle çok hakim bir bildirme cümlesi kullanımı da göze çarpmaktadır.

Tezkirelerde, sözcük sayısı olarak uzun cümlelerin ortaya çıkışında, sesbilgisel veya biçimbilgisel yineleme oluşturabilmek için, özellikle de seci sağlayabilmek için sözcük gruplarının veya cümlelerin ard arda sıralandığı görülmektedir. Sözdizimsel üslup özelliği olarak öne çıkmış, zincirler halinde uzayan bu

cümlelerin nerelerde sonlanacağı hususunda da iki temel ölçüt belirlenmiştir. Bunlardan ilki, yüklemlleştirici unsurlarla birlikte kullanılan secilerden kimilerinin metnin akışına göre yüklem, kimilerinin de mevcut yükleme bağlı bir öge kabul edilebileceğidir. Diğer de, özellikle –p zarffiil eki vasıtasıyla bağlanan parçalardan yine metnin akışına göre kimilerinin ana cümlelerin, kimilerinin de yan cümlelerin yüklemi olabileceğidir.

OSTŞT’de cümleler, Türkçenin en temel özelliklerinden biri olan kurallı öge dizilişine sadık olarak okuyucu karşısına çıkmaktadır. Bu cümle yapısını neredeyse istisnasız olarak kullanan tezkire yazarı, çalışma boyunca belirtilen çoğu işlenmiş, özenle seçilmiş dilsel ögelerle birlikte günlük konuşma dilinden uzak sayılabilecek, kuralları, türün her yazarı için ortak olan bir edebi dil ortaya koymaktadır.

Metinlerde, özellikle uzun cümlelerle oluşturulmuş uzun biyografilerde, ilk bakışta anlaşılması zor bir anlatımla karşı karşıya bulunulduğu düşünülmektedir. Ancak, yazarın, konu olan ve okuyan kitle itibarıyla anlaşılması zor olmamakla birlikte, bu metinlerde, günümüz okuyucusu için büyük ölçüde zor olan, öncelikle kelime dünyasıdır. Tezkirelerde, çoğu günlük konuşma dilinden uzak bu kelime kadrosunun sayıca fazla olmasına rağmen, yazar, sanat yapma gayesi içinde, kelime sayısında bir yoğunluktan istifade ederken, öge sayısı olarak bu yönde bir göstergeye tabii olmamaktadır. Nitekim, tezkire cümlelerinin, ilgili bölümde de belirtildiği gibi, büyük bir bölümü iki veya üç ögelidir.

Yazarlarının, biyografik bilgi aktarımında bu şekilde sanatlı bir dil kullanmaya yönelmesi hususunda, mantık değil duygu yönüyle güçlü olan ve bir refahın etkisiyle biçimlenmiş imparatorluk ve medeniyet dilini kullanmalarının çok büyük bir etkisi olduğu şüphesiz göz ardı edilmemelidir. OSTŞT yazarı, bu imparatorluk dilini kullanırken, sanat yapma ölçütü olmak üzere cümlelerde ögeler arası ilişkilere yüklenmeyerek, dilin sesbilgisel, biçimbilgisel, sözlüksel, sözdizimsel ve anlamsal pek çok unsurunu dengeli

olarak tercih etmekte, böylelikle de bütüncül bir estetik dil kullanımı ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim (1999), *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-âsâr Li-Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- ABDULLAH b. MU'TEZZ, *Kitâbu Tabakâti's-Şu'arâ fî Medhi'l-Hulefâve'l Vuzerâ*, Yayına Hazırlayan: 'Abbâs İkbâl, tarihsiz.,
- AÇIKGÖZ, Namık (1982), *Riyâzü's-şuara*, Riyâzî Mehmed Efendi (Metin-Dizin). Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ADIVAR, Adnan (1952), "Tarih ve Biyografi", *Tarih Dergisi*, C. 2, S. 3-, İstanbul. s. 2.
- AHMED CEVDET PAŞA (1999), *Belâgat-ı Osmaniye*, Haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALTUN, Kudret (1997). *Tezkire-i Mucîb*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Ankara.
- ALYILMAZ, Cengiz (1988), *Latifi Tezkiyesinin Sentaks Yönünden İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- AŞIK PAŞAOĞLU (1985), *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, Haz. Nihal Atsız, Ankara.
- ATEŞ, Ahmet (1966), "seci", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BARUTCU-ÖZÖNDER (2000), "Doğu Türk Yazı Dili Edebî Çevresi ve Timür", *Journal of Turkish Studies*, 24 / III, Harvard, 289-294.
- BARUTCU-ÖZÖNDER, Sema (1996). "Maniheist ve Budist Çevrelerde Türk Şiiri". *Türk Kültürü Araştırmaları*, 32 / 1-2. s. 69-87.
- BARUTCU-ÖZÖNDER, Sema (1992), "ETÜ. Abidarim Kınılıg Koşavarti Şastirtakı Çinkirtü Yörüklerning Kingürü'sinde Örneklerle Giderme (Ellipse) Açıklaması", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Ahmet Temir'e Armağan, 30/1-2 (1992), s.143-48.

- BARUTCU-ÖZÖNDER, Sema (1996), “Tengri Teg Tengride Bolmuş Türük Bilge Kagan ve Tenri Teg Tenri Yaratmış Türük Bilge Kagan İbareleri Üzerine”, *Türk Kültürü*, 32/1-2, s. 89-100.
- BARUTCU-ÖZÖNDER (2002), “Türk Dilinin Tarihî Dönemleri Üzerine Birkaç Söz”, *Türkbilig Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, Ankara, s. 203-210.
- BİLGEGİL, Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri -Belâgat-*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- BÖREKÇİ, Muhsine (1988), *Aşık Çelebi Tezkiresi'nin Sentaks Bakımından İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- CÂMÎ (1846), *Bahâristân*, Mahrusa İmparatoriye Matbaası.
- CANIM, Rıdvan (2004), “magâzî”, *Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedi Sözlüğü*, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 264-5.
- CANIM, Rıdvan (2000), *Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsıratü'n-nüzemâ*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- CEMİLOĞLU, İsmet (2000), *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiya Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CEMİLOĞLU, İsmet (2001), *Dede Korkut Hikayeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- COŞKUN, Menderes (2002), *Manzum Bir Şairler Tezkiresi Hasîb'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i 'Osmân'ındaki Şair Biyografileri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- COŞKUN, Menderes (2006), “Estetik Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 664-69.
- ÇAPAN, Pervin (2005) *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÇAPAN, Pervin (1993), *18. yy Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1976), “Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar”, *Atsız Armağanı*, İstanbul.

- ÇELİK, Ülkü (1996), *Ali-şîr Nevâyî Leylî vü Mecnûn*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2001), *Alî Şîr Nevâî'nin Batı Türkçesi Divan Edebiyatına Tesiri (XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇEVİKOĞLU, Hasan (1999), *Kur'an-ı Kerîm'de Edebî Üslup*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlı Urfa.
- DEMİRAYAK, Kenan-Sadi ÇÖGENLİ (1995), *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- DEMİRCİ, Jale (1988), "Nevâyî'nin Azerbaycan Sahasına Etkisi", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, C. 38, S. 1-2, Ankara, s. 1-11.
- DEVLETŞÂH (1977), *Devletşâh Tezkiresi*, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (1991). "Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi". *Türkoloji Dergisi*. C. 9. S. 1. s. 43-98.
- DİRİÖZ, Meserret (1980), "seci", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DOERFER, Gerhard (1987), "Die Literatur der Türken Südsibiriens", *Philologiae Turcicae Fundamenta II*, s. 862-85.
- DUMAN, Musa (1987), *Yapıları ve Kullanılışları Bakımından Arapça ve Farsça Tamlamalar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDEM, Sadık (1988), "Mehmed Salih Yümnî Tezkire-i Şuara-i Yümnî", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, LV (Ağustos), İstanbul, s. 85-112.
- EREN, Hasan (1997), "Türk Yazınında Allitération", *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 287, Ankara, s. 421-25.
- GENÇ, İlhan (2000), *Esrâr Dede Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1939), "Türk Edebiyatında Alliterasyona Dair Notlar", *Oluş Dergisi*. S. 8. Ankara.

- HAZAI, György (2000), "Anadolu Türkçesinin İlk Yüzyıllarına Ait Kimi Sorunlar", *Hasan Eren Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- HOCA SADEDİN EFENDİ (1978). Haz. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara.
- İSEN, Mustafa (1994), *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara.
- İSEN, Mustafa (1997), "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği". *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları. Ankara. s. 1-27.
- İSEN, Mustafa (1997), "Tezkirelerin Işığında Dîvân Edebiyatına Bakışlar-Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa (1997), "Orta Asya Türk Edebî Dilinin Anadolu Türk Edebî Diline Etkisi ve Ahmet Yesevî", *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 294-304 .
- İSEN, Mustafa vd. (2002), *Şair Tezkireleri. Grafiker Yayınları*, Ankara.
- İSEN, Mustafa (2006a), "Estetik Nesir", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 81-90.
- İSEN, Mustafa (2006b), "Seci Maddesi", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedi Sözlüğü*, C. 5, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 236-239.
- JOHANSON, Lars, *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, Çev. Nurettin Demir, Yayınlanmamış eser.
- KARAKÜÇÜK, Bülent (1998), *Latîfî Tezkiresi Üzerine Bir Sentaks Çalışması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- KILIÇ, Filiz (1998), *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KILIÇ, Filiz-Ayşe YILDIZ (2004), "Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle XVI. YY. Tezkirelerinde Bazı Üslûp Özellikleri", *Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KILIÇ, Murat (1998), *Sehi Tezkiresi Üzerinde Bir Sentaks Çalışması*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

- KIRAN, Zeynel (1979), "Üretici-Dönüşümlü Dilbilgisi Açısından Türkçede Çekirdek Tümce", *Genel Dilbilim Dergisi* S. 3-4, Şubat, s. 14-31.
- KORTANTAMER, Tunca (1993), "Türk Şiirinde Ses Konusu ve Ses Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Bazı Düşünceler", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- LEECH, Geoffrey N.- M. Short (1981), *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*, Longman. UK.
- LEVEND, Agah Sırrı (1973), *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- LEVEND, Agah Sırrı (1949) *Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MENGES, K. H. (1968), *The Turkic Languages and Peoples An Introduction to Turkic Studies*, Wiesbaden.
- MICHEL, Georg (2001), *Stilistische Textanalyse*. Peter Lang, Frankfurt.
- Neşrî Tarihi II (1984). Haz. Altan Köymen. Ankara.
- OĞRAŞ, Rıza (2001), *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u*, İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, Burdur.
- OLGUN, Tahir (Tahirü'l-Mevlevî) (1973), *Edebiyat Lügati*, Haz. Kemâl Edib Kürkcüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal (2001), *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual, İstanbul.
- ROBINSON, James Stevart (1964) "The Tezkere Genre in Islam" *Journal of Near Eastern Studies*, Vo. 22, Nu.1, s. 57-65.
- ROBINSON, James Stevart (1965), "The Ottoman Biographies of Poets", *Journal of Near Eastern Studies*, Vo. 24, Nu.1-2, s. 57-74.
- ROSENTHAL, Franz (1952), *A History of Muslim Historiography*, Leiden.
- SARAÇ, Yekta (2006), *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- SARIBAŞ, Tuba (2001), "Nesnellik Öznellik İkileminde Biçembilim ve Düzyazı Çözümlemesi için bir Yöntem: Sabahattin Ali'nin 'Kağrı' Öyküsü", *Dilbilim ve Uygulamaları*, S. 2, Kasım, Bizim BüroYayınevi, s.81-95.
- SCHÖNIG, Claus (1997-1998), "A new attempt to classify the Turkic languages I-III." *Turkic Languages* 1:1.117–133, 1:2.262–277, 2:1.130–151.

- SERTKAYA, Osman Fikri (1970),“Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri I”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 18, İstanbul, s. 133-38.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1971),“Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 19, İstanbul, s. 171-84.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1972),“Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri”, III, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 20, İstanbul, s. 157-184.
- SHORT, Mick (1996), *Exploring the Language of Poems, Plays and Prose*, Longman, UK.
- SUNGURHAN-EYDURAN, Aysun (1999), *Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuara-İnceleme-Tenkitli Metin*, Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988), *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- TARİKDAROĞLU, Abdurrahman (1988), *Kınalızâde Hasan Çelebi’nin Tezkiretü’ş-şu’ara’sı Üzerinde Bir Sentaks Çalışması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- TIETZE, Andreas (1973), “Mustafa Âlî of Gallipolis Prose Style”, *Archivum Ottomanicum* 5, Wiesbaden (1976). s. 297-319.
- TOLASA, Harun (2002), *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1988). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- WOODHEAD, Christine (2006), “Estetik Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 317-326.
- YAYLA, Hasan Kağan (2002), *Dede Korkut Kitabı Söz Dizimi Araştırması*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- YILDIZ, Ayşe(2002). *Türk Edebiyatında Seci*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YILDIZ, Cemal (1991), *Üslup ve Üslup İnceleme Metodları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YÜCE, Nuri (1993); *Mukaddimetü'l-edeb, Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuster Nüshası, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ZEBÎHULLÂH-I SAFÂ (2002), *İran Edebiyatı Tarihi I* (çev: Hasan Almaz), Nusha Yayınları, Ankara.

EKLER

(ŞAİR TEZKİRELERİNDEN ÖRNEKLER)

Ek 1 Abdullah b. Mu'tezz'in Tabakât'ından,

دا بجمع هؤلاء يقول

دأندم في بني آدم صورة إنسان بأشاه

أخبار العباس بن الإخلف حدثني إبراهيم بن علي البصري قال حدثني محمد بن عامر الخنفي قال كان العباس بن الإخلف من بني خنيفة وكان شاعرا طيبا ومفوها منطقا مطبوعا وكان يتعاطى القسوة على ستر وعنفه ولم مع ذلك كرم ومحاسن اخلاقه وفضل من نفسه وكان جوادا لا يلبس ولا يجلبس ما يملك ويملك ما القفل حدثنا حبيب بن عمار قال قال حدثني ابن أبي العلاء قال كان العباس بن الإخلف متأذرا ببغداد وكان من بني خنيفة وذلك على ذلك قوله

فإن يتأذى لا يفوتوا بهجته مماليت فومى من خنيفة رجل

حدثني عوف بن جعفر بن محمد بن دمع قال وقع بين مسلم بن الوليد صريح الغوث وبين العباس بن الإخلف شاج في مركان بينهما فقال لمسلم هجوه

بني خنيفة لا يرضى الذي لهم فأنك خنيفة واطلب بها نأ

أذهب إلى عرب رضى بنهم أنى أرى لك رجها بشير العرب

وحدثني أبو مالك عن الأجلح بن عبد الله قال كان العباس بن الإخلف صاحب غزل وخلق الشرف في عصره بعرب أبي سفيان المخزومي في عصره ولم يكن يمدح ولا يهجو أما كان شعروا في الغزل والوصف وهو الذي يقول

اشكوا للذين إذا فون مودتهم حنة إذا بفضوى في الهوارق

لا يخرج من الدنيا وجههم بين الجوارح لم يشعر بأحد

الفتى بيني وبين لم معركة فلبس ينفذ حنة ينفذ الأبد

وما يمكن له قوله

لو كنت عاتبه لستك لوعفى أملى رضاك ودرزك غير راقب

لكن ملك فلم تكن لي حيلة صد الملول خلا صد العائب

ما ضرم قطع الجأ ينجده لو كان علفى بوعد كاذب

وهذا الخنفي بشير قول الشاعر

أقبلني هلك أن تودي حبوت من ممالك بالفرق

أرى حيك بيني كل يوم وجودك في الهوى على لا جوى

ومن بدع ما للعباس وطرفه ما ليس لأحد في معناه شئ إلا منه قوله

أحرم منكم بما أقول ديد نال ما لعا شفقون من عشقوا

صرت كافي دافا لمصيب فقيته للناس وهي تحزن

وهو القائل أيضا

هوبني اعصر إذا ما بدت وأمنع طرفي ولا أنظر

فكيف ستأدى إذا ما اللوم نطقن بجن بما أحمر

ومن يدعيه المجرعولة

بكت عين الله بالبكا	رعى الله مع في مقلها غيا
واسعد ما تنوع بالبكا	جعلن مفضل الدموع الجوا
ايا من تغلفه ناشبا	وسيت وما ان لان اشبا
وبامن دعاني الى حبه	فلبيت حين دعاني محبا
وكر با سطين الى حبنا	اكرم لم ينالوا نصبا
لمري لقد كذب الزاعمون	بان القلوب تجاروا لفلونا
ولو كان حقا كما يزعمون	لما كان يتكوهب حبا
وانت اذا ما طبت التراب	صار ذرا بك للناس طبا

وذكر ان الرشيد هجر جاريته ماردة وهمام المعقم وكان يموت من عنتها فذكر
ان بيدها بالصلح وتكبرت هي ايضا مضربا على ذلك مدة ما تربعش وكان الرشيد
يتلف وكان وزير الفضل بن الربيع فاخضر الفضل العباس بن الاحنف وعوض
الفضل وقال فل في ذلك شيا فقال

الماسقان كلاهما متجنب	وكلاهما متغيب متغيب
حلتها جودا وصدها جوا	وكلاهما مما يعالج متغيب
ان النجائب ان تظا لهما	وقد السؤل فخر الطلب

خبت الهرا الفضل بالاشيا فصرها سرورا ولم يستقم الرشيد فراهها حتى لا ايضا
بيين في ذلك وهما

لا يقد للما شوق من دفعه	ه تكون بين الوصل والصوم
حتى اذا هجرنا دى به	ه راجع من هوى على الرغم

فاسحق الرشيد اصابته حالها وقال والله لا صالحتها كما ل وعرفت مارة
المتجني الشعر ولم ند ومن ن بله فسلكت الرشيد فقال لا ادري من حال الشعر
ولكن الفضل بن الربيع صبت برنا رسلت الى الفضل لاله فاعلمها فامرت له
بالف دينار واولد الرشيد بالقي دينار واولد الفضل بجسمه م دينار ودينار
وصفرت عشي الرشيد بالهوبيا

كافها حين عشي في وصايتها	عشي على البيض اوفون الهوا
--------------------------	---------------------------

Ek 2 Câmî'nin Bahâristân'ından,

خدایا این بلا و فتنه از دست و لکن کس نمی یارد چخیدن
 همی آرند ترکشانرا ز بلغار ز بهر پرده مردم دریدن
 لب و دندان آن خوبان چون ماه بدین خوبی نبایست آفریدن
 که از عشق لب و دندان ایشان بدندان لب همی باید گردیدن ✽

ازرقی هروی رحمه الله در قواعد شعر و فضل ماهر بود و در قوانین
 علم حکمت کامل ✽ ممدوح او را عارضه حادث شد که قوت مباشرت ساقط
 گشت اطبا از معالجت آن عاجز آمدند ازرقی کتاب الفیه و شلفیه را
 بنظم آورد ✽ تصویر کرد و غلامی را از خواص پادشاه با کنیزک عقد بست
 ایشانرا در حرم پادشاه ✽ که میان ایشان و پادشاه شبکه پیش حائل
 نبود منزل داد ✽ و آن کتابرا پیش ایشان نهاد و فرمود که بآن صورتهای
 مختلف ✽ که در آن کتاب تصویر کرده بودند بمعاشرت و مباشرت
 مشغول شوند ✽ و پادشاهرا فرمود که از قفای شبکه بی وقوف ایشان احوال
 ایشانرا مشاهده کند چون این مشاهده مکرر شد حرارت غریزی قوت
 گرفت ✽ و آن ماده را که مانع قیام آلت بود منقطع گردانید و بر مثال
 پیر منجمد از منفذ احلیل بیرون آمد ✽ و مقصود حاصل شد و از
 سختان ویست در وصف شراب ✽

(قطعه) ساقی بیار لعل می کز فروغ آن اندیشه لاله زار شود دیده کلستان
 کرب کز درد پری بشب اندر شعاع او از چشم آدمی نتواند شدن نهان
 خوش بوی تر از عنبر و رنگین تر از عقیق روشن تر از ستاره و صافی تر از روان
 امیر معزی رحمه الله وی در زمان دولت معزالدین و الدین سنجر ابن
 ملک شاه بود ✽ و از مداحان اوست و معزی نسبت باوست و آنچه او را در
 زمان وی علوشان ✽ و رفعت درجه مپسرسد کم شاعیرا مپسر نشد ✽
 و گویند سه کس از شعرا در سه دولت اقبالها دیدند ✽ و قبولها یافتند که
 کس نیافت رودکی در عهد سامانیان ✽ و عنصری در عهد مجویدیان و معزی

Ek 3 Ali Şîr Nevâî Tezkiyesinden,

SEYYÎD KEMÂL-İ KEC-KÛLÎ: Belh’de sakin irdi. Siyâhet köp kılğan kişi irdi. Ol yitmegen yir az bolgay irdi. Aning hâlâtıda köp ta’accüb mahallı durur. Meşhûr mundak irdi kim aning biş yüz ming beyti bar. Ve bir kaside ayıp durur kim andın on ikki ming masnû’ beyt istihrâc kılsa bolur, ammâ olça fakîr kördüm. Hazret-i Hâce Ebû Nasr-i Pârsâ kuddise sırruhu fevt bolganda mersiye ayıp irdi kim niçe beytning her mısra’ı Hâce fevtiga târih irdi. Ve niçe beyti müstagra-k-i târih ve niçe beyti her beyt üç ve dört târih irdi kim beyt ma’nîsiga fütûr yol tapmaydur irdi. Bu işler beşer şevkıdın taşkarı üçün anı dirler irdi kim ‘Utarid’ni istihrâc kılıpdur. Yaşı toksandın ötüp irdi. Bu matla’ anıngdur kim:

1 beyit

Hemânâ ki kabrı Belh’de Mîr Surh mezârı nevâhîsidedür.

(MN, s. 44)

Ek 4 Sehî Tezkiresinden,

MEVLÂNÂ KÂTİB ŞEVKÎ-âleyhi'r-raḥme-İsmi Yūsufdur. Edirnelü bir ḥātūnūñ kұлıdır. Küçicekden oğlu gibi besleyüp okutmış taḥşıl-i ‘ulūm itmiş kitābet ‘ilminde ser-āmed cemī‘-i ḥuṭūṭı bī-mānend yazar derdmend kimesne idi. İttifāk var ki ḥaṭṭ-ı rıḳā‘ı Yāḳūtđan yeg yazardı. Memālik-i Rūmda her ṭarafda ḥüsn-i ḥaṭṭı ile müte‘āref ‘Arabī vü Pārsī vü Türkī dilde eş‘arı var. Ehl-i ‘ilm kısmındandır. Ğāyet hoş-ṭab‘ nāzük-vücūd pür-şevk ve ‘ıyş ü ‘işret sever lâ‘ubālī ehl-i zevk kimesne idi. Ḥaṭṭı sebebi ile merḥūm Sulṭān Bāyezīd ‘ulūfe itmişdi. Niḥāyet derecede rind ü bī-pervā nā-ümīd olup “*kimesnenüñ maḥkūmı olmayayın*” diyü vazīfeyi ḳabul eylemedi. Felāket ile ‘ömri āḫıra yitişüp İstanbul Dārü’s-şifāsında fevt olup mezārı Ğalaṭa cānibindedür. Ve aḫvālī işbu beyitden ma‘lūmdur.

Beyt:

1 beyit

Emşāl-āmīz güzel ğazelleri ve ḥayāl-engīz bī-bedel maṭla‘ları çokdur. Ve cümle maṭla‘larından bu birkaç maṭla‘ anuñ eş‘arındandır.

Maṭla‘:

1 beyit

Bu maṭla‘daḫi anuñ ğāyet meşhūr olan eş‘arındandır.

Maṭla‘:

1 beyit

Ve *Tevārīḥ-i Āl-i ‘Osmān* inşā idüp mübālağa ma‘ārif şarf itmiş pehlüvān münşīdür.

Türkī dilde bu deñlü güzel yazmış kimesne var idüğü ma‘lûm degüldür.

(ST, 134-5)

Ek 5 Lâtîfî Tezkiresinden,

USÛLÎ: Rumilinde Vardar Yenicesi nâm kasabadandır. ‘Ulûmı fûrû’ı ve usûliyle tettebbu’ idüp tarîk-ı tasavvufda tasfiye-i bâtın ve tezkiye-i nefis için mülk-i Mısrda meşâyih-i kibârdan Şeyh İbrahim Gülşenî Hazretlerine ki zamânının şeyh-i kutb-iştihârı ve dâ’ire-i tasavvufun merkez ü medârı idi irâdet getürmüş idi. Varın vedâ’-ı zahre atup gönlin ana virmiş idi. Ve nefis-i meyyâlenün meyl ü müştêhâsından ve ârzû-yı hevâsından geçüp künc-i fakr u ferâgatda inzivâ vü ‘uzlet üzre oturmuş ve ol riyâzat u mücâhede ile müşâhedeye yetişüp hayli hâl ele getürmüş idi.

1 beyit

Mutassavıfadan olduğu ecilden ekser-i eş’ârı tasavvufa müte’allık kelimât ve Seyyid Nesîmî tarzıyla mutarraz mevâ’iz ü ilâhiyyâtıdır. Ma’nâ vü me’âlde makâlinün Câvidânnâmesine mümâseleti ve Fazlullah Nâ’ülî Makâlâtına müşâhebeti vardır. Bu münâsebetle zamânenün dervîş-meşrebleri ve imâmî mezhepleri sâbuku’z-zikre Fazlullâh-ı Sâî ve sırr-ı Seyyid Nesîmî dirler vahdet-i vücûda kâ’ilerindendir. Bu Şî’ri ol bahsi iş’âr u işrâb eyler.

11 beyit

Mutâyebe: Mezbûrun hâlet-i fakr ile ‘aceb ‘uzlet ü inzivâsı ve kanâ’at ü ferâgat ile garîb gınâ vü istingâsı var idi. Bu kadar fakr u fâkayla bî-tâka iken iktisâb-ı zillet ve irtikâb-ı mezelletden ise merd-i sâhib-hamiyyete kûşe-i kanâ’at ve peygûle-i mücâhedetden cân lebine gelince cânâ cebr ve cândan ramak kalınca nefse sabr itmek evlâ ve ahrâdur diyü fakîr ü ganî ve şerîf ü denîden bir kese ‘arz-ı iftikâr ve izhâr-ı ihtiyâc idüp baş egmezdi ve dergâh-ı Hakkı koyup der-i mîr ü vezîre varanlar sâ’il-i direm-hâh gibi yanında fûls-i ahmere degmezdi. Asl-ı zühd ü takvâ kasr-ı emel ve asl-ı hırs u tama’ tûl-i emeldür.

1 beyit

Ol cür'a-i câm-i gurûr ile medhûş u mest ve dünyâ-yı denî içün ekâbir-perest olanları
görüp bu kıt'ayı okurlardı.

3 beyit

(LT, s. 216)

Ek 6 Ahdî Tezkiresinden,

USÛLÎ: Vardar Yenicesindendür. Evsâf-ı hamîdesin gûş itdügümüz şu'arâdandır. Dervîş-sıfât ve âdemî-hilkat ve sûret-i zâhirde tahsîl-i ma'rifet-i cüz'î ve küllî itmiş ve zihn-i pâkinde kâbiliyyet eseri olduğu ecilden Mısrda Şeyh İbrahim hazretlerinün hıdmetine vâsıl olup hânkâh-ı şerîflerinde defa'ât ile erbâ'in çıkarup tasfiye-i bâtın kılmışlar. Âhir Rûma 'avdet idüp geldüğünde kendü şehrinde tavattun itmişler. Ol esnâda kuzât-ı 'izâmdan biri ol perverde-i meşâyih-kirâma bir haber-i 'itâb-âmiz ve peyâm-ı hitâb-engîz gönderür ki kırk gün mikdârı oldu bu diyâra geldiniz lutf idüp bizi hâkden ref' itmedünüz ve müşarünileyhün bu güftâr-ı mihr-âsâr mesmû'ı oldukda cevâb eyitmişler ki kırk yıldur ben kendüme geledüm size nice varayın. Mezkûrün ebyât-ı pâki bî-nazîr ü bî-hadd ve kelîmat-ı tasavvuf-âmîzi dil-pezîr ü lâ-yu'addur. Cümlesinden bu gazel ki tevhîd-i lem-yezeldür bu evrâka sebt olundu.

8 beyit

Ehl-i dünyânun bu cihân ile yalancı olduklarına bu matla'-ı garâ dahı anlarundur.

1 beyit

(AT, s. 220)

Ek 7 Âşık Çelebi Tezkiresinden,

UŞŪLİ: Vardar Yeñicesindendür. Tarîk-i taşşilde iken cânına tîr-i cezbeden sehmü'l-ğayb irmişdür. Cübbe vü destârı terk idüp dervîşler libāsına belki melāmetîler pelāsına girmişdür. Ol 'aşrda Şeyh İbrāhīmüñ Mısrda zuhûrı şāyi' olup *Ġazel*:

6 beyit

diyüp varup niçe zemān şeyh-i mezkûruñ huzûrında tekmīl-i nefis ü tehzīb-i ahlāk için mücāhede idüp yine Rūma gelüp gāh Yeñicede gāh Evrenos Beg oğlu Abdî Beg yanında sancaqlarda bile olup āhir fevt olmuşdur. Şeyh İbrāhīmîlere isnād olınan ilhād tohumın Rūmda ol ekmişdür ve Nesîmiyyāt türrehâtından getürdüğü nihāl-i nihād-ı dālālî ol dikmişdür. Niçe oñup bitmeyecekler gelüp ol tohumı ekmege başlamışlar ve niçe berhurdār olmayacaklar ol nihāle budaklar aşlamışlardır. Hâk Te'ālā tohumların çüride ve köklerin kurıda. *Maṭla'*:

1 beyit

Ġazel:

7 beyit

Ser-tā-pā maḥbûb vaşfinda bu medḥ anuñdur. Birkaç beyti yazıldı. *Şi'r*:

16 beyit

(AÇ, 158-161)

Ek 8 Gelibolulu Âli Tezkiresinden,

UŞÛLÎ : Vardar Yenicesindendür. ‘Ulûm·ı menķûl u ma‘ķûl·ı fûrû‘ u uşûl·i ile görüp
 таріķ·ı ‘ilme sülûk üzre iken cānına cezbe nāvekinden sehmûl-l-ğayb irüp ‘örf ü izāfeti
 palās·ı faķr u ķanā‘ata tebdîl eyledükde Şeyh İbrāhîm Gülşenînüñ iştiḥār·ı tāmminı
 işitmegin bî-iḥtiyār olup mürşîd·i muḥtārum anlar olacaķdur diyu diyār·ı Mışra gitmiş.
 Ḥattā esnāyı rāhda bu ğazeli dimiş.

Nazmuhû

3 beyit

Vaķtāki ḥāk·i pāy·ı pîre vāşıl olmış niçe rûzgār ḥüsn·i terbiyet ü irşādına sezāvār olup
 merām u maķşûdını ḥāşıl kılmış. Eyyām·ı riyāzet ü i‘tikāfda peydā redîf olan ğazeli
 nazm itmiş. Ḥaķķā bî-nazîr ü i‘cāz-şî‘ār ve bî-ķarîne ğazelliyāt u eş‘ārdur. Ḥattā bu
 ḥaķîr ol şî‘r·i güher-nazîri taḥmîs itmişdür. Şöhret·i kāmilesine bināen maṭla‘ını îrādla
 iktifā olınmışdur.

Ve lehû

2 beyit

Ve lehû

1 beyit

(KA, 106-7)

Ek 9 Kınalızâde Hasan Tezkiresinden,

USÛLÎ: Mecma'ı zurefâ ve menba'-ı şu'arâ olan Vardar Yenicesindendir. Sebeb-i kemâl-i nev'-i insân olan esnâf-ı kemâl ü 'irfânı fûrû' ü usûli ile tahsîl ve ma'ârif-i külliye vü cüz'iyeyi ebvâb ü fuzûlî ile tekmîl itdikden sonra cezebât-ı Rahmâniye ve galebât-ı Subhâniyye dil ü cânında galeyân ve nesâ'im-i letâ'if-i Rabbânî mehebb-i hâtırdan heyecân idüp ve şevârik-ı 'avâtıf-ı Subhânî maşrık-ı zamîrinden leme'ân itdikde Mısrda Şeyh İbrâhim-i Gülşenînün gülistân-ı âstânından ictinâ-yı envâr-ı ma'rifet ü 'irfan ve iktibâs-ı envâr-ı tevhit ü îmân içün hizmet-i şerîfinde dâmen dermiyân olmuş idi. Ba'dehu Şeyh Gülşenî gülşen-i cinâna intikâl ve bu dâr-ı 'anâdan sebzezâr-ı bekâya irtihâl eyledükde yine Rûma 'avdet eyleyüp gâh Yenicede ve gâh Evrenos Begün oğlu 'Abdi Begün yanında iken vefât idüp gûyende-i bezm-i fenânun usûline uymagla terk-i sohbet-i bekâ ve meclis-i hayât eyledi. Sûfiyâne eş'ârı ve fakr u fenâyâ müte'allik güftârı vardır. Bu eş'âr anundur.

5 beyit

(KT, s. 254)

Ek 10 Riyâzî Tezkiresinden,

HÂLETÎ: Köstendil Ilıcası'ndan 'Abdullah Çelebi'dür. Sanevber Kâdî'nün nihâl-i dıraht-ı vücûdudur. Kadrî Efendi'nün tezkireciliginden mülâzım olub ba'z kasabât-ı celîlede sadr-nişîn-i mesned-i kazâ olmuş idi. Hayâlî dirmiş ki, “Eger hâletî fenn-i şi'rde bir mikdâr mümâreset ideydi, nice üstâd-ı hüner-veri nat'-ı belâgatde mansûbe-i fikr ü hayâl ile mat itmek mukarrer idi.” Bu eş'âr anundur.

5 beyit

Tokuz yüz yetmiş dörtde Filibe'de Kâdî iken fevt olmuşdur.

(RT, s. 71)

Ek 11 Kafzâde Fâizî Tezkiresinden,

USÛLÎ: Tokuz yüz kırk beşde fevt olmışdur.

Târîh: “Vah kim gitdi Usûlî”. Divânı görölüp bu bir iki beyt ihtiyâr olındı.

6 beyit

(KF, 106-7)

Ek 12 Beliğ Tezkiresinden,

SİRRÎ: Üsküdârî İbrâhim Efendi. Mâliye kâtiblerinden olup Girid defter-dârı iken bin yüz on bir senesinde melâl-hâne-i cihândan sırr oldu. Mükemmel dîvânı görülüp intihâb olundu.

15 beyit

63 beyit

(BT, s. 153)

Ek 13 Esrar Dede Tezkiresinden,

DERVİŞ DEDE: Hasan Çelebi Tezkiresi'nde bu güne takrîr-i merâm ve tatvîl-i kelâm idüp 'Âzîz-i Müşârun-ileyh'ün terceme-i ahvâlini bu siyâk üzre keşîde-i silk-i intizâm itmişdür ki kubbe-i evliyâ-yı kirâm ve mızreb-i hıyâm-ı esfiyâ-yı 'izâm ve hâcıyân-ı bâdiye-i 'irfâna kible-i murâd ve Ka'be-i merâm olan Konya'dandur. Şi'r ü inşâda haylî kudreti Hazret-i Mesnevî ile nihâyetde münâsebeti var idi. Nice zamân âstân-ı sa'âdet-âşiyân-ı Hazret-i Monlâ'ya rûy-mâl ve nakl-i ders-i kitâb-ı Mesnevî ile tahsîl-i hâl u kemâl itdükden sonra Güzelce Kâsım Paşa'nun kâtibi ve ol sâhib-kemâlün musâhibi olmuşdı. Vezîr-i mezbûr Cenâb-ı Pâdişâh-ı Lâ-yezâle vâsıl oldukda fâtih-i cezîre-i Kıbrıs olan Lâla Mustafâ Paşa'nun devlet-misâl hizmet-i pür-iclâline bel bağlayup sa'âdet-dâr-ı mülâzim-i rikâb-ı celâlet-iktisâbı olmagla e'azz-i ze'âmete nâ'il olmuşdı. Lâkin yine kisveti dervişâne ve etvâr u ef'âli derd-mendâne bûy-ı fakr ve revâiyih-i fenâ evzâ u etvârından meşâm-ı câna zâhir ü peydâ olup sûreten ü ma'nen dervîş-i dil-rîş idigi rûşen ü hüveydâ idi.

Vakfe 2: Ol 'asrda şâ'irlere virilen ze'âmet u tımâr sîle vü cevâ'iz-i eş'âr olarak ihsân-ı pâdişâhî olmagla ne kisvetde bulunur ise mâni' degüldi. Hayretî Baba ve Hayâlî Beg dahi böyledür. Hattâ zü'emâ ve sâhib-tımârün ceng-âverlerinden olan Arnavud Yahyâ bu husûsda Hayâlî Bege reşk idüp pâdişâha virdigi kasîdesinde anun hakkında dimişdür.

1 beyit

Tetimme-i kelâm. Vâlid-i Firdevs-mekân Kâzi-i Medîne-i Şâm iken Mustafâ Paşa Hazretleri Şâm'a Beglerbegi oldukda mezbûr bile gelmişdi. Ol takrîble mezbûr ile ülfet üzre olup diyâr-ı gurbet ü vahşetde istihkâm-ı mebânî-i müvâneset ü sohbet kılınmışdı. Ve peyveste-i kandîl-i cânı revgan-ı sadâkatla inâre ve mâ-beynümüzde müdâm rahîk-i 'atîk-i hullet peymâne-i yegânegî vü vahdet ile idâre olunmuşdı. Anda pîr-i fânî iken bir

dil-ber-i nev-cüvânı sevüp ‘aşkıyla ‘âleme destân ve hüsni gibi meşhûr-ı cümle-i cihân oldukda vâlid-i mâcid-i münâsib-hâl bu matla’ı diyüp mezbûra irsâl eylemişdür.

1 beyit

Ol dahi monlâ Câmi’nün bu makta’-ı bî-misl ü mânendini yazup göndermişti.

1 beyit

Şâm-ı şeref-encâmda Gök Meydânı demekle be-nâm olan makâm-ı Sidre-i ihtirâmda yârân-ı dervîşâna zevk-i semâ’a bahâne olsun diyü Mevlevîhâne binâ eylemişdür. Sene-i semânîne ve tis’a mi’ede ol tekyede ney gibi nâle vü efgân iderek dolâb-veş döne döne gülistân-ı cinâna semâ’ iderek revân olmuşdı. Ol zamândan beru ashâb u ahhâbı şem’-i mahabbetine pervâne ve meclis-i meveddetinde peymâne gibi dönmekden hâlî degüldür. Sultân Selîm Hân ile Şehzâde Sultân Bâyezîd’ün Konya’da olan cengini inşâ ile yazup bir kitâb itmişdür. Ol kitâbdandır.

1 beyit

6 beyit

İntehâ Kelâmuhû. ‘Âşık Çelebî Merhûm dahi Müşârun-ileyhün bu iki beytlerini yazmışdur.

2 beyit

Dânişâ da yed-i tûlâları oldığını vasf eylemişdür.

(ED, s. 193)

Ek 14 Fatîn Tezkiyesinden,

Nazm-ı mümâ ileyh Kalâyî Refî' Efendi Der-sa'âdetde çihre-nümâ-yı 'âlem-i şühûd olup tarîk-i kazâyâ duhûl ile müddet-i medîde zarfında manâsıb-ı kazâyı tekmi'l eyleyerek site mansıbından ma'zûlen sinîn-i 'ömrü hadd-i semâniye mevsûl olduğu halde 1237 senesi hilâlinde metâ'-ı hayâtı mîkrâz-ı memât ile çâk çâk ve vücûd-ı magfîret-âlûdu Topkapu hâricinde vâki' kabristânda defn-i zîr-i hâk olmuşdur. Vefât-ı mümâileyhe sâlifü't-terceme Kıbrısîzâde İsmâ'il Hakkı Efendi işbu târih-i latîfi nazm u inşâd eylemiştir.

Târih: Akdî Hak'dan cân-ı Kâlâyî kumâş-ı cenneti

Mümâ ileyh evkât u ezmânını nesc-i kâlâ-yı sühâna harc u sarf ile kâr-hâne-i 'âlemde bir şâ'ir-i mâhir olmuş ve kumâş-ı 'ilm ü hüneri bâzâr-ı fazl u ma'ârifde haylîden hayli revâc u kıymet bulmuşdur. Pederi kumâşcı esnâfindan olmak mülâbesesi ile kendüsi beyne'z-zurefâ Kâlâyî Refî' dinmekle 'ârif olmuşdur. Mümâ ileyhın bâlâda muharrer olan gazelinin ba'zı kâfiyeleri sakatça vâki' olmuşdur. Şöyle ki gazel-i mezkûrede kâfiye îrâd olunan beççe, haylice, gice gizlice, peçe, yüce kelimelerinin âhirlerinde olan harf-i hâ nefis-i kelimedden olmak hasebiyle anların birbirine kâfiye olacakları müstagnî-i ta'rîfdir. Ancak içe kerpice... râyice, güce... âhirlerinde olan hâ harfi nefis-i kelimedden olmayıp 'alâmet-i mef'ûl olacağından harf-i mezkûr bu mahalde redîf hükmünde tutulup mâ-kablinde olan cim harfi kâfiye olmak iktizâ eyler. Bu sûretde elfâz-ı merkûmeden olan cim harfinin dahı mâ-kablinde gelen harfin harekesine nazar olunmak lâzım gelir. Bu takdirce bunların hareketleri birbirine mübâyin geleceğinden birbirlerine kâfiye kılınmaları gayr-ı sâhîhdir. Zîrâ asılları iç, kerpice, hâric, râyic, gec lafzının güç lafzına kâfiye olamayacağı bedîhi ve celîdir. Dikkat ve insaf buyurulup bu sırada râkımü'l-hurûfa tecvîz-i kusûr olunmaya.

(FT, 161-2)

Ek 15 Ali Emîrî Tezkiresinden,

Tercümesi sebk eden Refî'-i Kâlâyî'nin mahlası idi. Lebîb-zâde Refî'-i Âmidî'nin Dersa'âdet'e vürûdünden nâşî mahlaslarda iltibâsı vâkî' olduğundan 1217 senesindeki ibtidâ-yı tahallüsüne târihtir. Bu mahlası vaktin şu'arâsı tezyîfe kalkışdıklarından Kâlâ-dil Refî'-i Kâlâyî mahlaslarıyla inşâ vü eş'âra mecbûr olmuştur. İskât-ı mahlâs eylediğinden dolayı da Sürûrî'nin bir çok mu'âhezâtına hedef oldu. Gerçi tebdîl-i mahlâs eyledi. Fakat mecmû'â-i edebiyyede dahî hatt-ı destiyle li-rakamehu Gayûr-ı Âmidî mahlasıyla bir çok ebyât u eş'ârı manzûrumuz oldu. Şu iki beyt hatt-ı destiyle olan âsârından tahrîr olunmuştur.

1 beyit

Diğer:

1 beyit

(EŞA, s. 54)

Ek 16 İbnül Emin Mahmud Kemal İnal'ın Son Asır Türk Şairlerinden,

AYDÎ: Mehmet Aydî Baba Gaziyıntablı erbâb-ı ilmden Mehmed Naim (Efendi)nin oğludur. 1812 (1227)'de Gaziyıntab'da doğdu.

Orada, Haleb, Kayseri ve İstanbul'da tahsil-i imletti. İstanbul'dan avdetinde az müddet Kayseri'de müderrislik etti. Ayıntab'da İki Şerefeli Câmi'e imam ve hatib oldu. Asıl san'atı debbağlık idi. İfa-yı hac etti.

İstanbul'a ikinci defa seyahatinde eizze-i kiramdan Kuşadalı İbrahim Efendi Hazretlerine intisab eyledi. Avdetinde evinin bir kısmını tekke hâline koyarak Halvetî tarikında icra-yı âyin etti.

Bilâhere cezbe âriz olarak imamet, hitabet ve meşihati terkeyledi. “Biz şeyhlik yapıyorduk. Halbuki daha mürid bile olamamışız. Ben sizi irşad edecek hâlde değilim” diyerek müridlerini dağıttı.

Cezbesinin kimseye zararı olmadığı halde memleketin hocaları, Bireciğ'e nefyettirdiler. Bir müddet sonra Ayıntab'a döndü.

1865 (1282)'de vefat etti. Umumî kabristana defnolundu.

Nazımlarının ekseri mutasavvıfânedir. “Aydî” ve “Ayânî” mahlaslarını ayrı ayrı, bazen ikisini birlikte kullanırdı. Divanı –Gazi Ayıntab Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi tarafından- 1937'de bastırıldı.

Bu sahifedeki malûmat, divanın mukaddimesinden iltikât olundu.

5 beyit

9 beyit

(SATŞ, s. 227)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

:

Adı Soyadı : Mustafa DURMUŞ

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul 10.08.1975

Eğitim Durumu

:

Lisans Öğrenimi :Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi :Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller

:İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri

:

2006 :“Şair Tezkirelerindeki Ölüm İfadelerinin Üslup Açısından Değerlendirilmesi“, Dil ve Edebiyat Yazıları-Mustafa İsen’e Armağan, Ankara.

2006 :“Ali Emiri’nin Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid’inin Üslup Özellikleri ve Klasik Tezkire Geleneği İçerisindeki Yeri“, II. Uluslararası Diyarbakır - Osmanlı’dan Cumhuriyet’e – Sempozyumu, 15 – 18 Kasım, Diyarbakır.

2006 :“Stylistic Variations of ‘dead’ in the Ottoman Poet Biographie Lâtifi Tezkere“, The 13th International Conference on Turkish Linguistics, 16-20 Ağustos, Uppsala, İsveç.

2004 :“Türklerde Yas Rengi Sadece Siyah mıdır?”. Uluslar Arası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. 25-26 Kasım, Göztepe / İstanbul (Basım aşamasında)

2003 :[Tanıtıma] “Politics of Language In the Ex-Soviet Muslim States”. Bilig 24, s. 159-161.

2002 : [Tanıtıma] “Eski Oğuzca Sözlük Bahşayış Lugatı”, Bilig 23, s. 209-211.

- 2002 : (Editör ve Metin Yazarı). Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- 2000 : [Azeri Türkçesi'nden aktarma] "İran'da Yaşayan İl Masalları". Bilge 24, s. 50-51.
- 2000 : [Azeri Türkçesi'nden aktarma] "Yirmibirinci Asırda Azerbaycan Kadını". Bilge 24 (Bahar 2000): 36-38.
- 1999 : [Azeri Türkçesi'nden aktarma] "Azerbaycan-Türkiye: Mimarlık, Ressamlık ve Sanatkarlık İlişkileri". Erdem 28 (1999): 135-138.

İş Deneyimi

:

Stajlar

:

Projeler

:

- 2007 :TİKA – TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Türkoloji Yaz Staj Projesi
- 2006 :TİKA – TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Türkoloji Yaz Staj Projesi
- 2004 :TİKA – Gazi Üniversitesi Türkoloji Yaz Staj Projesi
- 1999 :T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi

Çalıştığı Kurumlar

:

- 2005- :TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
- 2000-2005 :Gazi Üniversitesi TÖMER
- 1999-2000 :T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

İletişim

:mdurmus@etu.edu.tr

Tarih

:Ankara 2008